

**Dr. Majone Steketee
Drs. Sandra ter Woerds
Drs. Marit Moll
Prof. dr. Hans Boutellier**

Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland

Een evaluatieonderzoek naar zes pilotprojecten

April 2006

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
English Abstract	11
Hoofdstuk 1 Inleiding en opzet van het onderzoek	15
1.1 Inleiding	15
1.2. Probleemstelling	16
1.3 Vraagstelling	18
1.4 Onderzoeksopzet	19
1.5 Opzet van het rapport	21
Hoofdstuk 2 De theoretische onderbouwing van herstelbemiddeling	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Wat is herstelbemiddeling?	23
2.3 Herstelbemiddeling van jeugdigen en de gedragstheoretische onderbouwing	25
2.4 Positie van herstelbemiddeling: een alternatief of aanvulling voor straf?	31
Hoofdstuk 3 Dwarsdoorsnede van de herstelbemiddelingsprojecten voor jeugdigen	37
3.1. Inleiding	37
3.2 Achtergrond van de projecten	37
3.3 Organisatorisch kader	38
3.4 De plaats van herstelbemiddeling binnen de strafrechtelijke procedure	41
3.5 Werkwijze van herstelbemiddeling	43
3.6 Follow-up na de herstelbijeenkomst	46
3.7 Ervaringen van projectmedewerkers met effecten van herstelbemiddeling	47
3.8 Ervaringen van verwijzers	48
3.9 Conclusie	48
Hoofdstuk 4 Aantal bemiddelingen en deelnemers	51
4.1 Inleiding	51
4.2 De dataverzameling en respons	51
4.3 De aard en de ernst van het delict	55
4.4 Achtergrondkenmerken betrokken deelnemers	59
4.5 Conclusie	63

Hoofdstuk 5	Vooraf aan het herstelgesprek: de aanmelding en de voorbereidende gesprekken	65
5.1	Inleiding	65
5.2	Het aanmelden van zaken	65
5.3	Redenen voor deelname en verwachtingen van deelnemers	69
5.4	De voorbereiding op de bemiddeling	73
5.5	Het afvallen van zaken	74
5.6	Conclusie	76
Hoofdstuk 6	De resultaten van de herstelbemiddeling	79
6.1	Inleiding	79
6.2	De aanwezigen bij de herstelbijeenkomst	79
6.3	De herstelbijeenkomst	80
6.4	Herstel algemeen	82
6.5	Afspraken	86
6.6	Tevredenheid uitkomsten	88
6.7	Follow-up	90
6.8	Conclusie	94
Hoofdstuk 7	Tijdsduur en tijdsinvestering per bemiddeling	97
7.1	Inleiding	97
7.2	Tijdsduur van de herstelprocedure	97
7.3	Tijdsinvestering	98
7.4	Conclusie	101
Hoofdstuk 8	Conclusies en aanbevelingen	103
8.1	Inleiding	103
8.2	De organisatorische context van de projecten	103
8.3	Aanmelding en instroom van zaken	104
8.4	De resultaten van herstelbemiddeling	106
8.5	Kritische kanttekeningen	110
8.6	Aanbevelingen voor de procedure van herstelbemiddelingsgesprekken?	111
Literatuurlijst		113
Bijlage 1	Gebruikte documenten	117
Bijlage 2	Interviews en gesprekken	119

Voorwoord

Het aantal jongeren dat zich op het verkeerde pad begeeft neemt de laatste jaren niet toe. Niettemin is er een verharding en verjonging gaande onder een kleine groep jeugdige delinquenten. Vooral het agressieve gedrag van jongeren in het openbare domein is toegenomen. Het hoort bij jongeren om risicovolle situaties op te zoeken en te experimenteren met grensoverschrijdend gedrag (Boutellier, 2000). Het is belangrijk dat jongeren de ruimte krijgen om te experimenteren en fouten te maken, maar binnen bepaalde kaders. Daar begint de pedagogische verantwoordelijkheid van ouders, scholen, jeugdwerk of andere maatschappelijke organisaties. Men zou kunnen zeggen dat jongeren recht hebben op een reactie van de samenleving bij onaanvaardbaar, asociaal of crimineel gedrag. Herstelbemiddeling past binnen de pedagogische bedoelingen van het strafrecht. Het is een aanpak die jonge daders de mogelijkheid biedt om de aangerichte schade goed te maken en het slachtofferleed anderszins te herstellen.

Het WODC heeft op verzoek van de Directie Justitieel Jeugdbeleid het Verwey-Jonker Instituut opdracht gegeven een evaluatieonderzoek te verrichten naar zes pilotprojecten herstelbemiddeling in Nederland, te weten:

1. Echt Recht Zwolle, Raad voor de Kinderbescherming Zwolle.
2. Echt Recht / Samen Herstellen, Jeugdzorg Drenthe (Bureau Halt).
3. Herstelbemiddeling Zeeland, Afdeling Jeugdreclassering, Bureau Jeugdzorg Zeeland.
4. Herstelgerichte activiteiten tijdens jeugdreclasseringmaatregelen Slachtoffer in Beeld, Utrecht.
5. Echt Recht Spirit (voorheen SaC-Amsterdam), Amsterdam.
6. Echt Recht, Politie Fryslân.

Wij willen alle projectmedewerkers en bemiddelaars van deze projecten bedanken voor hun medewerking aan het onderzoek. Ook naar alle betrokkenen, slachtoffers, daders en hun sociaal netwerk gaat veel dank uit voor het invullen van de vragenlijsten.

Daarnaast willen we de leden van de begeleidingscommissie bedanken voor hun kritisch meedenken in het onderzoek:

Prof. mr. M.S. Groenhuijsen	Universiteit van Tilburg (voorzitter)
Mr. E.C. van Ginkel	Ministerie van Justitie WODC/EWB
Dr. P. Harland	NSCR
Dr. L.M. van der Knaap	Ministerie van Justitie WODC/CRSA
Drs. M.A.E. Wimmers	Ministerie van Justitie DGPJS/DJJ

Majone Steketee

Onderzoekshoofd Jeugd, opvoeding en onderwijs
Verwey-Jonker Instituut

Samenvatting

In Nederland lopen er vanaf eind jaren negentig verschillende projecten met herstelbemiddeling voor jongeren. Het Verwey-Jonker Instituut heeft zes pilotprojecten herstelbemiddeling geëvalueerd. Het doel van het onderzoek is voldoende materiaal te verzamelen op basis waarvan een beslissing is te nemen over het al dan niet landelijk invoeren van herstelbemiddeling in (jeugd)strafzaken. Daartoe is in kaart gebracht op welke wijze herstelbemiddeling wordt toegepast en welke resultaten zijn toe te schrijven aan de herstelbemiddeling. Voor deze pilotprojecten is gedurende ruim een jaar nagegaan hoe de praktijk van herstelbemiddeling bij jeugdigen in Nederland eruit ziet. Gezien het aantal bemiddelingszaken betekent dit dat we enigszins voorzichtig moeten zijn met het interpreteren van de resultaten van dit onderzoek.

De projecten herstelbemiddeling

De meeste projecten werken met de Echt Recht methodiek. Uitzondering is de herstelbemiddeling Zeeland waar men een zelf ontwikkelde methodiek hanteert, die bekend staat als 'de Zeeuwse aanpak'. Binnen de projecten zijn veel overeenkomstige werkwijzen. Duidelijk is ook dat herstelbemiddelaars een soort pioniers zijn die in de praktijk aan de herstelbemiddelingsmethodiek een eigen invulling geven. Dit betreft allerlei aspecten van de herstelbemiddeling, zoals wie bij het herstelgesprek aanwezig zijn, of er een herstelplan wordt opgesteld, en of er een follow-up gesprek plaatsvindt. Deze verschillen zijn niet of nauwelijks van invloed op de ervaren resultaten van de deelnemers aan herstelbemiddeling.

Aanmelding en instroom van zaken

De instellingen die jongeren aanmelden voor herstelbemiddeling zijn voornamelijk de politie of de Raad voor de Kinderbescherming. De meeste zaken zijn in het justitieel casusoverleg (JCO) besproken voordat zij worden verwezen naar een van de projecten voor herstelbemiddeling. De aanmelding gebeurt op basis van de Echt Recht criteria. Zo geschiedt de deelname van dader en slachtoffer op vrijwillige basis, en moet de dader de daad bekend hebben, hiervoor verantwoordelijkheid nemen en mee willen werken aan herstel. De behoeften van het slachtoffer staan voorop. Er mag daarnaast geen kans bestaan dat hij of zij opnieuw slachtoffer wordt.

Voor alle projecten geldt als richtlijn dat de bemiddeling geen deel uitmaakt van de strafrechtelijke afdoening. Meestal wordt een verslag van de bemiddeling toegevoegd aan het strafrechtelijk dossier van de cliënt; het kan als zodanig meegenomen worden in de verdere afdoening door het OM.

De betrokken daders en slachtoffers

Herstelbemiddeling is in principe mogelijk bij alle strafbare feiten. De strafbare feiten die leiden tot een herstelbemiddeling betreffen vooral lichamelijke mishandeling. Daarnaast komen vernieling en schending van de openbare orde, bedreiging en diefstal met en zonder geweld voor. In de meeste gevallen betreft het *first offenders*, jongeren die nog niet in aanraking zijn geweest met de politie. De daders zijn meestal jongeren tussen de veertien en

zeventien jaar die in Nederland zijn geboren. Het aandeel vrouwelijke daders is beduidend kleiner. Twee op de vijf zaken betreffen een delict waarbij meerdere daders betrokken zijn. Slachtoffer en dader zijn veelal bekenden van elkaar. Ze kennen elkaar van school, uit de wijk of het dorp, of het waren vrienden van elkaar. De leeftijd van de groep slachtoffers varieert van tien tot 91 jaar. Het merendeel van de slachtoffers is echter tussen de twaalf en achttien jaar. Men kan concluderen dat in driekwart van de zaken de slachtoffers autochtone jongens zijn in de leeftijd jonger dan achttien jaar. De voornaamste reden voor de daders om deel te nemen aan herstelbemiddeling is dat zij spijt hebben van hun daad en aan het slachtoffer willen uitleggen waarom zij het gedaan hebben. De redenen van de slachtoffers zijn iets altruïstischer van aard; zij willen vooral herhaling voorkomen van het delict. Meestal zijn naast de dader en het slachtoffer ook de ouders van beide partijen aanwezig bij het herstelgesprek. De voornaamste reden om deel te nemen is het bieden van steun.

De resultaten van herstelbemiddeling

Een op de drie zaken leidt tot een directe confrontatie tussen slachtoffer en dader en hun sociale netwerken. In twee op de drie zaken komt het niet tot een gesprek. In de helft van de zaken weigert de dader en in een kwart wil het slachtoffer niet meewerken. In één op de acht herstelbemiddelingen die niet tot een gesprek hebben geleid, vindt er een alternatieve vorm van bemiddeling plaats. Meestal gebeurt dit in de vorm van het schrijven van een excuusbrief door de dader aan het slachtoffer, of het sturen van een bloemetje.

In de zaken waar het uiteindelijk niet komt tot een herstelgesprek, betreft het vaker daders met een andere etnische achtergrond. Mogelijk zijn deze allochtone daders minder bekend met het fenomeen herstelrecht. Een ander verschil is dat er iets vaker jongeren deelnemen die voor het eerst in aanraking zijn gekomen met de politie, de zogeheten first offenders. Wat betreft type delict is er geen verschil tussen de zaken die wel en niet tot een herstelgesprek hebben geleid. Wel leiden groepsdelicten vaker tot een herstelgesprek dan zaken met één dader. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn dat als meer daders betrokken zijn de kans groter is dat één of twee daders willen meewerken.

Van de zaken die tot een herstelgesprek hebben geleid vinden betrokkenen dat er een dialoog tot stand is gekomen tussen dader en slachtoffer. De slachtoffers en de daders vinden dat zij hun verhaal konden vertellen in de herstelbijeenkoms t en actief hebben meegewerkt aan de oplossing en afspraken. Betrokkenen beoordelen de confrontatie als positief. Het gesprek vond in een ontspannen en rustige sfeer plaats en er is op een respectvolle manier met elkaar omgegaan. De daders ervaren het als confronterend om het slachtoffer te horen vertellen wat de gevolgen van het delict voor hen zijn. Zowel daders als slachtoffers vinden dat er sprake is van herstel. De slachtoffers geven iets vaker aan dat er sprake is van gedeeltelijk herstel. Beide partijen geven aan dat een belangrijk resultaat van de bemiddeling is dat de relatie zodanig hersteld is dat zij weer normaal met elkaar kunnen omgaan. Duidelijk is wel dat niet alles met één gesprek op te lossen is. Het vertrouwen en de onderlinge relatie moeten langzaam opgebouwd worden. Daarnaast geeft de helft van de slachtoffers aan dat zij door de herstelbemiddeling beter om kunnen gaan met het leed, hoewel een aantal slachtoffers nog steeds kampt met de psychische gevolgen van het delict.

Wat betreft het inzicht verwerven van de dader in zijn gedrag en de gevolgen daarvan, vinden de bemiddelaars dat er bij bijna alle jongeren sprake is van meer inzicht. Ook hier zijn de slachtoffers iets sceptischer. Sommige slachtoffers betwijfelen of de dader iets geleerd heeft of inzicht verworven heeft. De daders zelf vinden dat er een leerproces op gang is gebracht in die zin dat zij de intentie hebben om het gedrag in de toekomst te voorkomen.

Het was de bedoeling in het onderzoek de recidive te onderzoeken en een vergelijking te maken tussen de jongeren die meegedaan hebben aan herstelbemiddeling en een controlegroep. Het bleek niet mogelijk om eenduidige informatie te verkrijgen over de steekproefkenmerken, -omvang, en recidive, waardoor we dit onderzoek niet konden verrichten.

Alle betrokkenen vinden dat herstelbemiddeling een aanvulling is op het jeugdstrafrecht. Het merendeel van de betrokkenen (bemiddelaar, slachtoffer, dader, en hun sociaal netwerk) is redelijk tot zeer tevreden over de verschillende aspecten van herstelbemiddeling en ziet goede resultaten als gevolg van de bemiddeling. Maar in een paar zaken zijn partijen minder tevreden.

De afspraken en de naleving ervan

Een belangrijk aspect van herstelbemiddeling is dat er aan het eind van het gesprek afspraken gemaakt worden die bedoeld zijn om het leed te herstellen. In twee op de drie zaken zijn afspraken gemaakt. In een op de drie zaken zijn deze afspraken ook schriftelijk vastgelegd in een herstelplan. De naleving van de afspraken laat men vooral aan de partijen zelf over. Zeer incidenteel wordt er in het herstelplan opgenomen wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de afspraken. Er wordt niet vastgelegd wat de consequenties zijn als de daders zich niet houden aan de afspraken.

Langere termijn: uitwerking van herstelgesprekken op het slachtoffer

Na drie maanden is nagegaan hoe het gaat met de dader en het slachtoffer en of de afspraken zijn nagekomen. In minder dan de helft van de herstelzaken heeft de bemiddelaar na afloop contact opgenomen met het slachtoffer en dader. Uit de rapportage van de bemiddelaars blijkt dat zowel het slachtoffer als de dader na de gesprekken nog steeds positief is over het herstelgesprek. Het sociaal netwerk van de dader vindt dat er sprake is van een gedragsverandering bij de zoon of dochter. Het gaat vooral om gedragsverandering die erop gericht is herhaling van het delict te voorkomen. Bij het slachtoffer is vooral de angst verminderd en men is tevreden dat er geen herhaling heeft plaatsgevonden. Ook de bemiddelaars zijn nog steeds tevreden over de herstelbemiddeling.

Kritische kanttekeningen en aanbevelingen

Te concluderen valt dat elk van de zes experimenten op een doordachte en zorgvuldige manier uitvoering geeft aan de herstelbemiddeling. Toch zijn er een paar kritische kanttekeningen te maken bij de praktijk van herstelbemiddeling:

- De bemiddeling op zichzelf is voldoende geprotocolleerd; over de positie die de bemiddeling inneemt in relatie tot de strafrechtelijke reactie bestaat veel onduidelijkheid.
- De verantwoordelijkheid voor het nakomen van de gemaakte afspraken ligt nu uitsluitend bij de deelnemers zelf. Om de positie van het slachtoffer iets beter in beeld te krijgen zou op zijn minst gecontroleerd moeten worden of de afspraken daadwerkelijk nagekomen zijn.

- Er zou meer gebruik gemaakt kunnen worden van alternatieve vormen van herstelbemiddeling.
- Er zou meer uitwisseling moeten komen tussen de verschillende projecten wat betreft de gehanteerde aanpak en werkwijze.

Abstract

Victim-offender mediation for juveniles in the Netherlands

Evaluation of six pilot projects

At the end of the nineties several projects for juvenile restorative justice were started up in the Netherlands. The Verwey-Jonker Institute has evaluated these six pilot projects. The objective of the study was to gather sufficient material to make a well-founded decision as to whether restorative justice in (juvenile) criminal cases should be implemented nationwide. To this end, the methods for applying restorative justice were mapped out, together with the outcomes that can be attributed to restorative conferences. The pilot projects were followed for one year in order to determine the effectiveness of restorative justice in the Netherlands. Considering the number of restorative conferences that were conducted, we have to be somewhat cautious when interpreting the outcomes of the study.

The projects for restorative justice

Most projects work with the 'Real Justice' method. One exception is the project for restorative justice in the province of Zeeland where they developed their own method, known as 'the Zeeuwse method'. There are many commonalities in the working methods of the projects. However, it is clear that the mediators are, to a certain extent, pioneers who develop their own method of working through the different aspects of the restorative justice process. For example, who is present during the conference, whether a recovery plan is drawn up for the case, and if a follow-up conference is to take place. These differences have either no or only very little influence on the outcomes of the conference as perceived by the participants.

Referrals and inflow of cases

The organizations that refer the juveniles to the projects for restorative justice are mainly the police or the Council for Child Protection. Most cases were discussed in the Judicial Case Conferences before they were referred to the pilot projects. Each referral is evaluated based on the Real Justice criteria. This means that both the offender and the victim participate on a voluntary basis, the offender must have confessed to the crime, have taken responsibility for his actions and must have a cooperative attitude towards making good any damage. The needs of the victims always come first and foremost in the process. Moreover, there should be no risk of revictimization during the restorative justice process. In all the pilot projects, the guideline is followed that a restorative conference has no place in the criminal law settlement. A report of the restorative conference is usually added to the criminal file of the offender and the public prosecutor in the criminal court settlement may use it.

The offenders and victims involved

In principle, restorative justice is possible for all criminal offences. The criminal offences that lead to conferences usually involve physical molestation. In addition, vandalism and public order violations, threats and theft with and without violence may also lead to mediation. In most cases, first offenders, juveniles who have had no previous contact with the police, are involved. The offenders are usually juveniles between fourteen and seventeen years of

age, born in the Netherlands. The proportion of female offenders is significantly lower than male offenders. Two in five cases involve an offence in which more than one offender was involved. Victim and offender are often acquaintances. They know each other from school, the neighborhood or town, or they are friends. The age of the victims varies from ten to 91. However, the majority are between twelve and eighteen years of age. Three quarters of the cases involve victims who are boys under eighteen with Dutch nationality.

The most important reasons for offenders to participate in the restorative conference are feelings of regret and the opportunity to explain to the victim why they committed their offence. The reasons for the victims to participate tend to be more altruistic, they want to prevent a repetition of the offence. Besides the offender and the victim, the parents of both parties are usually present during the conferences. The main reason for their participation is to support their children.

The outcomes of the restorative conferences

One in three cases leads to a direct confrontation between the victim, the offender and their social networks. In two out of three cases, no conference takes place. In fifty percent of cases, the offender refuses to participate and in twenty-five percent of cases the victim refuses. In one out of eight of the cases that did not lead to a conference, an alternative method of conciliation is found, which usually means that the offender writes a letter of apology or sends a bouquet of flowers to the victim.

The cases that did not result in a conference often involve offenders with a minority ethnic background. The reason for this might be that offenders from ethnic backgrounds are less familiar with the phenomenon of restorative justice. Another difference is that first offenders are a little more likely to participate. The type of offence does not determine whether a case leads to a restorative conference or not. Criminal offences that were committed in a group more often lead to a conference than offences that were committed by one offender. One possible explanation for this might be that if the offence was committed in a group then the chance that one or more offenders will participate is higher.

In the cases that resulted in a conference, the participants concluded that a dialog between offender and victim evolved. It was the experience of victims and offenders that they could tell their own side of the story in the conference and that they could actively cooperate in finding a solution and in arriving at agreements. The participants regarded the confrontation as positive. The conversation took place in a relaxed and calm atmosphere and the participants were respectful towards each other. The offenders found it difficult to hear what the consequences of the offence had been for the victim. Both offenders and victims conclude that something was restored. However, in the opinion of the victims, a little more than in the opinion of the offenders, only part of the damage had been made good. Both parties say that an important outcome of the conference is that the relationship has been restored such that they can continue in a normal fashion. However, it is clear that not everything can be solved in one conference. The trust and the bilateral relationship have to be rebuilt slowly. Moreover, half the victims say that the conference helped them to cope better with their distress, although some victims are still struggling with the mental consequences of the offence.

The mediators believe that almost all the juvenile offenders gained more insight into their behavior and the consequences of this behavior. However, the victims are a little more skeptical. Some victims doubt whether the offender has actually learned anything or gained any insight. The offenders themselves believe that a learning process has started and their intention is not to engage in this kind of behavior in the future.

Another objective of the study was to compare the degree of recidivism between the offenders in the pilot projects and a control group. Because police records were inadequate (which were not meant to be used for research purposes) it was impossible to accumulate unambiguous information about the characteristics, dimensions and degree of recidivism of the random sample. Therefore, we were forced to omit this part of the study for technical reasons. In a secondary study, our advice is not to use the police records system, but the juridical records. Finally, a sufficient amount of time must have elapsed, i.e. at least two years, between the restorative conference and the recidivism study.

All participants think that restorative conferences are a worthwhile addition to juvenile criminal law. Most of the participants (mediator, victim, offender and their social network) are reasonably to very satisfied about the different aspects of restorative justice and they have experienced good outcomes as a result of the conference. The parties are less satisfied in only a few cases.

The agreements and compliance

Important facets of the restorative conference are the agreements that are made at the end of the conversation, which are meant to alleviate any distress. Agreements were made in two out of three cases. In one out of three cases, these agreements were set out in a restorative policy. Compliance with these agreements is left mostly to the participants themselves. Only occasionally is it specified who is responsible for complying with the agreements. The consequences for the offender for not complying with the agreements are not specified.

The long term: the effect of the conference on the victim

The offender and victim were contacted three months later to see how they were doing and if the agreements had been met. In fewer than half the cases the mediator had contacted the victim and offender. Their reports show that both victim and offender are still positive about the restorative conference. The offender's social network reports a behavioral change in their son or daughter. This behavioral change usually obviates recidivism. The victims are less fearful than before, and they are satisfied that there has been no reoccurrence of the offence, and the mediators are still satisfied about the process of restorative justice.

Critical comments and recommendations

We can conclude that each of the six experiments performed the restorative justice process in a thoughtful and precise manner. However, a few critical comments about the practice of restorative justice can be made:

- The conference itself is sufficiently well protocolled; but there is much obscurity about the position of restorative justice in relation to the criminal law response.
- The responsibility for complying with the agreements made during the conference is now exclusively in the hands of the participants themselves. It is important to ascertain

whether the agreements were complied with in order to get a clearer view of the position of the victim.

- Alternative methods of restorative justice should be applied more often.
- There must be more exchange between the different projects about the use of procedures and methods.

Hoofdstuk 1

Inleiding en opzet van het onderzoek

1.1 Inleiding

Herstelrecht is een stroming binnen het strafrecht waarbij men het conflict wil terugleggen bij de mensen die erbij betrokken zijn. Criminaliteit wordt in veel herstelrechtelijke benaderingen geherdefinieerd als een sociaal conflict dat het slachtoffer, de pleger en de samenleving aangaat (De Keijser, 2004). Herstelrecht heeft als visie dat de prioriteit in het recht doen ligt op het herstel van de schade, het leed en de sociale onrust die door een misdrijf zijn ontstaan. De focus op het herstel van de schade (excuses, erkenning van aangedaan leed en compensatie bieden) is de sleutel tot herstelrecht (Walgrave, 2004). De direct betrokkenen - slachtoffer, dader en hun sociale netwerk - krijgen de kans om gezamenlijk tot oplossingen te komen. Daarbij wordt getracht, voor zover mogelijk, te komen tot herstel van de opgelopen schade en het aangedane leed (Hokwerda, 2004).

Vanuit deze visie vormt herstelbemiddeling sinds enige jaren een nieuwe wijze van omgaan met delinquent gedrag van jeugdigen in Nederland. Bemiddeling wordt gedefinieerd als: 'Het voor of tijdens de strafprocedure zoeken naar een via onderhandelingen tot stand gebrachte schikking tussen het slachtoffer en degene die het strafbare feit heeft gepleegd, door bemiddeling van een bevoegde persoon'.

De hoofddoelstellingen van herstelgesprekken zijn:

- Een rechtvaardige procedure waarin de direct betrokkenen een actieve rol hebben zodat er in overleg en rekening houdend met ieders belangen besloten kan worden hoe er gereageerd moet worden op wat er is gebeurd.
- Herstel van materiële en immateriële schade en herstel van relaties.
- Een verminderde kans op recidive doordat de dader inzicht verwerft in zijn gedrag en de gevolgen van dit gedrag voor anderen.

Internationaal gezien lijkt herstelrecht niet meer weg te denken. De Verenigde Naties, de Europese Unie, de Raad van Europa hebben zich in verschillende vormen uitgesproken ten faveure van verdere ontwikkeling van het herstelrecht. Deze internationale unanimiteit over het belang van het inbrengen van 'herstel' in de rechtspleging suggereert echter een eenduidigheid die in de praktijk nauwelijks voorhanden is. Herstelrecht is nadrukkelijk 'in the making'. Dat geldt internationaal, maar zeker ook in Nederland. In Nederland heeft zelfs altijd een zekere terughoudendheid bestaan om vormen van herstelrecht tot ontwikkeling te brengen. Daarvoor zijn - op enigszins speculatieve gronden - twee redenen aan te geven:

- Nederland is betrekkelijk voortvarend geweest in de ontwikkeling van alternatieve sancties (werkstraffen, leerstraffen, Halt, Stop, individuele trajectbegeleiding, schadebemiddeling, civiele voeging), waarin herstelrechtelijke elementen verdisconteerd waren. Naar onze indruk heeft dit enigszins remmend gewerkt op de import van een nog vernieuwender vorm van rechtdoen. Men neemt liever genoegen met collaterale 'restorative outcomes' dan een ongewis traject van 'restorative justice' in te zetten.

- In Nederland overheerst een betrekkelijk systematische manier van denken, zeker waar het de rechtspraak betreft. Herstelbemiddeling lijkt een zekere rommeligheid met zich mee te brengen die zich slecht verhoudt met de rechtsbeginselen. Daarenboven is het strafrecht steeds meer in het teken komen te staan van de veiligheid dan wel de bescherming van het publiek. Bemiddeling lijkt te verwijzen naar zachte heelmeesters, en die zijn momenteel niet populair.

Hoe het ook zij, op het terrein van jeugdstrafzaken is in Nederland ervaring opgedaan met herstelbemiddeling voor jeugdige daders in zeven pilots: Leeuwarden, Assen, Zwolle, Utrecht, Den Haag, Tilburg en Middelburg. Er is al een verkennende evaluatie verricht van de zeven pilots (Hokwerda, 2004). Die wijst uit dat de betrokkenen over het algemeen tevreden zijn over de herstelgesprekken. In het najaar van 2003 en begin 2004 hebben vier pilotprojecten hun activiteiten vervolgd, te weten: Leeuwarden, Assen, Zwolle, Middelburg. Medio 2004 zijn twee nieuwe pilots van start gegaan in Amsterdam en een pilot in Utrecht. Het doel van onderhavig onderzoek is om deze pilots te volgen teneinde voldoende materiaal te verzamelen op basis waarvan een beslissing is te nemen over het al dan niet landelijk invoeren van herstelbemiddeling in (jeugd)strafzaken.

1.2. Probleemstelling

Welke mogelijke effecten zijn er te constateren als gevolg van herstelbemiddeling en in hoeverre is de (organisatorische) vorm waarin herstelbemiddeling plaatsvindt en/of de fase van het strafproces bepalend voor geconstateerde effecten?

Een van de belangrijke verwachtingen die men heeft van herstelbemiddeling is het preventieve effect. Door direct contact tussen het slachtoffer en de jongere en de herstelgerichte handelingen, zou de dader beseffen wat hij heeft gedaan en vervolgens niet meer in de fout gaan. Of de jongere meer inzicht krijgt in zijn eigen moreel verwerpelijke gedrag en de gevolgen ervan, heeft onderzoek in Nederland en het buitenland niet uitgewezen. Wel wijzen de resultaten in de richting van recidivevermindering (Miers et al., 2001; Walrave, 2001; Hokwerda, 2004). Naast het voorkomen van herhaling van het delictgedrag, zijn er nog andere mogelijke effecten te constateren als gevolg van de herstelbemiddeling (Restored outcomes: zie Duff, 2002). Uit verschillende onderzoeken naar experimenten met dading uit het begin van de jaren tachtig blijkt dat slachtoffers tevreden zijn met herstelbemiddeling (Soetenhorst-de Savornin Lohman, 1989). In de herstelbemiddeling wordt beter tegemoet gekomen aan de behoefte van de benadeelde - zoals aandacht, bescherming en compensatie - dan in het klassieke strafproces (Boutellier, 2004). Oprecht berouw, erkenning van het aangedane leed door de dader kan een belangrijke bijdrage leveren aan de leedverwerking van slachtoffers. Slachtoffers vinden vooral het communicatieve aspect zeer belangrijk, belangrijker nog dan de materiële compensatie.

Een ander kenmerk van herstelbemiddeling is de poging het perspectief van dader en slachtoffer gelijkelijk tot hun recht te laten komen. In de praktijk lijkt het volgende adagium van toepassing: vanuit het perspectief van het slachtoffer staat de dader centraal. Indien de dader moreel gesproken niet beweegt, zal het slachtoffer er niet veel mee opschieten en de samenleving ook niet. Deze centrale positie van de dader wordt ten onrechte nogal eens

gezien als een onbillijke vorm van aandacht - in werkelijkheid is het de aandacht die door het slachtoffer wordt afgedwongen.

Ook in dit onderzoek kijken we voor sommige resultaten van herstelbemiddeling vooral naar de dader. Heeft hij er iets van geleerd, heeft hij een inzicht verworven en spijt getoond? Als afgeleide daarvan gaan wij na of dit een positieve uitwerking heeft voor het slachtoffer. Dit onderzoek heeft als oogmerk na te gaan of de projecten herstelbemiddeling hun doelstelling weten te realiseren, namelijk: het bewerkstelligen van een confrontatie tussen daders en slachtoffers om, in eerste instantie, de schade te herstellen en waarbij de nadruk ligt op de immateriële schade. Daarnaast streven de bemiddelaars naar het voorkomen van recidive doordat de daders inzicht krijgen in hun gedrag en de gevolgen daarvan voor anderen. In het onderzoek is geprobeerd om na te gaan of de dader na afloop van de herstelbemiddeling weer voorkomt in de politiedossiers en zo ja, voor welk delict. Bovendien wil het onderzoek achterhalen wat de deelnemers, daders, slachtoffer, hun beider netwerken en de bemiddelaar als effecten (ervaren baat) zien van de herstelbemiddeling.

In het onderzoek maken we een onderscheid tussen het (organisatorische) kader waarbinnen de herstelbemiddeling plaatsvindt (de context van de bemiddeling) en de fase van het strafproces waarin de bemiddeling aan de orde is.

De context waarin de herstelbemiddeling plaatsvindt

Uit het onderzoek van Hokwerda (2004) naar de zeven projecten van het eerste uur blijkt dat deze nogal verschillen wat betreft de werkwijze van de bemiddelaars (theoretische achtergrond), de organisaties van waaruit de herstelbemiddeling wordt geïmplementeerd, de wijze van aanmelden van zaken, het beoordelen van geschikte zaken, de voorbereiding en het uiteindelijke gesprek. Dit onderzoek beschrijft de context waarin de herstelbemiddeling plaatsvindt. Daarbij komen zowel organisatorische vragen als inhoudelijke vragen aan de orde: de inhoud van de werkwijze en gedragstheorieën die daarbij gehanteerd worden. Voor de projecten wordt nagegaan welke visie en gedragstheorieën ten grondslag liggen aan de werkwijze en het bemiddelingsmodel, en in hoeverre het model aansluit bij wat er bekend is over de morele ontwikkeling van kinderen.

Fase van het strafproces waarin herstelbemiddeling aan de orde is

De Raad van Europa stelt verschillende voorwaarden aan de herstelbemiddeling. De eerste zijn onder andere vrijwilligheid en vertrouwelijkheid. Daarnaast is een voorwaarde dat wanneer de verdachte bekent en enige verantwoordelijkheid op zich wil nemen, herstelbemiddeling mogelijk moet zijn in elke fase van het proces (Raad van Europa, 1999). Dat kan dus in een vroeg stadium zijn; tijdens de contacten met de politie, dan wel - als het proces-verbaal is doorgestuurd naar met het Openbaar Ministerie - tijdens de zitting.

Herstelbemiddeling is in principe mogelijk bij alle delicten. Uit de evaluatie van de eerste projecten blijkt dat de pilots begonnen zijn met eenvoudige zaken om enige ervaring op te bouwen. Het is echter de bedoeling dat de projecten zich niet beperken tot de zogenaamde 'kleine criminaliteit' maar zich ook richten op de zwaardere strafzaken (Halt +). In het onderzoek is daarom specifieke aandacht voor de fase van de strafrechtelijke procedure waarin de herstelbemiddeling plaatsvindt. In het onderzoek zijn de volgende fasen onderscheiden:

- Buiten de strafrechtelijke procedure (nog niet gemeld bij de politie).
- De zaak is gemeld bij de politie, maar nog niet doorgestuurd aan de officier van justitie.
- Voorafgaand aan de behandeling ter terechtzitting, de zaak ligt bij het OM.
- Tijdens de behandeling ter terechtzitting.
- Bemiddeling na de behandeling ter terechtzitting.

In elke fase zijn verschillende instellingen of actoren die de dader kunnen doorverwijzen naar een van de pilotprojecten. Deze verwijzers zijn zeer divers. Sommigen zijn meer in de preventie werkzaam zoals de school of het Bureau Jeugdzorg, terwijl in de praktijk ook de politie, de officier van justitie of de kinderrechter blijken te verwijzen. Zelfs binnen de justitiële jeugdinstanties zijn er projecten met herstelbemiddeling gaande, zoals in de justitiële jeugdinrichting Teylingereind (Genabeek & Dijkman, 2001). In dit onderzoek gaan we na in welke fase van de strafrechtelijke procedure de bemiddeling in de pilotprojecten plaatsvindt en wat dit betekent voor de juridische verantwoordelijkheid voor de gemaakte afspraken.

1.3 Vraagstelling

In het onderzoek zijn de volgende vraagstellingen onderzocht:

- Vanuit welke gedragstheorieën werken de pilotprojecten met herstelbemiddeling? Hoe kunnen deze plausibel worden gemaakt?
- Welke (organisatorische) vormen zijn in de pilotprojecten te vinden; wie bepaalt op welk moment welke zaken voor een herstelgesprek in aanmerking komen; welke organisaties zijn betrokken en wat is hun rol; zijn de herstelgesprekken onderdeel van de strafrechtelijke afdoening van de zaak en zo ja, op welke wijze; hoe verloopt de samenwerking tussen betrokken organisaties; wat is de verdeling van verantwoordelijkheden en bevoegdheden en hoe werkt dit uit in de praktijk?
- Wat zijn de gehanteerde criteria om herstelgesprekken al dan niet als geslaagd te beschouwen? Hoeveel gesprekken kunnen als geslaagd en hoeveel als niet geslaagd worden aangeduid?
- Welke zaken worden in de herstelgesprekken betrokken en bij welk type dader (groep/individueel/specifieke delicten of juist generalistische generale delicten) wordt een bepaald effect verwacht?
- Welke afspraken worden er na afloop van de bemiddeling met de jongere gemaakt, en hoe is de naleving gewaarborgd; zijn er sancties bij niet nakoming en zo ja welke? Wat is de rol van het OM?
- Wat kan worden gezegd over de tijdsinvestering per bemiddeling?
- Hoe ontwikkelt zich de recidive; hoeveel jeugdigen komen na afloop van de herstelbemiddeling opnieuw voor in politiedossiers en voor welk type delict? (Dit wordt gerelateerd aan de uitkomsten van een controlegroep.)
- Hebben herstelgesprekken - ook op wat langere termijn - een positieve uitwerking op het slachtoffer?

1.4 Onderzoeksopzet

Om de verschillende vraagstellingen goed te onderzoeken bestaat het onderzoek uit verschillende deelonderzoeken met elk een eigen onderzoeksmethodiek.

Deelonderzoek 1: Literatuuronderzoek

Ten eerste is er een studie verricht naar de psychologische en pedagogische theorievorming over de morele ontwikkeling van kinderen in relatie tot herstelrecht en gevoelens van een rechtvaardige wijze van rechtshandhaving. Daarnaast is aan de hand van documentanalyse en aanvullende interviews nagegaan vanuit welke gedragstheorieën de pilotprojecten werken. In hoeverre ondersteunt de theorie over de morele ontwikkeling van kinderen de gehanteerde werkwijze en modellen?

Deelonderzoek 2: De monitoring van de projecten

In deelonderzoek 2 zijn de verschillende projecten in kaart gebracht. Door documentanalyse en interviews is in dit deelonderzoek nagegaan welke werkwijze de verschillende projecten hanteren, in welk organisatorisch kader de bemiddeling plaatsvindt en welke organisaties betrokken worden. Tevens is in dit deelonderzoek nagegaan welke criteria de verschillende pilotprojecten hanteren voor de uitvoering van de herstelbemiddeling. In het onderzoek is er specifiek aandacht voor de fase van de strafrechtelijke procedure waarin de herstelbemiddeling plaatsvindt. Nagegaan is welke status de herstelbemiddeling heeft en wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de gemaakte afspraken.

Deelonderzoek 3: Herstelbemiddeling in de praktijk en de ervaren baat van de procedure

In deelonderzoek 3 is nagegaan hoeveel zaken in de praktijk afgehandeld zijn en met welk resultaat. Welke zaken hebben daadwerkelijk tot een herstelgesprek geleid? Per bemiddelingszaak zijn vragenlijsten ingevuld hoe de deelnemers en de bemiddelaar de procedure ervaren en waarderen, in hoeverre dat aansluit bij de verwachtingen, en welke afspraken er zijn gemaakt. Hierbij is vooral gebruik gemaakt van de werkwijze zoals de projecten in de praktijk al hanteren. De bemiddelaar van de Echt Recht projecten vraagt standaard na elk gesprek de deelnemers een vragenlijst invullen. Daarin worden, naast algemene achtergrondgegevens, vragen gesteld over de ervaringen met en waardering voor de herstelprocedure die ze hebben doorlopen. De bemiddelaar vult ook na elke herstelprocedure een vragenlijst in. Daarnaast vult de bemiddelaar een 'follow-up' registratielijst en een 'non-respons' lijst in. Voor de deelnemers zijn er drie verschillende vragenlijsten, namelijk voor de daders, de slachtoffers en voor de groep mensen die aan ondersteuning van een dader of slachtoffer hebben deelgenomen (het sociaal netwerk). In het onderzoek is getracht om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de vragenlijsten die standaard worden gebruikt; deze zijn echter aangevuld met vragen die voor dit onderzoek noodzakelijk zijn.

In het onderzoek zijn in totaal 150 non-respons zaken meegenomen en 87 zaken die tot een herstelgesprek hebben geleid. Van al deze zaken is door de bemiddelaar verslag gelegd. Daarnaast is ook aan de deelnemers van de herstelgesprekken (dader(s), slachtoffer(s) en sociaal netwerk) gevraagd een vragenlijst in te vullen. Daaraan hebben 64 daders, 55 slachtoffers en 114 leden vanuit het sociaal netwerk gehoor gegeven. Over de follow-up van de gesprekken hebben de bemiddelaars in dertig zaken verslag gedaan.

Deelonderzoek 4: Recidiveonderzoek

Om na te gaan of herstelbemiddeling resulteert in geen of verminderde recidive was het de bedoeling om te onderzoeken of jongeren die deel hebben genomen aan een herstelbemiddeling terugkomen in de (politie)statistiek. Het bleek echter niet mogelijk een controlegroep samen te stellen die vergelijkbaar was met de jongeren die aan herstelbemiddeling hebben meegedaan.

Daarnaast was nog een aantal beperkingen van toepassing op het recidiveonderzoek. Ten eerste is de looptijd van het onderzoek beperkt, waardoor jongeren zeer kort gevolgd kunnen worden. Sommigen slechts een paar maanden, anderen maximaal een jaar¹. Dit is een te korte tijd om een goed recidiveonderzoek uit te kunnen voeren. Een periode van twee jaar is over het algemeen de minimaal benodigde periode voor een recidiveonderzoek.

Ten tweede bleek HKS een lastige bron van informatie voor het doen van een onderzoek naar recidive. Voornaamste probleem was dat de gegevens zoals deze zijn aangeleverd door de bemiddelaar en de gegevens zoals deze in HKS geregistreerd staan, niet altijd overeen komen. De omschrijving van het delict of de datum van het delict zijn in dat geval niet volledig identiek. Daardoor is niet met zekerheid vast te stellen om welk delict het in HKS gaat. De oorzaak van de discrepantie tussen de datum van delict zoals de herstelbemiddelaar heeft geregistreerd en zoals in HKS is geregistreerd - als deze is geregistreerd - ligt in de periode die de politie hanteert. HKS registreert helaas niet de datum van het delict, maar alleen de datum van registratie van het betreffende delict in HKS. Vaak kan een delict niet op de dag zelf ingevoerd worden en gaan daar enkele dagen of zelfs weken overheen. Hierbij bestaat het risico dat een delict in HKS als recidive staat aangemerkt, terwijl het in feite om het delict gaat dat tot herstelbemiddeling heeft geleid. Daarnaast worden HALT-zaken niet in alle regio's op een gelijke manier geregistreerd. Het strafrechtelijke verloop van de afwikkeling van zaken kan niet meegenomen worden in de analyse. Wanneer iemand een straf uitzit is hij immers niet in de gelegenheid om te recidiveren.

Het is niet mogelijk gebleken om alle jongeren terug te vinden op basis van de gegevens die door de herstelbemiddelaars zijn aangeleverd. Dit kan heel praktische redenen hebben, bijvoorbeeld dat een naam verkeerd gespeld is, of structurele, omdat een groep met een HALT-afwikkeling niet wordt geregistreerd. Helaas is het niet mogelijk om te bepalen hoe groot elke groep is en of er sprake is van een grote selectieve non-responsgroep. In vervolgonderzoek is het aan te raden om geen gebruik meer van HKS te maken, maar van Justitiële Documentatiegegevens.

Gezien deze problemen was het niet mogelijk om betrouwbare gegevens over de recidive van de jongeren aan herstelbemiddeling hebben deelgenomen te verkrijgen.

Deelonderzoek 5: Effecten op de langere termijn

Onderdeel van de procedure is dat de bemiddelaar de betrokken deelnemers, de dader en het slachtoffer na verloop van tijd nogmaals benadert met de vraag wat de herstelbemiddeling voor hen heeft betekend en opgeleverd. Hierbij komen vragen aan de orde zoals: is de materiële en immateriële schade, die is ontstaan als gevolg van een strafbaar feit, hersteld? Heeft de aandacht in de procedure voor het herstel van de relatie tussen de direct betrokkenen bij een delict daadwerkelijke resultaten opgeleverd? Leidt deze aanpak aantoonbaar tot sociale reïntegratie van daders? Heeft de herstelbemiddeling invloed op het

---

¹ Deze beperking geldt voor daders van nieuwe zaken. Daders van oude zaken kunnen vaak een jaar tot maximaal drie jaar gevolgd worden.

gedrag van de jongere? In de praktijk neemt de bemiddelaar ongeveer vijf à zes maanden na het gesprek telefonisch contact op om na te gaan of de afspraken worden nagekomen. Evenals in deelonderzoek 3 is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van de gegevens zoals deze in de praktijk verzameld worden (de 'follow-up' registratielijst).

Deelonderzoek 6: Analyse van de tijdsinvestering

Ten slotte is gekeken wat er gezegd kan worden over de tijdsinvestering per bemiddeling. In het onderzoek is voor de verschillende zaken nagegaan hoeveel tijd er geïnvesteerd is door de bemiddelaar en andere betrokkenen. Bij de berekening van de geschatte tijd is gekeken naar het aantal daders dat betrokken is bij de herstelbemiddeling (veel zaken betreffen groepsdelicten) en de fase waarin de bemiddeling plaatsvindt. Uit het onderzoek van Hokwerda blijkt dat er grote verschillen zijn tussen de bemiddelingen wat betreft het aantal uren dat de gehele procedure kost. Daarom biedt dit onderzoek een inventarisatie van wat de minimale, de maximale, en de gemiddelde uren zijn en waar het zwaartepunt (mediaan) van de uren zich bevindt (zie ook Miers et al., 2001). Daarnaast maken we een schatting van de tijdsinvestering van de non-respons, het aantal zaken dat niet geleid heeft tot herstelbemiddeling.

1.5 Opzet van het rapport

De resultaten uit het literatuuronderzoek (deelonderzoek 1) vindt u in hoofdstuk 2: De theoretische onderbouwing van herstelbemiddeling. Hoofdstuk 3 geeft een dwarsdoorsnede van de herstelbemiddelingsprojecten en geeft de resultaten van deelonderzoek 2 weer waarin de projecten in kaart gebracht zijn. In hoofdstuk 4 wordt de wijze van dataverzameling beschreven en het aantal geanalyseerde zaken voor het onderzoek. Daarna gaan we in op de vraag voor welke delicten herstelbemiddeling ingezet wordt. Hoe ziet de groep daders eruit die deelneemt: gaat het om *first offenders* of daders die al eerder in aanraking geweest zijn met de politie? Betreft het delicten die door meerdere daders zijn gepleegd of handelde de dader alleen? In hoofdstuk 5 gaan we in op het proces van aanmelding bij de pilotprojecten. Door wie worden de jongeren verwezen en wat is de rol van de verwijzers? Daarnaast beschrijven we hoe de betrokken deelnemers worden voorbereid op het herstelgesprek en wat hun motivatie is om deel te nemen. De resultaten van de herstelbemiddeling komen aan de orde in hoofdstuk 6. Hoe hebben de betrokkenen zelf de herstelprocedure ervaren en hoe beoordelen zij de resultaten ervan? Waarover hebben de deelnemers afspraken gemaakt, hoe is de naleving gewaarborgd, en zijn er sancties als de afspraken niet worden nagekomen? Hoofdstuk 7 gaat in op de tijdsduur en de tijdsinvestering per bemiddeling (deelonderzoek 6). Hoe het de deelnemers vergaat na het herstelgesprek komt aan de orde in hoofdstuk 8. Hierin gaan we na of de herstelgesprekken - ook op wat langere termijn - een positieve uitwerking hebben op het slachtoffer en de dader. Verder komt de vraag aan de orde of herstelbemiddeling ertoe bijdraagt dat herhaling wordt voorkomen. In hoofdstuk 9 worden de conclusies van het rapport gepresenteerd. We sluiten af met aanbevelingen op grond van de resultaten.

Hoofdstuk 2

De theoretische onderbouwing van herstelbemiddeling

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we eerst wat herstelbemiddeling behelst en welke methodiek daaraan ten grondslag ligt. Daarna gaan we in op de gedragstheorie: welke elementen hiervan zijn terug te vinden in de herstelbenadering? In Nederland maakt iedereen, ouders, docenten, beleidsmakers, zich in toenemende mate zorgen over de morele ontwikkeling van jongeren. Deze zorgen komen voort uit de veronderstelde relatie tussen een sociaal en moreel verval van jongeren enerzijds en een hoge incidentie van antisociaal en delinquent gedrag bij jongeren anderzijds. Herstelbemiddeling wordt gezien als een alternatief voor het strafrecht, waarbij herstelrecht een toegevoegde waarde heeft bij het stimuleren van de morele bewustwording en verantwoording van de dader. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag of het herstelrecht toegevoegde pedagogische kwaliteiten heeft ten opzichte van de formele procedures van het jeugdrecht. Daarna gaan we in op de verschillende opvattingen binnen de rechtsfilosofie over de positie van herstelrecht en de noodzaak van straffen.

2.2 Wat is herstelbemiddeling?

Bijna alle projecten herstelbemiddeling - behalve Zeeland - in dit onderzoek werken op basis van de Echt Recht methodiek. Echt Recht, of herstelrecht, is via Nieuw Zeeland, Australië en de Verenigde Staten overgewaaid naar Nederland. De Echt Recht methodiek is gebaseerd op de principes van het Nieuw Zeelandse 'Family Group Conferencing' (FGC) dat ingevoerd is als een nieuwe manier van omgaan met jeugdcriminaliteit, maar ook met de hulpverleningsinstellingen die daarbij betrokken zijn zoals de jeugdhulpverlening en jeugdbescherming (Pagée & Kunst, 2000). De Maori-bevolking in Nieuw Zeeland was ontevreden over de wijze waarop de familie binnen de hulpverlening betrokken werd. In Nederland kennen we intussen ook deze variant van FGC onder de naam Eigen Kracht. Deze conferenties zijn echter meer gericht op het betrekken van familie bij de hulpverlening, dan op de bemiddeling tussen dader en slachtoffer. In Nieuw Zeeland is deze methodiek ook ingezet bij jeugdstrafzaken. In plaats van de zaak aan de rechter voor te leggen wordt de hele familie van de jongere bijeengeroepen met de opdracht een oplossing te zoeken. Deze oplossing kan bestaan uit een schadevergoeding voor het slachtoffer en een plan om herhaling te voorkomen. Tegelijkertijd ontstond er in Australië een vergelijkbare praktijk van 'conferencing', gebaseerd op de theorie van 'reintegrative shaming'. Een aantal politiemensen is gaan experimenteren met 'police run conferencing'. Dit model is vernoemd naar de plaats waar het experiment is begonnen, het zogeheten 'Wagga-model'. Het grote verschil tussen beide modellen is dat in het Wagga-model de politie de functie van bemiddelaar vervult, terwijl in het Nieuw Zeelandse model een onafhankelijke bemiddelaar de conferentie leidt, waarbij de politie wel aanwezig kan zijn bijvoorbeeld om de delicten voor te lezen en passende sancties mee te bediscussiëren. Opvallend is dat dit model op

verschillende plaatsen in de wereld navolging heeft gevonden, terwijl men vrijwel in heel Australië ondertussen is overgestapt op het Nieuw Zeelandse model. In Nederland komen beide vormen voor. Nederland maakt vooral gebruik van het model van 'Real Justice' (Echt Recht) uit Amerika. Er is een draaiboek ontworpen waarin niet alleen maatschappelijk werkers maar ook politieagenten de gesprekken kunnen voorzitten. Volgens de Real Justice methodiek wordt het gemakkelijker om conferenties te houden waarbij niet alleen de familie van de dader betrokken is, maar waar ook het sociaal netwerk van het slachtoffer een kans krijgt om bij het proces betrokken te raken. De Echt Recht projecten in Nederland gebruiken nu dit 'Real Justice' model (Hokwerda, 2004). De Stichting OKS, in samenwerking met bureau WESP, heeft de rechten van dit materiaal voor Nederland verkregen (Echt Recht, 2000). Alleen bemiddelaars die de driedaagse training succesvol hebben afgerond, mogen zich Echt Recht coördinator noemen.

In beginsel is er bij herstelbemiddeling sprake van een daadwerkelijke confrontatie waarin dader en slachtoffer en de sociale netwerken elkaar ontmoeten. In de Verenigde Staten spreekt men alleen van bemiddeling als de partijen elkaar rechtstreeks ontmoeten. In Europa ligt dit anders. Met uitzondering van Noorwegen, wordt er veel meer gebruik gemaakt van indirecte bemiddeling (Laewearts, 2001). Bij een indirecte bemiddeling verloopt de communicatie volledig via de bemiddelaar, slachtoffer en dader ontmoeten elkaar niet. In beide projecten is het streven om direct contact te realiseren. In Nederland heeft men bijvoorbeeld in Zeeland en Haaglanden gekozen om, naast directe communicatie in een daadwerkelijke confrontatie, ook een vorm van indirecte bemiddeling toe te passen. Als dat echter niet haalbaar is, dan kiest men ervoor om toch een contact te realiseren waarin de dader aan het slachtoffer via een andere manier zijn verontschuldiging aanbiedt, bijvoorbeeld via een brief of een bloemetje. In dit onderzoek ligt de nadruk op die herstelbemiddelingszaken waarin sprake is van een herstelgesprek. De indirecte vormen van bemiddeling zijn wel meegenomen als een variant van herstelbemiddeling.

Gehanteerde methodiek in herstelbemiddeling

Herstelbemiddeling op basis van een gesprek tussen dader en slachtoffer bestaat uit verschillende onderdelen: de oriëntatie, het voortraject, de uitvoering, de afsluiting en de nazorg.

In de oriëntatiefase neemt de herstelbemiddelaar contact op met de dader door een brief, telefonisch contact of huisbezoek. In dit contact wordt gekeken of de dader mee wil werken aan de herstelbemiddeling. Pas nadat de dader heeft aangegeven mee te willen werken wordt er via de politie contact gezocht met het slachtoffer. Deze volgorde is gekozen om te voorkomen dat het slachtoffer dat bereid is mee te werken, alsnog een teleurstelling te verwerken krijgt. De herstelbemiddelaar benadrukt dat de dader en het slachtoffer vrijwillig deelnemen en dat het traject elk moment gestopt kan worden als een van beide partijen dit wenst.

In het voortraject voert de herstelbemiddelaar achtereenvolgens gesprekken met de dader en het slachtoffer, zo mogelijk in het bijzijn van de ouders. In deze gesprekken beoordeelt de bemiddelaar of de verwachtingen en intenties van beide partijen dusdanig overeenstemmen dat een gesprek zinvol lijkt. De vragen die in het herstelgesprek aan de orde moeten komen,

worden met beide partijen doorgenomen. Daarnaast is het belangrijk dat de intentie en de motivatie van de dader duidelijk worden. De dader moet beseffen dat hij dader is en dient de verantwoordelijkheid te nemen voor het delict. Hij moet zich er bovendien van bewust zijn dat hij het slachtoffer niet emotioneel mag schaden tijdens het gesprek. Het slachtoffer moet de gelegenheid krijgen om de emotionele schade die hem is aangericht bespreekbaar te maken.

De uitvoering: het herstelbemiddelingsgesprek vindt op een neutraal terrein plaats. Het samenzijn is strak gedefinieerd volgens een draaiboek. Zo zijn er vaste regels dat het slachtoffer eerst plaatsneemt en als eerste het woord mag voeren. Dit om te benadrukken dat het slachtoffer een speciale plaats inneemt. De herstelbemiddelaar leidt het gesprek. Nadat het slachtoffer heeft verteld wat hem is aangedaan en wat de gevolgen van het delict zijn, kan de dader zijn verhaal kwijt. De herstelbemiddelaar brengt door vragen een communicatie en interactie tussen het slachtoffer en de dader op gang. Vervolgens wordt besproken op welke manier de schade kan worden hersteld. De herstelbemiddelaar heeft of neemt geen verantwoordelijkheid voor de uitkomst van het gesprek. Hij begeleidt de onderhandelingen volgens het ‘mediation’ principe: dat wil zeggen dat hij faciliteert, ondersteunt, de feiten inventariseert, doorvraagt bij onduidelijkheden en de communicatie en interactie tussen dader en slachtoffer op gang houdt. Het uiteindelijke voorstel wordt meestal vastgelegd in een contract dat dader en benadeelde tekenen.

Ook wat betreft de afsluiting van het gesprek zijn er gedragsregels, bijvoorbeeld wie als eerste de ruimte verlaat. De herstelbemiddelaar evalueert met beide partijen of het gesprek heeft voldaan aan de verwachtingen. In sommige projecten is er sprake van een informeel samenzijn met alle betrokkenen, waarbij nog even nagepraat kan worden. Dit samenzijn heeft vooral een informele waarde waarbij de deelnemers vooral de gelegenheid krijgen om persoonlijk met elkaar om te gaan.

De nazorg bestaat uit een verslag dat de herstelbemiddelaar maakt van het gesprek. Na een aantal maanden neemt de herstelbemiddelaar, waar nodig, contact op met dader en slachtoffer om te informeren hoe het sinds het gesprek met hen gaat. Dit om na te gaan of de herstelbemiddeling effect heeft gehad en zijn doel heeft bereikt.

2.3 Herstelbemiddeling van jeugdigen en de gedragstheoretische onderbouwing

De verwachting van herstelbemiddeling is dat de actieve rol van de dader bij de gehele procedure - in het bijzonder bij de besluitvorming - zal bijdragen aan een beter begrip van de samenhang tussen de gevolgen van zijn handelen en de afspraken die gemaakt worden, of de sancties die opgelegd worden. Doordat de jongere dader luistert naar de gevoelens en gedachten van het slachtoffer van het delict, is de veronderstelling dat de dader meer inzicht verwerft in het moreel onacceptabele van zijn gedrag en de mogelijke gevolgen daarvan voor anderen. Het basisidee is dat morele afkeuring effectiever is wanneer deze afkomstig is van slachtoffers en van personen die om de daders geven (ouders, vrienden), dan van justitiële autoriteiten (Van Stokkom, 2004a). Het is voor de dader van belang om het vertrouwen van zijn omgeving en ouders terug te winnen. Dit zal uiteindelijk de reïntegratie en rehabilitatie van de jongere in de maatschappij bevorderen en tegelijkertijd de relatie met zijn sociaal netwerk verstevigen.

In de volgende paragraaf gaan we in op de vraag op welke manier herstelbemiddeling een toegevoegde pedagogische betekenis heeft voor de morele bewustwording en het verantwoordelijkheidsgevoel van de jeugdige dader. Wat is bij herstelbemiddeling de betekenis van de betrokkenheid van mensen waar de jeugdige om geeft? Op welke wijze biedt herstelrecht meer leerelementen dan de formele procedures van het jeugdstrafrecht? Hierbij gaan we eerst in op de theorieën over de morele ontwikkeling bij kinderen, vervolgens op de invloed van relaties en verbondenheid op het criminele gedrag van jeugdigen, en tot slot op de pedagogische verantwoordelijkheid van de omgeving van de jeugdigen.

2.3.1 Moreel besef en het nemen van verantwoordelijkheid

Herstelbemiddeling gaat ervan uit dat mensen een onderscheid kunnen maken tussen goed en kwaad en in staat zijn daarnaar te handelen. Herstelbemiddeling zou mogelijk een bijdrage kunnen leveren aan het leerproces van de dader aangaande diens moreel besef. Maar hoe ontwikkelen kinderen een moreel besef van wat goed en slecht is? Morele ontwikkeling van kinderen houdt in dat kinderen zich steeds bewuster worden van, en een toenemende gevoeligheid krijgen voor, de behoeften en uitgangspunten van andere mensen. De grondlegger van de theorie van de morele ontwikkeling is Piaget die drie verschillende stadia onderscheidt. Deze zijn door Kohlberg verfijnd tot zes fasen. In *de eerste fase*, de preconventionele fase, gedragen kinderen zich volgens de sociaal geaccepteerde normen omdat hun ouders of de leraar, iemand met autoriteit, zegt dat zij zich zo dienen te gedragen. Hierbij speelt de angst voor straf een belangrijke rol, kinderen nemen een beslissing om iets te doen of niet te doen uit angst dat ze gestraft worden. In *de tweede fase* zijn de morele beslissingen gebaseerd op eigenbelang of de verwachting een beloning te krijgen. In de preconventionele fase van moreel denken is het gedrag vooral gericht op het vermijden van straf of het verkrijgen van een beloning. De motivatie is vooral egocentrisch van aard, omdat kinderen zich nog niet kunnen verplaatsen in de denkwereld van anderen. In deze eerste twee fasen baseren de kinderen hun morele oordelen nog niet op sociale regels. Dat komt pas in het volgende ontwikkelingsstadium. In *de derde ontwikkelingsfase* wil het kind ook waardering krijgen van zijn sociale omgeving. Het wordt zich daardoor bewust van de regels die er zijn in de samenleving (fase 4). Er ontstaat langzamerhand een plichtsbesef. Het kind wordt onafhankelijker van zijn ouders en kan gezag meer beoordelen op inhoud. Langzamerhand gaat het kind zich meer verbonden voelen met de samenleving en ervaren dat hij er deel van uitmaakt. Ten slotte ontwikkelt men in *de vijfde fase*, het postconventionele stadium, het vermogen tot oordeelsvorming. Niet gekoppeld aan de toepassing van regels, maar aan het belang van de ander of de samenleving. Het kind leert de principes hanteren die de juistheid van zijn beslissing beredeneerbaar maken. In *de laatste fase* zijn de morele beginselen geïnternaliseerd. Men heeft een geabstraheerd rechtvaardigheidsgevoel, dat wil zeggen dat er zelf gekozen rechtvaardigheidsprincipes eigen zijn gemaakt die tevens voor de samenleving als geheel kunnen gelden.

Volgens de voorstanders van herstelbemiddeling biedt het herstelgesprek een uitstekend leermoment om inzicht te krijgen in het eigen gedrag, de gevolgen die dat heeft voor anderen, en het moreel verwerpelijke van het handelen. Het confronteren van de jongeren met de gevolgen van hun handelen en de afkeuring van dit gedrag door de aanwezigen zet de jongeren aan tot reflectie over wat ze hebben gedaan, de gevolgen die dit heeft voor alle betrokkenen en het moreel verwerpelijke hiervan. De verwachting van herstelbemiddeling is

dat de grotere betrokkenheid van de dader bij de gehele procedure en in het bijzonder de besluitvorming, bijdraagt tot een beter begrip: zowel van de relatie tussen de gevolgen van zijn handelen en de gemaakte afspraken, als van de opgelegde sancties.

Verschuivingen in moraliteit

Er is veel kritiek op de theorie van Kohlberg. De theorie veronderstelt dat er absolute maatstaven of algemeen geldende rechtvaardigheidsprincipes bestaan, aan de hand waarvan het mogelijk is om in verschillende gemeenschappen tot eenzelfde moreel oordeel te komen (Soetenhorst-de Savornin Lohman, 1990). Een moreel oordeel wordt niet alleen bepaald vanuit een innerlijke beleving over rechtvaardigheid en ethiek, maar vormt zich in relatie tot wat de omgeving als rechtvaardig beschouwt. Door de processen van individualisering, mondialisering en subculturalisering van de postmoderne samenleving is er geen sprake meer van een eenduidige moraliteit, maar van een gefragmenteerd stelsel van normen en waarden. Traditionele normerende kaders, zoals de kerk, het onderwijs of het verenigingsleven, verliezen steeds meer hun greep op individuele meningen en beslissingen op het vlak van ethiek (Deklerck & Depuydt, 2004). Moraliteit wordt gevonden in kleine groepen, in lokale situaties en in de instituties, die zich voor de opgave gesteld zien hun eigen normatieve uitgangspunten te formuleren (Boutellier, 2004). In gezinnen wordt onderhandeld over de huisregels, scholen stellen hun eigen uitgangspunten op, de horeca formuleert gedragsregels en in de grote steden discussieert men over stadsetiquette. Het moreel besef is in de huidige samenleving niet verdwenen, maar dient wel opnieuw gedefinieerd te worden. “Criminaliteit is een beschavingsvraagstuk geworden onder nieuwe morele condities” (Boutellier, 2001, p.36). Herstelrecht sluit beter aan bij deze huidige pluriforme normatieve cultuur, omdat het de mogelijkheid biedt tot een gemeenschappelijke normvinding en de validering daarvan. Omdat normatieve begrenzingen niet altijd en voor iedereen evident zijn, is de normatieve aanspraak van het slachtoffer wellicht succesvoller dan de normatieve uitspraak van de strafrechter.

Kunneman (2001) onderscheidt verticale en horizontale vormen van moraliteit. Verticale vormen van moraliteit zijn gebaseerd op vaststaande morele normen, die zozeer buiten de discussie staan dat zij als dwingend opgelegd kunnen worden. Het strafrecht is een verticale vorm van moraliteit. Maar deze verticale vorm dient ingebed te zijn in horizontale, communicatieve vormen van moraliteit. Die zijn het feitelijk morele draagvlak voor de alledaagse omgang in buurten, op schoolpleinen in bedrijven, overal waar mensen samenkomen. Bij horizontale moraliteit spelen zorgethiek en emotionaliteit een belangrijke rol (Boutellier, 2001). Binnen de zorgethiek worden emoties betrokken, waar de rechtenethiek hoofdzakelijk is gebaseerd op rationaliteit. Vanuit een ethiek van verantwoordelijkheid wordt de totstandkoming van moraliteit beschouwd als een vervlochten proces van emoties, cognitie en handelingen. Het binnen het strafrecht uitsluiten van affectiviteit en emotionaliteit maakt het onbegrijpelijk hoe men vanuit het strafrecht denkt mensen te motiveren tot morele ontwikkeling. Binnen de filosofie van het herstelrecht is het van belang om emoties -zoals wraak, angst, schaamte, schuld, compassie, vergeving en generositeit - open naar buiten te brengen (Leest, 2001, p. 69). Emoties kunnen mogelijk het vermogen tot empathie stimuleren. In de praktijk van herstelbemiddeling blijkt dat zodra daders hun emotionaliteit tonen, slachtoffers vaak hun woede laten varen en milder worden (zie ook Hokwerda, 2004). De verhouding tussen horizontale en verticale moraliteit is van essentieel belang. Algemene regels geven meestal aan wat mensen *niet* mogen, maar niet

wat rechtvaardig handelen is in een specifieke context. Het ‘goede doen’ kent vele dimensies. Dit erkennen betekent dat er bij de afweging welke regels zijn overschreden, altijd per situatie gekeken zal moeten worden.

2.3.2 De relationele criminaliteitsbenadering

Een belangrijk element in het herstelrecht is de betrokkenheid van de dader. De dader wordt uitgenodigd tot een actieve bijdrage aan het herstel. Ethische reflectie wordt dan een actief proces en niet het afwegen van de feiten tegenover een abstracte (juridische) norm, die geacht wordt gedragen te zijn door een maatschappelijke consensus. Deklerck & Depuydt (2004) spreken daarom van een relationele criminaliteitsbenadering. Uit hun onderzoek blijkt dat het bij het plegen van een delict ontbreekt aan een band tussen de dader en de benadeelde. Het gaat om een gebrek aan ‘ervaren’ verbondenheid van de dader met de persoon of de omgeving die men schade toebrengt. Zij zien als uitgangspunt dat de ervaring van verbondenheid leidt tot preventie en herstel.

Binding en verbondenheid zijn tegenwoordig vaak gebruikte woorden in het debat over jeugdcriminaliteit. Ook in de internationale literatuur passeren termen zoals *attachment*, *bonding* en *connectedness* de revue. De veronderstelling is dikwijls dat een jongere die weinig binding heeft meer kans heeft om in aanraking te komen met criminaliteit dan een jongere die meer binding heeft. Verbondenheid is meer dan alleen een voegen naar de normen van de samenleving omdat men er deel van uitmaakt. Uitgangspunt bij de bindingstheorie van Hirschi (1969) vormt het socialisatieproces; dit is het proces waardoor jongeren zich sociaal leren gedragen. Bij een sterke binding is men geneigd zich te voegen naar de regels van de samenleving. Men laat zich weerhouden van crimineel gedrag door de kans afgewezen te worden door de ouders, leerkracht, werkgever et cetera. Is er sprake van een zwakke binding dan laten jongeren zich minder door dergelijke overwegingen weerhouden. Bij een zwakke binding heeft men immers weinig te verliezen; de binding met de samenleving is al slecht. De gehechtheid, de kwaliteit van de sociale relatie met de ouders, leerkrachten en vrienden, wordt in de sociale controletheorie gezien als het meest belangrijke element in de binding met de samenleving.

Verschillende onderzoeken bevestigen deze bevindingen. Blum en Rinehart (1997) concluderen op basis van een grootschalig onderzoek onder middelbare scholieren in de Verenigde Staten dat sociale verbondenheid kinderen en jongeren van risico's afhoudt. Het gaat hier niet alleen om de binding met de ouders en het gezin, maar ook om andere terreinen zoals school of werk. Weerman (1998) stelt dat er niet zozeer sprake is van één omvattende binding met de samenleving, maar van meerdere soorten sociale bindingen die van invloed zijn op het gedrag van jongeren. Het kan gaan om persoonlijke bindingen met ouders, leraren, om institutionele bindingen met school, werk of verenigingen en om een morele binding met de wetregels en principes. Onderzoek in de Verenigde Staten wees uit dat als jongeren betrokken worden bij de gemeenschap door filosofische gesprekken over hun aandeel binnen de gemeenschap, hun houding naar vandalisme en spijbelen grondig wijzigt (Lipma, 1991: In Deklerck & Depuydt, 2001). De ervaring van verbondenheid doet een intrinsiek appèl tot respect en verantwoordelijkheid voor mensen, maar ook voor de samenleving (Deklerck & Depuydt, 2001). Binnen herstelbemiddeling tussen dader en slachtoffer gaat het om herstel van de band met anderen en de band met de samenleving, de

gemeenschap. Omdat mensen deel uitmaken van een groter verband, willen zij erbij horen. Binnen het klassieke strafrecht wordt de dader veelal geïsoleerd van de mensen die om hem of haar geven. Het is een stigmatiserend proces waarvan de dader zich uiteindelijk ook slachtoffer voelt. Deelnemen aan een strafrechtproces leidt tot gevoelens van vervreemding. Juist voor jongeren is dat rampzalig en bovendien bevordert het ongunstige bijeffecten zoals negatieve subculturen. Het leereffect van de disciplinaire maatregel of straf is daardoor gering en niet gericht op hernieuwde integratie binnen het sociale netwerk of de samenleving. Binnen de herstelbemiddeling wordt de dader wel aangesproken op zijn individuele verantwoordelijkheid voor het delict. Zo wordt de dader niet langer geïsoleerd en gestraft maar krijgt hij de kans om zich als persoon opnieuw af te stemmen op een groter geheel en zich daarmee te verbinden.

Bij het *appel op de morele zelfreflectie* is vooral de rol van de betrokken dierbaren van de dader van belang. Verschillende auteurs wijzen erop dat vooral de afkeuring van de mensen waar de dader om geeft normverhelderend kan werken voor de jongeren (Daly, 2002). Uit verschillende onderzoeken naar de uitvoering van taakstraffen blijkt eveneens dat niet zozeer de strafmaat zelf (het aantal werkuren) als wel de meer psychologische factoren (waaronder verwachte reacties van derden, zoals ouders of bekenden) bepalend zijn voor het strafkarakter (zie Van Stokkom, 2004b). Kort gezegd is straffen gebaseerd op sociale controletheorieën: de dader zal deze negatieve ervaring in de toekomst vermijden, terwijl bemiddeling gebaseerd is op bindingstheorieën: de dader wil 'erbij blijven horen'.

2.3.3 Pedagogische afzijdigheid of verbondenheid

Veel Nederlanders leggen de verantwoordelijkheid voor het criminele gedrag van jongeren bij de ouders (Justitie issuemonitor, 2004). Het is te wijten aan de falende opvoedingspraktijk van de ouders. Uit criminologisch onderzoek naar het ontstaan van agressief en ongewenst sociaal gedrag bij jongeren blijkt dat opvoeding en gezinsleven maar enigszins van belang zijn (Van den Brink, 2001)². Werd in het verleden vooral de gezinsstructuur als een risico beschouwd, tegenwoordig gaat meer positieve aandacht naar de cultuur binnen het gezin. Vooral de kwaliteit van de relaties tussen de ouders en kinderen, de algemene sfeer in huis en de mate van onderlinge betrokkenheid zijn hierin belangrijke factoren (Bol & Terlouw, 1998). Zo lijkt er bijvoorbeeld sprake te zijn van communicerende vaten als het gaat om ongewenst gedrag van de jongeren en de rol die de vader in het gezin vervult. Als er vanuit de vader sprake is van te sterk gezag of juist een gezagsvacuüm dan lijkt het ongewenste gedrag van jongeren toe te nemen (Pels, 2003). Tieners uit gezinnen waar veel (fysiek) gestraft wordt en gezinnen waar men elkaar weinig ondersteunt, hebben een verhoogde kans op delinquent gedrag (Meeus, 1994; Rispens et al., 1996). Affectieve banden tussen ouders en kinderen zijn van belang bij jeugdcriminaliteit. Gebleken is dat probleemgedrag vooral wordt geremd - meer dan het stellen van regels, uitleggen en straffen - als ouders betrokken zijn en op de hoogte zijn van wat hun kind doet.

Kinderen leren niet meer vanzelfsprekend om rekening te houden met anderen (De Winter, 2004). De normativiteit is verdwenen uit de opvoeding omdat die is doorgeschooten naar

---

² Volgens Meeus wordt hooguit 15% van de criminaliteit, maar vermoedelijk een veel lager percentage, door de opvoeding verklaard. Aldus W. Meeus in het Hendrik Muller Seminar 2000 over de door opvoeding verklaarde variantie.

individualisering en zelfontplooiing van kinderen. De Winter spreekt in die zin over een democratisch opvoedingsoffensief in het algemeen belang. Jongeren moeten aangesproken worden op hun democratisch burgerschap. Daarbij hoort dat kinderen leren om hun fouten recht te zetten en leren inzien wat hun gedrag voor negatieve gevolgen voor anderen kan hebben. Terwijl vroeger veel mensen en instituties zich met de opvoeding bezighielden, is tegenwoordig het opvoeden van kinderen steeds meer louter een taak van de ouders geworden. Dit noemt De Winter (2000) het gat in de opvoeding. Daarmee wordt aan twee zaken tegelijk gerefereerd. In de eerste plaats is er de suggestie dat de traditionele instituties of niet meer op hun taak berekend zijn of simpelweg zijn weggefallen. Ten tweede is er de suggestie dat de traditionele continuïteit is verdwenen tussen de verschillende opvoedingscontexten waarmee een jongere te maken krijgt. Het kind, de jongere krijgt op deze manier te maken met verschillende opvoedingscontexten en weet niet meer wanneer welke waarden en normen gelden. Vooral voor allochtone kinderen kan de discontinuïteit tussen het gezin en de buitenwereld erg groot zijn. Een ander knelpunt is volgens Weijers (2001) dat de moderne pedagogiek nog geen antwoord heeft op de vraag hoe men in de opvoeding moet reageren op ernstig wangedrag van kinderen. Als er al sprake is van een uitgewerkte visie op straf in opvoeding dan weerspiegelt dat het denkpatroon uit de rechtsfilosofie: corrigerend optreden wordt begrepen en gerechtvaardigd vanuit het oogpunt van preventie of vanuit de vergeldingsgedachte. De aanwezigheid van de ouders bij de herstelbemiddeling draagt niet alleen bij aan de normafkeuring door mensen die jongeren nabij staan, maar plaatst ouders weer in de rol van pedagogisch verantwoordelijke, waarin zij betrokken zijn bij hun kind en de verantwoordelijkheid nemen voor de pedagogische relatie. In het bijzonder bij allochtone jongeren blijkt de betrokkenheid van de ouders van essentieel belang (Coruz, 2001). De familie, hoofdzakelijk de ouders, spelen een belangrijke rol in de strafaanvaarding van allochtone jongeren.

Ouders nemen in de herstelbemiddeling voor jeugdigen een speciale plaats in omdat zij als sociaal netwerk van de jongeren bijna altijd aanwezig zijn bij het herstelgesprek. Niet alleen de relatie met het slachtoffer moet hersteld worden, maar ook de relatie tussen de dader en het gezin waarvan hij deel uitmaakt. Door het delictgedrag kan een gezin ernstig ontwricht raken. Naast teleurstelling en geschaad vertrouwen kan de gebeurtenis bij ouders leiden tot onzekerheid over het eigen functioneren als opvoeder. Ouders kunnen evenzeer te kampen hebben met schuld en schaamtegevoelens en opvoedingsonzekerheid bij een kind dat delinquent gedrag vertoont. Van Dijk et al. (2001) stellen dat deelname aan herstelbemiddeling ouders de mogelijkheid biedt om met hun eventuele schuld- en onmachtgevoelens om te gaan en om de pedagogische relatie met hun kind te versterken. Volgens Van Dijk et al. vinden de minderjarigen het belangrijk dat zij via de bemiddeling de mogelijkheid krijgen om zich actief in te zetten voor herstel van de gevolgen van het misdrijf, en daarmee ook de kans krijgen om het geschade vertrouwen van de ouders terug te winnen. Weijers (2001, 2004) maakt echter bezwaar tegen een al te vanzelfsprekende betrokkenheid van de ouders bij de herstelgesprekken. “De verwachting is dat deze familie/enscenering door zijn zwaar moreel en emotioneel gewicht op de schouders van de minderjarige een catharsis tot gevolg kan hebben” (Weijers, 2004, p.143). De confrontatie met het slachtoffer in een herstelgesprek is meestal zeer confronterend, en de aanwezigheid van de familie heeft alleen een meerwaarde als er sprake is van een vertrouwensrelatie in het gezin. Als die vertrouwensrelatie ontbreekt, is het de vraag of ouders zo’n cruciale rol moeten vervullen. Voor de dader wordt het gewicht van de confrontatie verdubbeld omdat

het slachtoffer ook bij een familiegesprek, en een familiegeschiedenis, van de dader betrokken wordt.

2.4.3. Conclusie

De praktijk van herstelbemiddeling sluit goed aan bij wat er bekend is vanuit de psychologische en pedagogische theorievorming over de morele ontwikkeling van kinderen in relatie tot herstelrecht en gevoelens van een rechtvaardige wijze van rechtshandhaving. In de procedure is er duidelijk sprake van een leerelement voor de minderjarige doordat de dader wordt aangesproken op zijn gedrag en de gevolgen daarvan voor anderen. Het herstelgesprek dwingt de dader om te reflecteren op zijn gedrag in het bijzijn van voor hem belangrijke personen. Door dader en slachtoffer een actieve rol te geven in het proces zullen zij eerder het gevoel hebben dat de zaak op een rechtvaardige manier is afgehandeld. Deze wetenschap van rechtvaardigheid zal bijdragen aan het proces van leed- en schuldverwerking, het leerproces en het herstel van relaties.

2.4 Positie van herstelbemiddeling: een alternatief of aanvulling voor straf?

In Nederland bestaan er vanaf eind jaren negentig experimenten met herstelbemiddeling (De Keijser, 2004). In de discussie in Nederland wordt herstelbemiddeling opgevat als een alternatief paradigma op de bestaande morele theorieën over straf en sancties (Kollom, 2004). Een van de belangrijke resultaten die men verwacht van de herstelbemiddeling is dat de jongeren meer inzicht verkrijgen in het eigen moreel verwerpelijke gedrag en de gevolgen ervan, waardoor nieuwe strafbare feiten voorkomen kunnen worden. De verwachting is dat dit beter werkt dan straffen. Maar aan straffen worden ook waarden toegekend zoals vergelding, afschrikking en resocialisatie. Straffen is echter niet een doel op zich, maar een methode om een morele boodschap af te geven: de daad is in moreel opzicht verkeerd waardoor straf op zijn plaats is. Iemand een straf opleggen maakt duidelijk dat bepaald gedrag niet geaccepteerd wordt. De bedoeling is de morele bewustwording en verantwoordelijkheid van de dader te stimuleren. Volgens het klassieke retributieve paradigma moet de dader leed worden toegebracht, die evenwaardig moet zijn aan de ernst van het door de daad veroorzaakte onrecht (De Keijser, 2004). Volgens de voorstanders van het herstelrecht leidt vergelding er niet toe dat de daders de verantwoordelijkheid nemen voor hun daad. Integendeel: er is juist sprake van een omgekeerd effect. De dreiging van straf zal daders in feite aanmoedigen om te ontkennen en hun daad juist te rechtvaardigen. Maatschappelijke afkeuring door het opleggen van een straf heeft zijn nut, maar vanuit herstelrecht wordt betwijfeld of de morele boodschap bij de dader ook daadwerkelijk overkomt. Binnen de rechterlijke procedures is eerder sprake van een verticale communicatie waarbij de dader niet luistert naar de moraliserende opmerkingen, maar er 'zo goed mogelijk vanaf wil komen'. De vraag is of straf de morele bewustwording en het verantwoordelijkheidsgevoel van de dader stimuleert. Er is weinig empirische kennis over de feitelijke effecten van opgelegde straffen (Groenhuijsen, 2004). Volgens Walgrave is straf niet het enige middel om duidelijk te maken wat ontoelaatbaar gedrag is: "Geen enkele samenleving kan zonder een duidelijke afkeuring van de normovertreding, maar de straf is niet het enige middel om deze uit te drukken. In het dagelijkse leven in het gezin, de school, de arbeidsplaats wordt voortdurend afkeuring uitgedrukt zonder straf. Moreel gezagsvolle

figuren zonder enige macht tot straffen beïnvloeden ons moreel handelen en denken, méér dan pure strafdreiging. Ook de ervaring met herstelgericht overleg, in bemiddeling of in herstelgericht groepsoverleg, laat overduidelijk zien dat morele afkeuring met grote impact mogelijk is zonder dat van enige intentionele leedtoevoeging sprake is” (p.75). Daarnaast zijn de vergeldende straffen vooral gericht op de dader en bieden deze weinig aandacht aan het slachtoffer.

Een andere rechtvaardiging van de praktijk van het straffen is gelegen in de reductie en de preventie van criminaliteit (de utilitaristische benadering). De angst voor de negatieve gevolgen van een bepaalde handeling kan een persoon afschrikken. Daarnaast gaat de benadering uit van de rehabilitatie of resocialisatie van de dader van het delict. Door het beïnvloeden van de persoonlijkheid van de plegers van een delict of diens positie in de samenleving zal de dader ervan afzien om in de toekomst nog crimineel gedrag te vertonen. Sociale vaardigheidstraining of psychologische begeleiding tracht de plegers te heropvoeden tot verantwoordelijke burgers. Jongeren die strafrechtelijk geplaagd worden in de justitiële jeugdinrichtingen (JJI) hebben vaak stoornissen in hun emotionele en sociale ontwikkeling en hebben geleden onder pedagogische en affectieve verwaarlozing. Men gaat ervan uit dat deze jongeren positief beïnvloedbaar zijn. De interventies binnen de instellingen zijn daardoor gericht op de noden en behoeften van de jonge dader teneinde zijn maatschappelijk functioneren te verbeteren. Het misdrijf wordt als een foutlopend socialiseringsproces gezien dat gecorrigeerd kan worden (Van Stokkom, 2004).³

De pleitbezorgers van *restorative justice* keren zich af van het paradigma van heropvoeding en resocialisering (Walgrave, 2000). In de bejegening en de aanpak is de zorgbehoefte leidend en niet het delict waarom jongeren in een JJI zijn geplaagd. In de behandeling dan wel pedagogische aanpak zelf wordt nauwelijks aandacht besteed aan het delict dat de jongeren hebben gepleegd, waardoor jongeren niet geconfronteerd worden met de verantwoordelijkheid voor hun handelen.

Aan straffen worden waarden toegekend zoals *vergelding, afschrikking, preventie en resocialisatie*. Binnen herstelrecht beoogt men deze te vervangen door de nadruk te leggen op *goedmaken* en *compensatie van geleden schade*. Walgrave (2004) stelt dat er een duidelijk

---

³ De **verenigingstheorieën** combineren verschillende elementen uit het retributivisme en utilitarisme. De volgende twee vormen worden onderscheiden (De Keijser, 2004, p.55):

1. Utiliteit (bevorderen van het algemeen welzijn) als algemene rechtvaardiging voor de praktijk. Het retributivistische principe wordt daar overheen gelegd als een rem (beperking) op het straffen met preventief oogmerk: alleen de schuldigen mogen gestraft worden en alleen in evenredigheid met de ernst van het feit en de schuld van de dader.
2. Retributie als algemene rechtvaardiging voor de praktijk. Retributieve eisen aan de straf worden afgezwakt op basis van utilitaristische overwegingen. Hoewel retributie de algemene rechtvaardiging vormt, is het uitdelen van straf aan plegers van delicten tot de bovengrens van het negatieve principe niet langer een (morele) plicht. Utilitaire overwegingen staan toe dat er minder gestraft wordt en zelfs dat er, waar dat opportuun geacht wordt, van straf afgezien mag worden.
3. Ook al combineert de verenigingstheorie zowel de vergelding als preventie, volgens de critici lijdt de verenigingstheorie aan de optelsom van dezelfde euvelen als de theorieën waaruit de verenigingstheorie is samengesteld.

verschil is tussen straffen en herstellen⁴. Binnen herstelbemiddeling is geen sprake van een opzettelijke leedtoevoeging, ook al kan de confrontatie met het slachtoffer of de compensatie van het leed pijnlijk zijn voor de dader. Walgrave gaat uit van een communitaristisch denkkader waarin respect, solidariteit en verantwoordelijkheid als kernbegrippen fungeren. Uit buitenlands onderzoek blijkt dat slachtoffers vooral het communicatieve aspect zeer belangrijk vinden, belangrijker dan de materiële compensatie. Daders voelen zich correcter bejegend en begrijpen beter de zin van de taken die ze moeten uitvoeren (Walrave, 2001). Binnen de communitaristische denkwijze is een persoon niet volledig los te denken van de gemeenschap waarin hij leeft. Tijdens de herstelbemiddeling wordt de dader aangesproken op een horizontale basis, dat wil zeggen met behoud van een communicatieve relatie (Kunneman, 2001). Binnen de communicatieve dynamiek die een bemiddelaar tot stand brengt, gebeuren volgens Lauwaert (2001) een aantal dingen. Ten eerste zal de benadeelde partij erkenning vragen voor zijn slachtofferschap. Vanuit de bemiddelingspraktijk blijkt dat het slachtoffers niet zozeer te doen is om het herstellen van de oorspronkelijke toestand. Het gaat ze meer om het gehoord worden in hun noden en vragen en om erkenning voor het leed dat hen is aangedaan. Slachtoffers willen daders laten weten wat de impact is van hun daad op henzelf en hun omgeving. Hiermee geconfronteerd krijgen daders de kans om verantwoording af te leggen. Deze communicatieve benadering werkt demystificerend, beide partijen zien elkaar als mensen van vlees en bloed. Het doorbreekt stereotype beelden. Beide partijen zijn beter in staat om het gebeuren in de juiste proporties te plaatsen. Besproken wordt hoe men de materiële en psychische schade zoveel mogelijk kan herstellen. Herstel heeft in de bemiddelingsgesprekken een bredere betekenis dan schadevergoeding. De motivatie van het slachtoffer is veelal toekomstgericht. Namelijk: een bijdrage leveren zodat de dader in de toekomst niet opnieuw dergelijke delicten pleegt (Hokwerda, 2004; Lauwaerts, 2004). Het discours in een bemiddeling is wezenlijk anders dan het juridische discours dat geobjectiveerd en abstract is. Juridische termen worden in een bemiddelingscontext anders gebruikt. Schade wordt vertaald in leed of nadeel, bewijsbaar wordt acceptabel, afdwingbaar wordt bereidheid tot en schadevergoeding wordt vertaald als herstel.

2.4.1 Kritiek op herstelbemiddeling

Volgens de voorstanders past herstelrecht binnen een geciviliseerd strafrecht. Daarbij bepaalt mede het slachtoffer de geciviliseerde sanctie, in plaats van de staat als enige tegenspeler van de dader (De Kaptein, 2004). Er is echter ook kritiek op de herstelrechtelijke benadering. Ten eerste op de gelijke behandeling van daders en ten tweede op de evenredigheid tussen het delict en de sanctie. Als in het herstelrecht de te herstellen schade bepaald wordt door de subjectieve ervaring van het slachtoffer, kan dit betekenen dat voor gelijke delicten een andere subjectieve ervaring van het slachtoffer kan leiden tot zeer uiteenlopende vormen van herstel (De Keijser, 2004). “Daarnaast moet er sprake zijn van een evenredigheid tussen enerzijds de ernst van het feit en de schuld van de dader en anderzijds de sanctie. Met

---

⁴ Weijers stelt echter dat bij de herstelpraktijk in Nieuw Zeeland de praktijk is dat herstel en straf wel bij elkaar horen. Uit het onderzoek van Daly, Maxwell en anderen blijkt namelijk dat er in de herstelconferenties *down under* flink en vanzelfsprekend wordt gestraft (zie Weijers, 2004). Duff stelt dan ook dat zij herstelrecht als een alternatieve straf zien in plaats van een alternatief voor straf.

aangerichte schade als referentiepunt en herstel daarvan als doel, blijken herstelrechtelijke sancties soms punitiever te zijn (in termen van leedtoevoeging) dan straffen vanuit retributief oogmerk. In sommige benaderingen van het herstelrecht worden de leedtoevoegende effecten van de sanctie als onbedoelde bijproducten beschouwd. Dit impliceert een zekere onverschilligheid voor de retributieve versie van proportionaliteit en daarmee ook voor (onbedoeld) toegevoegd leed aan plegers van delicten” (De Keijser, 2004, p. 59/60). Weijers stelt dat de door het delict geschonden rechtsnorm niet hersteld wordt door tijdens herstelbemiddeling de sanctieverantwoordelijkheid toe te kennen aan het slachtoffer. Hij pleit voor heldere afbakening van de betrokkenheid van de slachtoffers bij wat er met de dader dient te gebeuren. Een bemiddelingsarrangement kan volgens hem twee dingen opleveren: de gelegenheid tot leedverwerking van de kant van het slachtoffer en de mogelijkheid tot een leerervaring voor de dader. Hij is van mening dat een herstelgesprek een uitstekend onderdeel kan zijn van de reactie op ernstige delicten door jeugdige daders, maar dat een dergelijk gesprek zich dient te beperken tot de mogelijkheid van herstel jegens het slachtoffer en niet te dient te gaan over wat er verder met de dader moet gebeuren.

2.4.2 De verbinding tussen straf en herstel

In de discussie in Nederland over de positie van herstelrecht is vanuit verschillende kanten een pleidooi hoorbaar voor een visie waarin zowel herstel als vergelding een legitieme plaats krijgt (Van Stokkom, 2004; Boutellier, 2001). Politie en justitie als normatieve systemen en de praktijk van herstelrecht staan soms op gespannen voet met elkaar, maar ze kunnen elkaar ook versterken. De moraal van de herstelpraktijk wordt versterkt door de normatieve functie van het juridische systeem, en omgekeerd zal de praktijk van het herstelrecht de betekenis van het systeem versterken (Boutellier, 2001).

Leedtoevoeging vervult volgens Van Stokkom sociale en psychologische functies - zoals tempering van publieke woede - en is daarom (vaak) noodzakelijk. Zijn stelling is dan ook: herstel waar het kan, vergelding waar het moet. Vergelding heeft namelijk ook een psychologische functie, het verlangen van slachtoffers, hun medestanders en de bredere samenleving om daders te laten lijden. Negatieve gevoelens zoals woede, wraak en angst maken dat men wil dat de dader ‘leed moet voelen’. Daarnaast heeft het ook een politieke functie: niet optreden tegen handelingen die verboden zijn, betekent dat de staat zijn burgers niet beschermt. Het vertrouwen in het recht zou daarmee ondermijnd worden. Onrecht mag niet beloond worden, maar moet falen. Daarnaast moet straf niet uitsluitend retrospectief van aard zijn, maar moet ze tevens gericht zijn op de toekomst. De dader moet gestimuleerd worden, opdat hij inziet dat zijn gedrag kwalijk is, en niet meer in herhaling zal vervallen. Van Stokkom maakt een onderscheid naar potentieel deugdzaam daders, die bereid zijn hun verantwoordelijkheid te nemen, en daders die geen verantwoordelijkheid willen nemen en niet bereid zijn om het goed te maken. Een disciplinerende aanpak is bestemd voor een dader zonder schuldgevoel of spijt. Dat dwingt tot one-way communicatie en een straf met veel toezicht. Voor de dader die bereid is tot goedmaken is een herstelgerichte aanpak wel geschikt. Hier is een two-way communicatie mogelijk. Dit sluit aan bij de opvattingen van Weijers die het normatieve appèl van de kinderrechtster echter van doorslaggevende betekenis voor het jeugdstrafrecht acht voor bepaalde jongeren.

Strafrecht en herstelrecht kunnen elkaar versterken. Het strafrecht werkt als een stok achter de deur om de dader tot deelname aan herstelbemiddeling te stimuleren: als de dader niet meedoet aan Echt Recht krijgt hij met het strafrecht te maken. In zwaardere gevallen is vaak de Raad voor de Kinderbescherming al ingeschakeld. Dan kan de uitkomst van het herstelgesprek meewegen bij een schikking van het Openbaar Ministerie of een vonnis. Voorkomen moet worden dat er sprake is van dubbele bestraffing. Uit onderzoek naar herstelbemiddeling in België blijkt dat rechters rekening houden met het bemiddelingsresultaat, al bestaan er grote verschillen tussen individuele rechters (Laewaerts, 2001). In de lopende projecten in Nederland wordt echter niet aan de jongeren meegedeeld dat met de uitkomst van de bemiddeling rekening gehouden wordt. Dit om te voorkomen dat de dader voordoet alsof hij berouw heeft in de hoop strafvermindering te krijgen.

Binnen de experimenten in dit onderzoek is vrijwillige participatie van de betrokkenen een duidelijke voorwaarde. Daarnaast moet de dader enig schuldbesef tonen. Onder de voorstanders van herstelrecht zijn verschillende opvattingen over vrijwillige participatie. Er is een maximalistische visie op herstelrecht en een puristische visie. In de maximalistische visie van herstelrecht wil men dat herstelrecht in de plaats komt van het strafrecht. De intentie van de afhandeling moet altijd gericht zijn op herstel, ook als dit niet vrijwillig bereikt kan worden. Binnen deze visie is opgelegde gemeenschapsdienst of werkstraf een pijler van een herstelrechtelijk systeem. Binnen de meer puristische visie ligt de nadruk op de vrijwilligheid en op het procedurele karakter van herstelrechtelijke afhandelingen. Opgelegde sancties passen niet in hun visie op herstelrecht. Een benadering waarin herstelbemiddeling voor alle daders gehanteerd wordt, zoals in het Nieuw Zeelandse jeugdrecht het geval is, wordt afgewezen. Als de grenzen van het herstel echt zo breed worden krijgt men immers te maken met daders die 'goedmaken' nauwelijks zal interesseren (Van Stokkom, 2004). Voor het slachtoffer dreigt het gevaar van secundaire victimisering als de dader geen spijt blijkt te hebben. Dit kan voor het slachtoffer en bron van nieuw leed zijn.

De Raad van Europa en de ontwerpresolutie van de Verenigde Naties pleiten voor het aanbieden van een herstelgerichte afhandeling in *alle* fasen van de strafrechtspleging. Wat betreft de verbinding tussen herstel en straf is de positie van de bemiddelaar van belang: welke functie heeft de bemiddelaar en behoort de bemiddelaar tot een onafhankelijke bemiddelingsdienst? Europa kent verschillende vormen van bemiddeling die ingebed zijn binnen een gemeenschapsgerichte praktijk of die geheel zijn ingebed in het strafrecht. Met name in België, Duitsland en Frankrijk is herstelbemiddeling aan non-gouvernementele organisaties toebedeeld. In Noorwegen en Finland is de werkwijze gekoppeld aan gemeentelijke voorzieningen. Soms wordt herstelbemiddeling uitgevoerd door instellingen binnen de meer strafrechtelijk sector, zoals de reclassering. In sommige landen, zoals Oostenrijk geniet deze dienst echter een redelijke autonomie naast de rechtbanken. Welbeschouwd functioneren bepaalde programma's volledig onder het gezag van de juridische autoriteiten (Lauwaerts, 2001). Meer onafhankelijke instellingen zullen minder snel gezien worden als een verlengstuk van justitie, maar als een neutrale en onafhankelijke bemiddelaar. Dit zal zeker invloed hebben op de communicatie in de bemiddeling. Ten slotte moet de bemiddelaar bepaalde kennis hebben van het jeugdstrafrecht. Voorkomen moet worden dat daders meer verplichtingen op zich nemen dan na een gewone strafzaak zou worden opgelegd.

Dit onderzoek besteedt specifiek aandacht aan de fase van de strafrechtelijke procedure waarin de herstelbemiddeling plaatsvindt. We gaan na welke status de herstelbemiddeling heeft en wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de gemaakte afspraken. Wij komen hierop terug in hoofdstuk 6.

Hoofdstuk 3

Dwarsdoorsnede van de herstelbemiddelingsprojecten voor jeugdigen

3.1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een dwarsdoorsnede van zes projecten herstelbemiddeling bij jeugdigen. Dat gebeurt op basis van een analyse van de voornaamste kenmerken van deze projecten: doel en doelgroep, organisatorisch kader, plaats van herstelbemiddeling in de strafrechtelijke procedure, werkwijze en (verwachte) effecten. In deze analyse komt de gemene deler (overeenkomsten) tussen de projecten aan de orde, naast de meest opvallende verschillen. De zes projecten herstelbemiddeling die in deze synthetiserende beschrijving centraal staan, zijn:

1. Echt Recht Zwolle, Raad voor de Kinderbescherming Zwolle
2. Echt Recht / Samen Herstellen, Jeugdzorg Drenthe (Bureau Halt)
3. Herstelbemiddeling Zeeland, Afdeling Jeugdreclassering, Bureau Jeugdzorg Zeeland
4. Herstelgerichte activiteiten tijdens jeugdreclasseringmaatregelen Slachtoffer in Beeld, Utrecht
5. Echt Recht Spirit (voorheen SaC-Amsterdam), Amsterdam
6. Echt Recht, politie Fryslân

Vijf van deze projecten werken met de Echt Recht methodiek (Zwolle, Drenthe, Amsterdam, Fryslân en Utrecht). Dit betekent dat de bemiddelaars (of coördinatoren) de opleiding tot Echt Recht Coördinator hebben gevolgd bij het Centrum voor Herstelgericht werken (www.eigen-kracht.nl). Deze bemiddelaars zijn getraind aan de hand van de Echt Recht-methodiek. Herstelbemiddeling Zeeland hanteert een zelf ontwikkelde methodiek die bekend staat als 'de Zeeuwse aanpak' en in Utrecht biedt men naast de Echt Recht conferenties ook andere herstelgerichte activiteiten aan, zoals dader-slachtoffergesprekken. Een en ander komt onder 'werkwijze' uitgebreider aan de orde.

De informatie in dit hoofdstuk is afkomstig uit interviews en gesprekken met de bemiddelaars en medewerkers van de projecten (voor een overzicht van de gesprekken zie bijlage 1: Interviews en gesprekken), aangevuld met de informatie die in tussentijdse bijeenkomsten met projectleiders naar voren kwam.

3.2 Achtergrond van de projecten

Vrijwel alle projecten zijn gestart in of rond 2001, met uitzondering van het Utrechtse project dat in 2004 startte en een looptijd van een jaar heeft. Ook de andere projecten werken veelal op basis van tijdelijke subsidies van een of twee jaar. Drie projecten hadden in 2003 te maken met financiële problemen (het niet voortzetten van subsidies) waardoor de activiteiten op een lager pitje stonden of stagneerden. Met subsidie van onder meer het ministerie van Justitie konden de huidige projectperiode een doorstart maken.

Doelgroep

Alle projecten werken in eerste instantie met jongeren tussen de twaalf en achttien jaar oud die een strafbaar feit hebben gepleegd. Drie projecten werken zelfs uitsluitend met deze doelgroep. Het Drentse project past herstelbemiddeling ook toe bij jongeren tussen de tien en twaalf jaar die vanwege hun gedrag zijn besproken in zogenaamde 'zorgteams' (vanuit 'bemoeizorg'). In Amsterdam komt het wel eens voor dat kinderen jonger dan twaalf jaar deelnemen, maar nooit voor meer dan 10% van het totaal aantal bemiddelingen. Het Friese project verricht - binnen een experiment - bemiddelingen bij volwassen daders (ongeveer 10% van het totaal aantal bemiddelingen). In Utrecht is de doelgroep nader toegespitst tot jongeren die in begeleiding zijn bij de jeugdreclassering van Bureau Jeugdzorg Utrecht, buiten een justitiële inrichting verblijven, en een maatregel opgelegd hebben gekregen.

Doel

De bemiddelaars streven naar een directe confrontatie tussen dader en slachtoffer. Het doel is in de eerste plaats het herstellen van schade in zowel materiele als immateriële zin, het herstellen van relaties en oplossen van problemen. In de projecten staat het immateriële aspect voorop: men richt zich hoofdzakelijk op het verwerken van het gebeurde. Bovendien wil men naar de daders een preventieve werking laten uitgaan en recidive voorkomen. Het 'leren' van het gebeurde neemt een belangrijke plaats in. Voor de slachtoffers streven de projecten ernaar gehoor te geven aan hun belangen om zo wezenlijk bij te dragen aan hun verwerkingsproces.

3.3 Organisatorisch kader

Uitvoerende organisaties

De projecten verschillen sterk wat betreft hun organisatorische inbedding. De voornaamste uitvoerder ('hoofdaannemer') van ieder project staat in onderstaand rijtje.

1. Zwolle Raad voor de Kinderbescherming
2. Drenthe Bureau Jeugdzorg Drenthe, voornamelijk binnen het Bureau Halt⁵
3. Zeeland Afdeling jeugdreclassering van Bureau Jeugdzorg Zeeland
4. Utrecht Stichting Slachtoffer in Beeld (SIB)⁶.
5. Amsterdam Spirit (voorheen SaC-Amsterdam Jeugdzorg)
6. Friesland politie Fryslân

Samenwerkende organisaties

Alle projecten maken deel uit van een lokaal netwerk waarin zowel sprake is van operationele samenwerking als van 'weten wat de ander doet', het naar elkaar verwijzen en het vergroten van draagvlak. In het volgende schema zijn de voornaamste partners per project weergegeven:

---

⁵ Het Bureau Halt Drenthe is onderdeel van het Bureau Jeugdzorg Drenthe.

⁶ De SIB valt onder de Raad van Toezicht van Slachtofferhulp Nederland en is een schakel tussen Jeugdreclassering en Slachtofferhulp; daarmee vormt het 'de brug tussen dader en slachtoffer'.

Schema 1 Samenwerkende organisaties

	Zwolle	Drenthe	Zeeland	Utrecht	Amsterdam	Friesland
Politie	X	X	X		X	X
Bureau Jeugdzorg	X	X	X	X	X	X
Raad v/d Kinderbescherming	X	X	X	X	X	X
Scholen					X	
Bureau Halt		X	X			X
Justitie in de Buurt (JIB)					X	
Openbaar Ministerie (OM)	X	X	X	X	X	X
Rechters	X	X		X		
Jeugdreclassering	X	X	X	X	X	
Reclassering						X
Opvanginstellingen					X	
Advocaten				X	X	
Lokaal bestuur					X	X
Provinciaal /regionaal bestuur		X				X
Slachtofferhulp	X			X		X
Consultatiebureau voor Alcohol en Drugs (CAD)		X				

Uit het schema valt af te leiden dat hoofdzakelijk politie, Bureau Jeugdzorg, de Raad voor de Kinderbescherming, het OM en de jeugdreclassering belangrijke samenwerkingspartners zijn voor de projecten. Voor de helft van de projecten zijn dit vrij losse netwerken of samenwerkingsverbanden. In Amsterdam werkt men samen naargelang zich zaken voordoen; wel behoort een aantal partijen tot de 'harde kern'. Het Utrechtse project is nog maar recentelijk gestart met de werkzaamheden en is doende een netwerk op te bouwen (bijvoorbeeld door voorlichting te geven). In Zwolle is men bezig om oude samenwerkingsverbanden nieuw leven in te blazen naar aanleiding van de doorstart. De intensiteit van de samenwerking loopt daarmee nogal uiteen en fluctueert in de tijd. Een aantal projecten ontvangt meer formele support in de vorm van stuurgroepen en platforms waarin diverse samenwerkingspartners verenigd zijn. In Friesland is een projectgroep Herstelrecht Friesland in het leven geroepen die tot taak heeft herstelbemiddeling in te bedden binnen de eigen geledingen. In Zeeland is de samenwerking geformaliseerd via de Stuurgroep Herstelbemiddeling, die weer is ondergebracht bij het Arrondissementaal Platform Jeugdcriminaliteit (APJ). Ook in Drenthe is een stuurgroep aanwezig; daarnaast heeft het project draagvlak in het Uitvoeringsplatform Jeugdcriminaliteit (van het Arrondissement Assen).

Bemiddelaars en de beschikbare formatie

Degeene die de bemiddeling organiseert, de gesprekken voert met deelnemers en die bijeenkomst leidt is de bemiddelaar. Ieder project beschikt over een projectleider - die in veel gevallen ook als bemiddelaar optreedt - en over meerdere bemiddelaars. Deze bemiddelaars zijn voornamelijk afkomstig uit de gelederen van de 'hoofdaannemer' van ieder project. Binnen twee projecten worden zij aangevuld met bemiddelaars vanuit de gelederen

van directe samenwerkingspartners. In onderstaand schema staat per project aangegeven uit welke geledingen de bemiddelaars van ieder project afkomstig zijn:

Schema 2 Geledingen waaruit bemiddelaars afkomstig zijn per project

Drenthe	Bureau Jeugdzorg (met name Bureau Halt en Jeugdbescherming)
Friesland	Politie Fryslân Bureau Halt Reclassering Slachtofferhulp Slachtofferinformatie
Utrecht	Slachtoffer in Beeld Slachtofferhulp
Amsterdam	Spirit (jeugdzorginstelling)
Zeeland	Afdeling Jeugdreclassering van Bureau Jeugdzorg
Zwolle	Raad voor de Kinderbescherming

Voor het merendeel van de bemiddelaars geldt dat zij de herstelbemiddelingsactiviteiten niet op fulltime basis verrichten maar dit doen naast, of als onderdeel van, een andere functie. Er zijn daarnaast enkele parttime bemiddelaars actief. Dat wil zeggen dat zij ofwel parttime werken, ofwel naast hun bemiddelingsactiviteiten andere werkzaamheden verrichten. Alleen in Amsterdam en in Friesland is een fulltime projectleider aanwezig. De meerderheid van de bemiddelaars werkt met een nul-uren contract op het herstelbemiddelingsproject, op afroep of voor een omvang van tussen de vier en twaalf uur per week. Per project ziet de beschikbare formatie en het beschikbare aantal uren er ongeveer uit als in onderstaand schema.

Schema 3 Beschikbare formatie per project (bij benadering)

	Totaal aantal beschikbare medewerkers	Gemiddeld aantal uren dat voor alle medewerkers samen beschikbaar is per week (bij benadering)
Drenthe	6 bemiddelaars 1 projectleider	Minimaal 20 uur per week aangevuld met oproepbare bemiddelaars
Friesland	12 bemiddelaars 1 projectleider/ bemiddelaar	Minimaal 36 uur per week voor de projectleider, plus gemiddeld per bemiddelaar 100 uur per jaar
Utrecht	1 teamcoördinator (tevens bemiddelaar) 2 bemiddelaars	Gemiddeld 3 uur per week
Amsterdam	16 bemiddelaars 1 projectleider/bemiddelaar	Totaal 40 uur per week (voor de projectleider) aangevuld met oproepbare bemiddelaars (nul-uren contract)
Zeeland	2 bemiddelaars 1 secretaresse 1 werkbegeleider	Totaal 42 uur per week, plus werkbegeleider op afroep
Zwolle	11 bemiddelaars	Totaal 36 uur per week

De uren die ieder project beschikbaar heeft zijn ‘bij benadering’ gegeven op basis van inschattingen van de betreffende projectleiders en medewerkers. Het daadwerkelijk te besteden aantal uren fluctueert immers naar gelang het aantal zaken dat aangemeld wordt, de voorhanden zijnde financiële middelen en de aard van de zaken.

De bovenstaande schema's geven inzicht in de diversiteit die de projecten onderling kenmerkt qua inbedding en voorhanden zijnde formatie. Waar sommige projecten over een redelijk grote pool van bemiddelaars beschikken (Amsterdam en Friesland bijvoorbeeld), hebben andere projecten een minimale bezetting en weinig beschikbare uren (bijvoorbeeld Utrecht en Zeeland).

Verwijzers

De verwijzers naar de projecten zijn vooral afkomstig uit de eigen organisatie en uit de bestaande samenwerkingverbanden. Ook worden zaken doorverwezen nadat zij zijn besproken in het JCO (dat geldt voor Friesland, Zwolle, Drenthe en Zeeland). In Zwolle worden de zaken wel besproken in het casusoverleg, maar voor die tijd zijn raadsonderzoekers doorgaans op de hoogte en is een zaak al gemeld voor bemiddeling. In Drenthe komen de zaken (waarbij er in de meeste gevallen sprake is van een strafbaar feit en een proces-verbaal) vrijwel uitsluitend binnen via het JCO. In Zeeland doet de Raad voor de Kinderbescherming alle verwijzingen, weliswaar altijd via het casusoverleg. (Bij hoge uitzondering kwam het voor dat een officier van justitie een zaak aandroeg in Zeeland.) In Utrecht is de afdeling jeugdreclassering van Bureau Jeugdzorg in alle gevallen de verwijzer. In Amsterdam komen alle meldingen vanuit het eigen netwerk, al zijn er wel plannen om meer aansluiting te vinden bij het JCO. Opvallend is dat in Amsterdam en Friesland de laatste tijd advocaten als verwijzer in beeld komen.

Subsidiënten en financiering

Alle projecten worden gesubsidieerd (voor een bepaalde periode van een of twee jaar) door het ministerie van Justitie, meestal aangevuld met lokale en regionale subsidiënten. Zo subsidiëren de Gemeente Zwolle en de Provincie Overijssel het project in Zwolle, de Provincie Drenthe het Drentse Echt Recht project, het Bureau Jeugdzorg Zeeland de Zeeuwse activiteiten en Spirit de Amsterdamse bemiddelingen. In Friesland wordt steun verleend door de politie en andere organisaties die bemiddelaars inzetten. Alleen het Utrechtse project ontvangt gedurende deze projectperiode (een jaar) uitsluitend financiering vanuit het ministerie van Justitie.

3.4 De plaats van herstelbemiddeling binnen de strafrechtelijke procedure

Voorafgaand en parallel aan de strafrechtelijke afhandeling

Herstelbemiddeling kan plaatsvinden voorafgaand, tijdens en/of na afloop van de behandeling ter rechtszitting. In een aantal projecten is het mogelijk om te bemiddelen voordat er een proces-verbaal is opgemaakt van het incident (bijvoorbeeld in Drenthe en Amsterdam). In de praktijk vindt bemiddeling plaats nadat er een proces-verbaal is opgemaakt en de strafrechtelijke keten in gang is gezet. Herstelbemiddeling wordt dus parallel aan de strafrechtelijke afdoening gehouden. Dit is het geval voor het grootste deel van de bemiddelingen. In Friesland, Drenthe, Zwolle en Zeeland is het casusoverleg betrokken bij het project, veelal als verwijzer maar ook als ketenpartner. Drenthe vormt hierbij een

uitzondering: de uitvoerende instelling is zelf lid van het casusoverleg zodat zij feitelijk de verwijzer naar haar eigen project is. De projecten streven ernaar om de bemiddelingsactiviteiten af te ronden voor de zaak naar het OM gaat. Een verslag van de bemiddeling kan dan gevoegd worden in het strafrechtelijk dossier van de cliënt en zo kan de bemiddeling meegenomen worden in de verdere besluitvorming van de officier van justitie of de rechter.

Na afloop

Ook nadat de dader is voorgekomen voor de rechter wordt herstelbemiddeling toegepast. Het Utrechtse project bemiddelt altijd ná het opmaken van een proces-verbaal en ná een veroordeling van een jeugdige. De bemiddeling is echter nooit onderdeel van een voorwaardelijke straf, al kan die wel naast een maatregel worden ingezet. Binnen de andere vijf projecten zijn bemiddelingen na afloop van de strafrechtelijke afhandeling uitzonderingen.

De rol van herstelbemiddeling tijdens de strafrechtelijke afdoening

Voor alle projecten geldt als richtlijn dat de bemiddeling geen deel uitmaakt van de strafrechtelijke afdoening. Of zoals een van de projectmedewerkers in Friesland het verwoordde: *“In principe is er geen directe invloed op de afhandeling van de zaak in strafrechtelijke zin.”*

Drenthe en Zwolle hebben als richtlijn de dader niet te vertellen dat het deelnemen een positieve uitwerking kan hebben op het oordeel van het OM en/of de rechter. In Friesland vertelt de bemiddelaar aan de daders: *“Herstelbemiddeling ‘kan’ invloed hebben op de strafmaat.”* Maar er worden geen garanties gegeven. De bemiddelaars willen uitsluiten dat strafvermindering een reden is voor daders om deel te nemen. Men wil de motieven voor deelname zuiver houden.

Waar bemiddeling plaatsvindt voegt men de uitkomst van de bemiddeling vaak in het strafdossier. Op sommige locaties is het zo dat kinderrechters en officiers van justitie ‘er rekening mee houden’. Of herstelbemiddeling van invloed is op de strafrechtelijke afhandeling kunnen de projectmedewerkers moeilijk overzien. Men mikt er wel op dat de bemiddelingsuitkomsten meewegen bij officiers van justitie, (kinder)rechters en advocaten. Enkele projectleiders beschrijven ervaringen die in die richting wijzen. In Zwolle heeft men de ervaring dat het van de rechter afhangt in hoeverre de uitkomsten meewegen. Zwolle streeft ernaar de justitieketen bij herstelbemiddeling te betrekken. Er is een afspraak met het OM over schadevergoedingen: als er tijdens een herstelbijeenkomst afspraken zijn gemaakt over het vergoeden van schade, zal de officier later niet opnieuw een schadevergoeding eisen. In Drenthe is de ervaring dat een succesvolle herstelbijeenkomst kan leiden tot een sepot of een voorwaardelijke straf. Aldus ontstaat een dilemma. Aan de ene kant willen de herstelbemiddelaars absoluut niet dat herstelbemiddeling onderdeel wordt van de strafrechtelijke afhandeling. Aan de andere kant willen ze wel dat rechters de bemiddelingsuitkomst meewegen en dat diverse (justitiële) actoren en instellingen de waarde van herstelbemiddeling erkennen.

3.5 Werkwijze van herstelbemiddeling

Uit de gesprekken met projectleiders en bemiddelaars blijkt dat in vrijwel alle projecten een fasering van een bemiddelingszaak is aan te geven: aanmeldfase, voorbereidingsfase, de herstelbemiddeling en de afhandeling van de zaak.

Voorwaarden voor herstelbemiddeling

In het algemeen stelt men aan herstelbemiddeling bij jeugdigen de volgende voorwaarden: deelname gebeurt op vrijwillige basis, daders moeten hun daad bekend hebben en hier verantwoordelijkheid voor willen nemen, de behoeften van het slachtoffer staan voorop en er mag geen kans bestaan dat het slachtoffer opnieuw slachtoffer wordt (doordat de bemiddeling een voor hen nadelige wending neemt, red.) (Hokwerda, 2004: p. 57). Daarbij stellen de projecten vaak als voorwaarde dat er een helder omschreven delict moet zijn in die zin dat er geen twijfel moet bestaan over het gebeurde en dat de rol van zowel dader als slachtoffer duidelijk is. Een contra-indicatie kan de indruk zijn dat het de deelnemer alleen om strafvermindering gaat.

Aanmeldingen en instroom zaken

Van een aanmelding is sprake zodra een instelling of persoon een zaak meldt bij een project voor herstelbemiddeling en waarbij de dader(s) en slachtoffer(s) mogelijk bereid zijn om mee te werken aan herstelbemiddeling. Na deze aanmelding start het voortraject. Een bemiddelaar kijkt of een daadwerkelijke confrontatie tussen dader en slachtoffer haalbaar en voor alle partijen wenselijk is, of er een andere vorm van bemiddeling ingezet kan worden, of dat van bemiddeling wordt afgezien. Projecten verschillen aanzienlijk in de aard en hoeveelheid informatie waarover een bemiddelaar bij aanvang van een bemiddeling beschikt. Is het project ingebed bij de Raad voor de Kinderbescherming of de politie, zoals in Zwolle en Friesland, dan beschikt men over relatief veel gegevens van de dader. De andere projecten zijn voor hun informatievoorziening afhankelijk van wat de betreffende verwijzer aanlevert. Elk project heeft, zoals eerder vermeld, eigen kanalen waarlangs aanmeldingen binnenkomen: ofwel van binnen de eigen gelederen, ofwel vanuit de samenwerkende organisaties. De projecten in Friesland en Zwolle zijn ook in die zin uitzonderlijk dat hun meldingen veelal vanuit de eigen gelederen komen.

De projecten streven ernaar zoveel mogelijk van de gemelde zaken op te pakken. Echter, daar waar er gegronde redenen bestaan om een bemiddeling niet door te laten gaan, zullen de bemiddelaars 'de zaak teruggeven' aan de verwijzer.

Competenties van bemiddelaars

De projecten beschouwen de volgende competenties als noodzakelijk: het kunnen leiden van een proces zonder al te sturend te zijn en zonder teveel in de hulpverlenersrol te schieten, zowel met daders als slachtoffers om kunnen gaan, sociaal vaardig zijn en over mensenkennis beschikken. Zeeland stelt zelfs ervaring in het omgaan met zowel dader(s) als slachtoffer(s) als eis voor het bemiddelaarschap.

Doorlooptijd

Alle projectleiders willen zo snel mogelijk na het plaatsvinden van het delict starten met de bemiddeling. De snelheid waarmee dat daadwerkelijk gebeurt, is afhankelijk van de organisatorische inbedding van het project. Bij de politie Fryslân is men binnen een week na

het plaatsvinden van het delict reeds op de hoogte van de zaak en bekijkt men of deze geschikt is voor bemiddeling. Bij de Raad voor de Kinderbescherming in Zwolle is men ook vrij snel op de hoogte van een zaak, waardoor vaak binnen een maand het eerste gesprek al kan plaatsvinden. In Drenthe heeft men richtlijnen opgesteld voor de doorlooptijd. Drenthe sluit daarmee aan bij de richtlijnen van het OM dat een zaak binnen twee maanden bij het OM teruggerepporteerd dient te zijn. Het project bouwt bijvoorbeeld drie weken na binnenkomst een beslismoment in of er wel of geen bemiddeling gaat plaatsvinden. Daarnaast bestaat er een richtlijn in de Echt Recht methodiek die stelt dat binnen drie weken na aanmelding duidelijk moet zijn of de bemiddeling doorgang vindt. In de praktijk worden deze verschillende richtlijnen niet altijd gehaald. Veel is afhankelijk van de aard van de zaak: de hoeveelheid betrokken daders en slachtoffers, de setting, of de aard ('heftigheid') van het delict.

Tijdsbesteding per zaak

Ook de tijdsbesteding is zeer zaakafhankelijk. Hokwerda kwam in haar onderzoek uit op een gemiddelde tijdsbesteding per zaak van ongeveer vijftien uur. De projecten die daar in de buurt komen zijn Zwolle en Friesland. In Drenthe hanteert men de volgende vuistregels: verkenning van een zaak: maximaal zes uur, voorbereiding maximaal zes uur en de conferentie twee uur. Dat komt dus uit op ongeveer veertien uur per herstelbemiddelingszaak waarbij daadwerkelijk een bijeenkomst heeft plaatsgevonden. Het Zeeuwse project zegt soms met lange reisafstanden te maken te hebben (het project opereert provinciebreed) waardoor de tijdsbesteding flink kan oplopen. In Amsterdam heeft men veel zaken waarbij meerdere daders en slachtoffers betrokken zijn. Dit soort zaken blijkt veel tijdsintensiever te zijn. Het kost ongeveer een uur per deelnemer (dader(s), slachtoffer(s) en leden van sociaal netwerk) aan voorbereiding.

Caseload

Per project kan de caseload van onder handen zijnde projecten (in diverse fasen van bemiddeling) sterk variëren. Vooralsnog zijn daar geen duidelijke uitspraken over te doen. Het hangt af van de hoeveelheid aanmeldingen, het aantal beschikbare bemiddelaars, het aantal uren dat een bemiddelaar per week of per maand aan herstelbemiddeling kan besteden, de bekendheid van het project (een project in de opstartfase zal meer moeite moeten doen om aanmeldingen binnen te krijgen dan een project dat al redelijk bekend is bij diverse partijen) en de criteria die aan de deelnemers worden gesteld (zo zijn groepsbijeenkomsten tijdsintensiever evenals zaken waarin de dader- en slachtofferrollen ingewikkelder blijken te zijn dan aanvankelijk gedacht). Opnieuw: ons kwantitatieve onderzoek (zie hoofdstuk 4 en verder) kan hier duidelijkheid over verschaffen.

De voorbereiding

In alle gevallen vindt er minstens één voorbereidend gesprek plaats met de betrokken dader(s) en slachtoffer(s). In veel gevallen volgen er meerdere gesprekken: met dezelfde slachtoffers en daders, met verwijzers, met leden van het sociaal netwerk en andere betrokkenen. Deze voorbereidingsfase is essentieel voor het verdere verloop van de bemiddeling. De bemiddelaar maakt aan dader en slachtoffer duidelijk wat herstelbemiddeling precies inhoudt en wat de betrokkenen eraan kunnen hebben. De gesprekken verhelderen wat betrokkenen wel en niet willen. Zorgvuldigheid is heel belangrijk. Op basis van de naar voren gekomen informatie wordt een inschatting gemaakt

van zowel dader als slachtoffer en of een bijeenkomst kans van slagen zal hebben. Veelal neemt de bemiddelaar pas contact op met het slachtoffer nadat de dader te kennen heeft gegeven mee te willen werken. Dit om het slachtoffer een teleurstelling te besparen als de dader niet mee wil werken.

Geen herstelgesprek

Het komt voor dat na de voorbereidingsfase, om wat voor reden dan ook, het besluit valt geen bijeenkomst met dader en slachtoffer te organiseren. Een veel voorkomende reden is dat of het slachtoffer of de dader niet mee wil werken omdat een confrontatie te pijnlijk of te eng is. Het komt regelmatig voor dat in de voorbereidingsfase al herstel plaatsvindt, bijvoorbeeld doordat de dader excuses aanbiedt aan het slachtoffer. Een herstelbijeenkomst is dan niet meer nodig. Ook in dat geval is er feitelijk sprake van non-respons (het is niet tot een directe confrontatie gekomen tussen dader en slachtoffer) maar dat betekent niet per se dat er niets hersteld is. Per zaak wordt bekeken wat de mogelijkheden zijn en wat de meest geëigende weg is. Het kan zijn dat een andere vorm van bemiddeling geschikter is, bijvoorbeeld dat de dader een excuusbrief schrijft aan het slachtoffer. In Utrecht en Zeeland is het beleid om waar een dader-slachtofferconfrontatie niet mogelijk is, na te gaan op welke wijze toch iets hersteld kan worden. In Zeeland biedt men de dader daartoe bijvoorbeeld de mogelijkheid aan in een videoboodschap excuses te maken aan het slachtoffer.

De herstelbijeenkomst

Bij de herstelbijeenkomst zijn in ieder geval de dader, het slachtoffer en de bemiddelaar aanwezig. Indien meerdere slachtoffers of daders betrokken zijn, zullen ook zij aanwezig zijn.

Volgens de Echt Recht methodiek maakt het sociaal netwerk een belangrijk deel uit van een herstelbijeenkomst. De meeste projecten sturen daar ook op aan. Vooral voor jeugdige daders en slachtoffers kan dit extra steun geven en een extra impuls zijn tot herstel. De meeste projecten laten de bijeenkomst verlopen volgens het Echt Recht draaiboek. Elke deelnemer en aanwezige kan zijn/haar verhaal doen omtrent het gebeurde. Dat geldt voor daders, slachtoffers en aanwezige leden van het sociaal netwerk. Mogelijk kunnen ook anderen aanwezig zijn bij de bijeenkomst, bijvoorbeeld de verwijzer, een politieagent of een anderszins betrokkene. Deze mensen 'in de buitenste ring' worden geacht enkel te luisteren en vervullen geen rol tijdens de bijeenkomst. Het verhaal van dader, slachtoffer en het netwerk staan centraal. Samen werken ze tijdens de bijeenkomst toe naar een oplossing, bijvoorbeeld in de vorm van een herstelplan of onderlinge afspraken. In meerdere projecten is de ervaring dat de aanwezigheid van leden van het sociaal netwerk, zoals ouders, juist voor jonge daders en slachtoffers van grote waarde kan zijn. Voor daders maakt de aanwezigheid van de ouders het gesprek zwaarwegender, en voor slachtoffers betekent het bijzijn een steun in de rug. Dit laatste punt is een van de redenen waarom men in Zeeland, waar men voornamelijk één-op-één bemiddelingen organiseert, ook steeds meer gebruikt maakt van deze 'family group conferencing'-methode. De rol van de bemiddelaar is in alle projecten die van een 'mediator': niet sturend, maar faciliterend en ondersteunend, de interactie en de communicatie op gang houdend, verduidelijkend waar nodig en vragen stellend (die niet richtingbepalend zijn).

Plek van de bijeenkomst

De projecten organiseren de herstelbijeenkomsten bij voorkeur op een voor de deelnemers neutrale plek. Iedereen vindt dat belangrijk. Veel van de bijeenkomsten vinden plaats bij het Bureau Jeugdzorg en het politiebureau. Slachtoffers voelen zich veilig op een politiebureau, en het biedt wijkagenten de mogelijkheid betrokken te zijn bij de bemiddeling (zoals in Drenthe vaak het geval is). Deze locatie heeft ook praktische overwegingen, bijvoorbeeld om onkosten voor het huren van een ruimte te voorkomen. Een uitzondering vormt het Amsterdamse project en in enige mate het Drentse project. Daar organiseert men bij voorkeur een bijeenkomst in de leefomgeving van de betrokkenen, bijvoorbeeld op een school of in een buurthuis.

Terugkoppeling

Er vindt altijd terugkoppeling plaats naar de verwijzer. Dat gebeurt meestal in de vorm van een kort verslagje van de bemiddelaar met daarin de uitkomst van de bemiddeling (wel of niet geslaagd) en een korte schets van het verloop. Indien de bemiddeling uitmondt in afspraken of een herstelplan, dan wordt dat ook aan de verwijzer gemeld. Of deze ook daadwerkelijk toeziet op het nakomen van de afspraken behoort tot de verantwoordelijkheid van de betreffende verwijzer.

Nazorg

Incidenteel plegen bemiddelaars na afloop van een bemiddeling een telefoontje naar deelnemers om te horen hoe het ze vergaat of als follow-up om door te verwijzen naar hulpverlening (zie volgende paragraaf). Veelal vinden deze gesprekken drie maanden na de bemiddeling plaats. Verdere nazorg maakt echter geen integraal of standaard onderdeel van de Echt Recht methodiek. Deze aanpak legt de verantwoordelijkheid voor nazorg bij de verwijzer(s) en andere bevoegde instanties.

3.6 Follow-up na de herstelbijeenkomst

De Echt Recht methodiek stelt dat er drie maanden na de bijeenkomst een follow-up plaatsvindt waarbij de bemiddelaar (veelal) telefonisch contact zoekt met deelnemers. In de praktijk zijn bemiddelaars hier niet al te enthousiast over en komt er vaak niet veel van terecht. De voornaamste reden is dat men het slachtoffer en de dader niet opnieuw lastig wil vallen en afgehandelde zaken niet opnieuw wil oprakelen. Ook speelt mee dat men het niet direct ziet als verantwoordelijkheid van een bemiddelaar. De bemiddelaars zijn de mening toegedaan dat hun betrokkenheid ophoudt nadat de bijeenkomst heeft plaatsgevonden. Daarover rapporteren zij aan de verwijzer; voor hen is daarmee de zaak feitelijk afgedaan. In Friesland is men ronduit tegen het uitvoeren van de follow-up. Allereerst uit tijdgebrek, maar ook omdat het meten van een effect na drie maanden arbitrair en subjectief wordt geacht. In Drenthe besluit men soms in het geval van groepsbijeenkomsten (meerdere daders/slachtoffers) na drie maanden een bijeenkomst te beleggen waar de deelnemers van tevoren voor uitgenodigd zijn. Daar zijn positieve ervaringen mee opgedaan. Zeeland werkt volgens een eigen methode die vooralsnog geen follow-up kent. Wel is men bezig een nazorgfase op te zetten.

3.7 Ervaringen van projectmedewerkers met effecten van herstelbemiddeling

Effect op de deelnemers tijdens de herstelbijeenkomst

Projectmedewerkers zeggen belangrijke veranderingen bij de deelnemers waar te nemen tijdens de herstelbijeenkomsten. Waar de situatie aanvankelijk wat gespannen en onwennig is, is er na afloop vaak een gevoel van opluchting en ontspanning onder de deelnemers. De emoties kunnen tijdens de bijeenkomst dikwijls hoog oplopen, maar toch komt vrijwel altijd de communicatie tussen dader en slachtoffer op gang. Dit draagt bij aan het verwerken van wat er gebeurd is. Veel bemiddelaars beschrijven dat er een 'omslagpunt' optreedt tijdens de bijeenkomst: van vijandigheid en wantrouwen naar spijt betuigen, wederzijds begrip en opnieuw met elkaar kunnen communiceren. Mensen voelen zich naderhand weer veilig en prettig in hun woon- en leefomgeving. Dader en slachtoffer kunnen met elkaar 'door een deur'.

Effect op het slachtoffer

Het gehoord en erkend worden heeft volgens de projectmedewerkers veelal een helende uitwerking op het slachtoffer. Slachtoffers voelen zich beter als ze het verhaal van de dader horen, en helemaal als ze zien welke impact het incident heeft op de dader zelf en op zijn ouders. Voor de slachtoffers is het voornaamste effect dat zij zich na een bemiddeling weer veilig voelen op straat, in huis, op school en op het werk. Ze kunnen hun slachtofferschap afleggen en hoeven niet meer bang te zijn voor een dader.

Effect op de dader op korte termijn

Deelname aan herstelbemiddeling biedt daders de kans om verantwoordelijkheid te nemen voor hun daad en de gevolgen daarvan. Ze horen wat het doet met het slachtoffer en, indien ook aanwezig, met hun ouders of andere betrokkenen. Dat heeft volgens de projectmedewerkers veelal een grote impact op de daders. Ze worden van diverse kanten aangesproken op hun gedrag. Daders kunnen hun excuses maken en het delict zo op een positieve manier afsluiten. Daders kunnen hun relaties weer normaliseren en zich bijvoorbeeld weer vrij bewegen in de buurt.

Effect op de dader op langere termijn (recidive)

In de Echt Recht methode gaat men ervan uit dat herstelbemiddeling recidive kan verminderen. Er zijn geen cijfers beschikbaar voor deze veronderstelling. Bij de diverse bemiddelaars leeft de gedachte dat het zeer lastig is om recidive direct te herleiden tot de bemiddelingsinterventie: recidive is van veel meer afhankelijk dan slechts de bemiddeling. Ons onderzoek hoopt hier meer inzicht in te verschaffen.

3.8 Ervaringen van verwijzers

Uit gesprekken met verwijzers en aanmelders van nieuwe zaken, komt een positief beeld naar voren rond herstelbemiddeling bij jeugdigen. De ervaring met herstelbemiddelingszaken is nog beperkt. Maar waar verwijzers een bemiddeling van dichtbij hebben meegemaakt omschrijven zij dat als een waardevolle ervaring en een waardevolle methode. Men heeft bijvoorbeeld gezien dat het dader en slachtoffer nader bij elkaar brengt. De opluchting en de hernieuwde communicatie ervaren ze als grote winst. Een aantal verwijzers heeft nog wel kritiek op de wijze van uitvoering van de bemiddeling en de organisatorische inbedding: Wiens taak is het eigenlijk om herstelbemiddeling aan te bieden? Binnen wiens aanbod past het het beste: politie, Raad voor de Kinderbescherming, jeugdzorg? Een ander punt betreft de doorverwijzingscriteria. Wil een verwijzer een zaak kunnen aanleveren dan moet er allereerst kennis zijn van de criteria waaraan een zaak moet voldoen. Ook moet bij dader(s) en slachtoffer(s) al enige bereidheid bestaan tot medewerking. Deze punten zijn niet in alle gevallen duidelijk. Desalniettemin pleiten de verwijzers allemaal voor een uitbreiding van het aanbod van herstelbemiddeling. De meerwaarde van de bemiddeling weegt volgens de verwijzers ruimschoots op tegen de organisatorische problemen.

3.9 Conclusie

De projecten die deel uitmaken van deze dwarsdoorsnede kunnen we omschrijven als 'pioniers' in hun vakgebied. Elk vanuit een eigen specifieke achtergrond werken zij aan het ontwikkelen van een gedegen aanbod van herstelbemiddeling. Op basis van interviews en gesprekken met projectmedewerkers kwamen we in dit hoofdstuk tot een dwarsdoorsnede van de zes pilotprojecten. Alle projecten richten zich op jongeren tussen de twaalf en achttien jaar oud die een strafbaar feit hebben gepleegd. De pilotprojecten zijn gericht op het bewerkstelligen van een confrontatie tussen dader en slachtoffer om, in eerste instantie, de schade te herstellen. Daarbij ligt de nadruk op de immateriële schade (relaties, verwerking). Daarnaast streven de bemiddelaars naar het tegengaan van recidive (van de daders) en het bijdragen aan het verwerkingsproces (van de slachtoffers). De meerderheid van de projecten, met name de vijf projecten die volgens de de Echt Recht methodiek werken, streeft ernaar leden van het sociaal netwerk bij het herstelgesprek te betrekken. Hieruit blijkt dat, kijkend naar gedragstheoretische onderbouwing, de projecten veel waarde hechten aan het morele besef en het nemen van verantwoordelijkheid door de dader, en dat men de ouders graag (in de meeste projecten althans) een rol toebedeelt in de bemiddeling. Qua organisatorische vorm verschillen de zes projecten nogal. Ze zijn ingebed bij de politie, het Bureau Jeugdzorg, Bureau Halt, de jeugdreclassering, de Raad voor de Kinderbescherming of een organisatie voor slachtofferhulp. Alle pilotprojecten draaien pas sinds enkele jaren (vanaf 2001) of korter, en werken met een team van tussen de drie en zeventien mensen die voornamelijk parttime beschikbaar zijn voor het project. Ieder project werkt lokaal samen met andere instanties. Dat zijn deze instanties, afhankelijk van de inbedding per locatie, aangevuld met het Openbaar Ministerie. Deze instanties vormen een relevant netwerk voor herstelbemiddeling. Ieder is vanuit zijn of haar eigen expertise betrokken bij jongeren en streeft naar een oplossing of afdoening van het strafbare feit. Het OM is een belangrijke partner in het licht van de strafrechtelijke afdoening. De meeste bemiddelingen die de projecten verrichten lopen parallel aan het strafrechtelijke traject.

Uiteraard komen de pilotprojecten problemen en knelpunten tegen, eigen aan het 'pionieren'. De bemiddelaars en projectleiders brachten bijvoorbeeld naar voren datdoorverwijzingscriteria en aanmeldtrajecten voor herstelbemiddeling onvoldoende uniform zijn. De criteria zijn niet altijd en overal even helder en eenduidig voor verwijzers. Van project tot project zijn er verschillen. Soms verrichten verwijzers al veel voorwerk voor de bemiddeling en in andere gevallen helemaal niet. Daarbij speelt dat de Echt Recht richtlijnen niet altijd strikt kunnen worden toegepast. De diversiteit onder de zaken staat dat niet toe. Een aantal projecten vertelt dan ook moeite te hebben met de hegemonie die de Echt Recht methodiek toegedicht krijgt. De praktijk wijst uit dat projecten vaak uitkomen bij andere - in bepaalde zaken beter passende - vormen van bemiddeling. Voorbeelden zijn het schrijven van een excuusbrief of het sturen van een videoboodschap.

Onduidelijkheid over de invloed van herstelbemiddeling op de besluitvorming van het OM en de rechter levert een ambivalente houding op vanuit de projecten. De projectmedewerkers hebben niet duidelijk voor ogen of de uitkomsten van herstelrecht juist wel of juist niet meegewogen moeten worden. In het verlengde daarvan komt de vraag naar voren: Hoe belangrijk is het voor de bemiddelaars om een zaak aan te laten sluiten bij de doorstroomtijden van het OM zodat de uitkomst van de bemiddeling meegenomen kan worden bij behandeling van de strafzaak?

Wat betreft tijdsplanning van de bemiddeling komt het volgende knelpunt naar voren: bemiddelaars melden de behoefte om 'dichter' op het delict te zitten in de tijd. Ze willen graag -sneller dan nu vaak het geval is - na het plaatsvinden van het delict betrokken worden. In de hoofdstukken vier tot en met zeven gaan we nader in op de praktijk van herstelbemiddeling bij jeugdigen in Nederland. We doen dat aan de hand van de registratiegegevens van de zaken gedurende ruim een jaar van ieder pilotproject.

Hoofdstuk 4

Aantal bemiddelingen en deelnemers

4.1 Inleiding

Herstelbemiddelaars krijgen te maken met drie soorten zaken:

- zaken waar een directe dader-slachtoffer confrontatie heeft plaatsgevonden in de vorm van een herstelgesprek;
- zaken die wel zijn aangemeld, maar waarin geen herstelgesprek heeft plaatsgevonden;
- zaken die zijn aangemeld waarin geen herstelgesprek plaatsvond, maar wel sprake is van een indirecte confrontatie tussen dader en slachtoffer bijvoorbeeld in de vorm van een excuusbrief, pendelbemiddeling of videoboodschap.

De eerste categorie noemen wij responszaken, de andere twee categorieën non-respons.

Dit hoofdstuk beschrijft de wijze van dataverzameling en het aantal in het onderzoek geanalyseerde zaken. We maken voor deze en de komende hoofdstukken gebruik van de door deelnemers en bemiddelaars ingevulde en geretourneerde vragenlijsten. In de eerstvolgende paragraaf gaan we in op de dataverzameling en de respons. Over hoeveel zaken hebben we het in dit onderzoek? Hoe is de verdeling over de (pilot)locaties en hoeveel vragenlijsten zijn er geretourneerd? Daarna beschrijven we voor welke delicten en type daders herstelbemiddeling wordt ingezet. Welke zaken zijn aanleiding voor een herstelbemiddeling? Betreft het delicten die door meerdere daders zijn gepleegd of handelde de dader alleen? Hoe ziet de groep daders eruit die deelneemt: gaat het om *first offenders* of daders die al eerder in aanraking geweest zijn met politie? Vervolgens passeert zowel de dadergroep als de groep betrokken slachtoffers de revue wat betreft achtergrondkenmerken: leeftijd, sekse, etnische achtergrond en onderlinge relatie. Bij het herstelgesprek is meestal iemand uit het sociaal netwerk van zowel de dader als het slachtoffer aanwezig. In de slotparagraaf wordt beschreven wie nog meer betrokken zijn bij de herstelbemiddeling.

4.2 De dataverzameling en respons

De onderzoeksperiode liep van september 2004 tot en met oktober 2005. Gedurende die periode zijn van elke bij een project aangemelde bemiddelingszaak registratieformulieren en vragenformulieren bijgehouden. De bemiddelaars vanuit de zes projecten hebben deze vragenlijsten aangeleverd. De vragenlijsten werden na afloop van de bemiddeling of bij het beëindigen van de herstelprocedure (non-respons) ingevuld en opgestuurd naar de onderzoekers. De set vragenlijsten voor non-responszaken bestaat uit een vragenlijst voor de bemiddelaar (eventueel met bijlagen), een registratielijst voor dadergegevens en een registratielijst voor de tijdsbesteding. De set vragenlijsten voor zaken waarin een herstelbemiddelingsgesprek heeft plaatsgevonden bestaat uit: een vragenlijst voor de bemiddelaar (eventueel met bijlagen), een vragenlijst in te vullen door de dader(s), een vragenlijst in te vullen door de slachtoffer(s), een vragenlijst in te vullen door aanwezigen

vanuit het sociaal netwerk, en een follow-up vragenlijst voor de bemiddelaar. Daarnaast vult de bemiddelaar een registratielijst in voor dadergegevens en een registratielijst voor de tijdsbesteding. De lijsten voor dader(s), slachtoffer(s) en sociaal netwerk werden aan de betreffende personen overhandigd, bij voorkeur direct ter plekke ingevuld na afloop van het gesprek, en ingeleverd bij de bemiddelaar. In het andere geval kon de betreffende persoon het formulier meenemen naar huis en zelf naar het Verwey-Jonker Instituut sturen. De bemiddelaar vult de vragenlijst Follow-Up ongeveer drie maanden nadat de bemiddeling heeft plaatsgevonden in, na contact tussen de bemiddelaar en deelnemers.

4.2.1 Het aantal zaken betrokken in dit onderzoek

De zaken die de projectmedewerkers aanleveren zijn gescreend op een aantal zaken. Denk bijvoorbeeld aan niet ingevulde zaakcodes (niet herleidbaar tot project/delict) en per ongeluk dubbel aangeleverde zaken. Ook zijn de (weinige) zaken waarvan de vragenlijst van de bemiddelaar ontbreekt niet meegenomen. Deze bevat namelijk essentiële informatie over de bemiddeling. Daarnaast geldt dat zaken waarbij de dader ouder is dan 24 jaar niet zijn meegenomen in het onderzoek.⁷ Omdat bij sommige delicten meerdere daders betrokken zijn kan het gebeuren dat uit eenzelfde delict meerdere bemiddelingsgesprekken zijn gevolgd. Dit is bijvoorbeeld het geval als het slachtoffer het te confronterend vindt om met meerdere daders tegelijk te praten en liever een een-op-eengesprek voert. We hebben deze zaken als aparte bemiddelingszaken gerekend. Ook kan het voorkomen dat bij een groepsdelict niet alle daders aan de bemiddeling willen deelnemen. Een dader die niet mee wil werken of om andere redenen afhaakt, maar waarmee wel gesprekken zijn gevoerd, is bij de non-respons terecht komen. De daders die wel mee werken aan de groepsbemiddeling, komen in de responszaak terecht.

Vanuit zes locaties zijn in totaal 237 zaken aangemeld bij de projecten voor herstelbemiddeling. Van de 237 aangemelde zaken zijn er 87 zaken die tot een herstelgesprek geleid hebben. Daarnaast zijn er 150 zaken waarbij getracht is om tot een herstelbemiddeling te komen tussen dader en slachtoffer en hun sociaal netwerk, maar waarbij dit niet is gelukt. In 20 zaken heeft er een andere vorm van herstelbemiddeling plaats gevonden als het niet mogelijk bleek om de directe confrontatie tussen de dader en het slachtoffer te realiseren (zie ook paragraaf 5.5.1). In totaal beschikken we over informatie van 87 zaken waarbij een herstelbemiddelingsgesprek heeft plaatsgevonden. Hierbij waren naast de bemiddelaar, de dader(s) en het slachtoffer(s) vaak ook leden van het sociaal netwerk van dader en/of slachtoffer aanwezig.

---

⁷ Wat betreft de (weinige) daders (drie in totaal) waarvan de leeftijd onbekend is, is de leeftijd op vijftien jaar gezet. Dit omdat wel afleidbaar was dat het om een jongere gaat, en omdat vijftien jaar de gemiddelde leeftijd is van de totale dadergroep.

Tabel 4.1 Aantal zaken gepercenteerd per locatie

Locatie	Totaal aantal zaken		Zaken die leidden tot herstelgesprek		Zaken zonder herstelgesprek	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Amsterdam	31	13%	14	45%	17	55%
Drenthe	29	12%	18	62%	11	38%
Friesland	40	17%	14	35%	26	65%
Utrecht	8	3%	1	12%	7	88%
Zeeland	102	43%	33	32%	69	68%
Zwolle	27	11%	7	26%	20	74%
Totaal	237	100%	87	37%	150	63%

Bekijken we de verdeling van zaken over de diverse locaties dan zien we dat met name Zeeland sterk vertegenwoordigd is; deze locatie heeft 43% van het totaal aantal zaken aan geleverd. En we zien dat Utrecht minimaal vertegenwoordigd is: 3% van het totaal aantal zaken en slechts 1% van het aantal zaken waarin een herstelgesprek plaatsvond is afkomstig uit Utrecht. In Zeeland geniet het project een redelijke bekendheid en lopen de aanmeldingen voorspoedig. In Utrecht daarentegen bevindt men zich in de onderzoeksperiode nog in de opstartfase. Daarnaast valt op dat in de meeste locaties het merendeel van de aangemelde zaken niet tot een herstelgesprek leidde. Drenthe vormt hierop de uitzondering; hierin is het aantal zaken met herstelgesprek groter dan het aantal zonder herstelgesprek. Hierna staat de informatie weergegeven die we in het onderzoek meenemen (de daadwerkelijke respons).

Aantal zaken waarbij geen herstelgesprek volgde (n=150)

Het aantal zaken waar na de start van de herstelbemiddeling geen herstelgesprek heeft plaatsgehad betreft 150 zaken. Er zijn zaken waarbij sprake is van meerdere daders. In totaal waren 203 daders betrokken. De bemiddelaars hebben van alle betrokken daders een formulier ingevuld met achtergrondgegevens. We beschikken over achtergrondinformatie (leeftijd, geslacht, culturele achtergrond, strafrechtelijke afhandeling) van 203 daders. In al deze zaken bij elkaar is met minstens 175 daders een (oriënterend) gesprek gevoerd. In de meeste gevallen (64%) is met één dader gesproken, in 7% van de zaken met twee en in 5% van de zaken met drie. In enkele zaken is met tussen de vier en tien daders gesproken. In 21% van de zaken ontbreekt hierover enige informatie. Ook voor de slachtoffers hebben de bemiddelaars achtergrondgegevens ingevuld. We beschikken over achtergrondinformatie van 154 slachtoffers. Daarnaast is, voor zover bekend, in deze zaken met 76 slachtoffers een (oriënterend) gesprek gevoerd. Hierbij moeten we wel aantekenen dit in 55% van het totaal aantal zaken niet bekend is (de bemiddelaar heeft de vraag over een [oriënterend] gesprek niet ingevuld op het formulier).

Aantal zaken waarin een herstelgesprek plaatsvond (n=87)

In 87 zaken is een herstelgesprek gevoerd met de dader en het slachtoffer. Ook hier ging het in een aantal zaken om meerdere daders en slachtoffers. De bemiddelaars hebben voor alle daders en slachtoffers de achtergrondgegevens ingevuld op de vragenlijsten. Dit betekent dat er van 139 daders en van 90 slachtoffers achtergrondinformatie bekend is. In al deze zaken samen is met (minstens) 145 daders een (oriënterend) gesprek gevoerd. Meestal is met één dader gesproken (68%), in zeven zaken (8%) werd met twee daders een voorbereidend gesprek

aangegaan. In de andere zaken loopt het aantal gesproken daders uiteen van drie tot negen. Van zes zaken (7%) ontbreekt deze informatie.

Minstens 133 daders namen uiteindelijk deel aan een herstelbijeenkomst. Opnieuw nam in het merendeel één dader deel aan het gesprek (67%). In 12% van de zaken vond een gesprek plaats waarbij twee daders aanwezig waren. In de andere zaken loopt het aantal aanwezig daders uiteen van drie tot zes, en in 5% van de zaken is het aantal onbekend. In de zaken waarin het tot een herstelgesprek kwam is met 111 slachtoffers een (oriënterend) gesprek gevoerd. In 6% van de zaken ontbreekt de informatie. In minstens 82% van de zaken betrof dit een gesprek met één slachtoffer en in 9% waren dit er twee. Het hoogste aantal slachtoffers waarmee is gesproken binnen een zaak is zestien. In totaal namen 102 slachtoffers deel aan de herstelbijeenkomst. In 6% van de zaken ontbreekt de informatie over het aantal deelnemende slachtoffers. In ieder geval was er in 81% van de zaken één slachtoffer aanwezig en in 8% twee. Het hoogste aantal slachtoffers dat deelnam aan een gesprek was vijf.

Tabel 4.2 Respons vragenlijsten

	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek
	Aantal	Respons	Aantal
Bemiddelaarslijst	87	100%	150
Vragenlijst Dader	64	48%	
Vragenlijst Slachtoffer	55	54%	
Vragenlijst Sociaal netwerk totaal	114	51%	
Waarvan:			
sociaal netwerk daders	48		
sociaal netwerk slachtoffers	36		
sociaalnetwerk professionals	13		
sociaal netwerk anders (toelichten)	17		
Follow-up ⁸	30	36%	

Het aantal bemiddelingszaken en het aantal vragenlijsten dat teruggestuurd is door betrokkenen maakt dat we enigszins voorzichtig moeten zijn met het trekken van conclusies op basis van de resultaten van dit onderzoek. 48% van de daders heeft een vragenlijst ingevuld en 54% van de slachtoffers (zie overzicht 4.2). Hierdoor kan een eenzijdig beeld ontstaan als alleen mensen die tevreden of juist ontevreden zijn de vragenlijst hebben ingevuld. De follow-up vragenlijsten zijn door de bemiddelaars ingevuld na telefonisch contact met de dader en het slachtoffer, drie maanden na het herstelgesprek. De gegevens zijn dus een weergave van de bemiddelaar hoe slachtoffer en dader de resultaten op langere termijn beoordelen. Dit kan een subjectieve weergave zijn omdat de gegevens niet rechtstreeks verkregen zijn van de betrokkenen zelf.

⁸ Waarvan twee follow-up lijsten in twee zaken, rest een follow-up lijst per zaak.

4.3 De aard en de ernst van het delict

In het onderzoek is nagegaan welke zaken voor herstelbemiddeling in aanmerking komen en of er sprake is van een bepaald type dader. Hiervoor is nagegaan welke groep jongeren betrokken is bij herstelbemiddeling. Gekeken is naar het type delict, of de jongeren al eerder in aanraking zijn gekomen met de politie (first offenders of veelplegers), of het een groepsdelict of een individuele delict betreft en hoeveel slachtoffers er bij zijn betrokken.

4.3.1 Het type delict

De delicten die de jongeren hebben gepleegd zeggen iets over de zaken die men geschikt vindt voor herstelbemiddeling. In de vragenlijst is de categorie-indeling gehanteerd zoals deze in de Echt Recht vragenlijst gehanteerd wordt.⁹ Als sprake is van meerdere delicten dan is het zwaarste delict gehanteerd in de analyse. In meer dan de helft van de zaken gaat het om lichamelijke mishandeling (59%). Daarna komen vernieling en aantasting van de openbare orde voor in één op de acht zaken (13%). Andere delicten zijn bedreiging (9%), zedenmisdrijf (2%), of diefstal met geweld (6%).

Tabel 4.3 Type delict dat aanleiding was voor de herstelbemiddeling

Type delict	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
Diefstal	6	7%	9	6%	15	6%
Diefstal met geweld	4	5%	11	7%	15	6%
Vernieling en aantasting openbare orde	10	12%	20	14%	30	13%
Bedreiging	11	13%	11	7%	22	9%
Lichamelijke mishandeling	52	59%	89	59%	141	59%
Zedenmisdrijf	--	--	4	3%	4	2%
Onbekend	4	5%	6	4%	10	4%
Totaal	87	100%	150	100%	237	100%

In vijftien zaken die aangemeld zijn voor herstelbemiddeling is er sprake van diefstal (6%, zie tabel 4.3). Het gaat dan om zaken zoals diefstal van een mobiele telefoon of een fiets, om zakkenrollerij of inbraak. Diefstal met geweld komt in evenveel zaken voor, het gaat om gewapende overval op straat of inbraak waarbij het tot geweld gekomen is met de bewoners of aanwezigen zoals de conciërge. Vernieling en de aantasting van de openbare orde komen in dertig zaken voor (13%). Het gaat dan vooral om vernieling van goederen zoals hakenkruizen kalken, zonneschermen of auto's bewust beschadigen of poging tot brandstichting. Discriminatie wordt ook onder deze categorie geschaard. Bedreiging komt in 22 zaken voor

⁹ Sommige bemiddelaars scoren eenvoudige mishandeling (art. 300 en 301 Wetboek van Strafrecht) bij vernieling en openbare orde, terwijl zij bij fysieke mishandeling alleen de zware mishandeling scoren (art 302). Op basis van de gesloten antwoorden en de beschrijvingen van de delicten hebben wij de antwoorden gehercodeerd naar eenvoudige en zware mishandeling. Dit om iets beter zicht te krijgen op welk type delict de zaak betreft. Deze hebben we daarna weer samengevoegd tot lichamelijke mishandeling.

(9%). Dit kan variëren van pesterijen tot daadwerkelijk een slachtoffer bedreigen met een wapen, meestal een mes. *“Sneeuwballen gooien is uit de hand gelopen. Schelden, vernieling en telkens weer terugkomen om de familie uit te dagen. De politie moest ingrijpen omdat de sfeer bedreigend werd.”* De categorie lichamelijke mishandeling komt het meest voor (59%). In de ernst van de mishandeling zijn grote verschillen. Het kan eenvoudige dan wel zware mishandeling betreffen, van het uitdelen van een (droge) klap tot het steken met een mes. Het betreft veelal een uit de hand gelopen ruzie die onttaardt in een gevecht en mishandeling van het slachtoffer: *“Betrokkenen waren op school in het sportlokaal. Toen de leraar even weg was, liep een grap uit in een vechtpartij. Verdachte geeft het slachtoffer een vuistslag in het gezicht. Slachtoffer heeft een gebroken neus.”* Ten slotte zijn er vier zaken die betrekking hebben op zedendelicten, te weten aanrandingzaken.

Wat betreft de zaken die wel en niet tot een herstelgesprek geleid hebben, is er geen verschil in type delict dat gepleegd is. Alleen de zedendelicten hebben niet geleid tot een herstelgesprek. Waarschijnlijk maakt de aard van dit delict het moeilijker om een directe confrontatie aan te gaan met het slachtoffer. Bij alle projecten (behalve Utrecht) gaat het vooral om mishandelingzaken. Toch komen er tussen de verschillende locaties enige verschillen voor als we kijken naar het type delict. In Amsterdam komen meer zaken van vernieling en aantasting van de openbare orde voor dan in de andere locaties, vooral bij de responszaken. In Drenthe komen meer bedreigingen voor, in het bijzonder waar een herstelgesprek is gevoerd. In Friesland en Zwolle komt meer diefstal met geweld voor. In Zeeland gaat het vooral om mishandeling. Utrecht heeft zo weinig zaken dat hieruit geen conclusie te trekken valt.

In principe is herstelbemiddeling mogelijk bij alle type delicten. Uit het onderzoek van Hokwerda (2004) kwam naar voren dat de herstelbemiddelingsprojecten zich in de beginfase vooral richtten op de lichtere criminaliteit. Het ministerie van Justitie heeft als voorwaarde gesteld dat de bemiddeling in de zes pilotprojecten zich ook moet richten op de zwaardere zaken. Dus niet de zaken die door Halt afgedaan kunnen worden, maar de zogeheten Halt+-zaken. Men kan concluderen dat de projecten er in zijn geslaagd om aan de eis van het ministerie van Justitie te voldoen, namelijk dat het om zwaardere zaken moet gaan. Het merendeel van de delicten zoals lichamelijke mishandeling, bedreiging, diefstal met geweld en zedenmisdriven valt niet onder de strafbare feiten die aanmerking komen voor een Halt-afdoening¹⁰.

---

¹⁰ Voor Halt-zaken komen jongeren in aanmerking die zich schuldig hebben gemaakt aan:

- openlijke geweldpleging tegen goederen (artikel 141 Sr)
- eenvoudige vernielingen, inclusief graffiti (artikel 350 Sr)
- eenvoudige vormen van brandstichting (artikel 157 Sr)
- (winkel)diefstal en poging hiertoe, alleen of in vereniging (artikel 310/311 Sr)
- verduistering (artikel 321 Sr)
- heling (artikel 416/417 Sr)
- oplichting (artikel 326 Sr)
- baldadig gedrag in het openbaar (artikel 424 Sr)
- het zich bevinden op verboden terrein (artikel 461 Sr)
- verstoren van orde, rust, veiligheid of een goede bedrijfsgang in het openbaar vervoer (artikel 72 en 73 Wet Personenvervoer)
- bezit van illegaal vuurwerk, afsteken van legaal en illegaal vuurwerk buiten de toegestane tijd, bezit van vuurwerk buiten de periode dat vuurwerk verkocht mag worden, bezit van meer dan 10 kg vuurwerk in de periode dat vuurwerk verkocht mag worden (artikel 1.2.2, 2.3.6 en 1.2.4 Vuurwerkbesluit)

4.3.2 *First offenders of reeds bekend bij de politie?*

Om iets meer te weten over de ernst van het delinquente gedrag van de jongeren is aan de bemiddelaar gevraagd of de dader al eerder in aanraking is geweest met de politie. In de meeste gevallen betreft het first offenders (61%), jongeren die nog niet in aanraking zijn geweest met de politie (zie tabel 4.5). Van de jongeren die wel eerder in aanraking zijn geweest met de politie (33%) gaat het vooral om een eenmalig incident. Dit komt overeen met de vragenlijsten die de jongeren zelf hebben ingevuld. In geval van de bemiddelingen die niet tot een herstelgesprek hebben geleid blijkt dat het iets vaker om jongeren gaat die al eerder in aanraking zijn gekomen met de politie (38%). Dit verschil is niet significant. Een kwart van de jongeren is eerder verschillende malen met de politie in aanraking geweest en van eenderde is niet bekend om hoeveel delicten het daarbij gaat. De jongeren zijn vooral in aanraking met de politie geweest voor lichte vergrijpen, zoals vernieling en aantasting van de openbare orde (42%) of diefstal (28%). In mindere mate betrof het een overtreding op de weg (10%) of lichamelijke mishandeling (6%).

Tabel 4.5 Wel of niet eerder in aanraking met de politie geweest?

	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
First offender	99	71%	111	55%	210	61%
Eerder in aanraking politie	36	26%	78	38%	114	33%
Onbekend	4	3%	14	7%	18	5%
Totaal	139	100%	203	100%	342	100%

4.3.3 *Individuele of groepsdelicten?*

De delicten kunnen individueel of in groepsverband zijn gepleegd. Van alle zaken waarbij gestart is met een bemiddeling is in vier op de tien zaken sprake van een groepsdelict (39%). Bij de zaken die leiden tot een herstelgesprek gaat het in de helft van de zaken om delicten waarbij slechts één dader betrokken is (49%). In ongeveer de helft van de zaken betrof het een delict waarbij meerdere daders betrokken zijn. Het aantal daders varieert van twee of drie daders (29%), tot groepsdelicten waarbij tussen de vier en negen daders betrokken waren (22%), met één uitschieter waarbij sprake was van achttien daders.

Bij de non-respons zaken is er iets vaker één dader die bij het strafbare feit betrokken is (68%). In iets meer dan een kwart van de zaken is sprake van twee of meerdere daders (28%). Het verschil is niet significant. Daar waar meerdere daders betrokken zijn bij een strafbaar feit varieert het aantal van twee (10%) tot acht (1%) daders. Veelal betreft het dus individueel gepleegde strafbare feiten, in tegenstelling tot de zaken die tot een gesprek leiden, waarbij de helft van de zaken groepsdelicten betrof. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat de kans groter is dat een dader mee wil werken, als er meerdere daders betrokken zijn bij het delict.

-
- strafbare feiten in plaatselijke verordeningen die betrekking hebben op vuurwerk of baldadig gedrag

Behalve naar het aantal daders, is er ook gekeken of bij het delict meer slachtoffers betrokken zijn. Meestal is er maar één slachtoffer (85%). Het aantal slachtoffers varieert van twee slachtoffers (6%), tot vier of vijf slachtoffers (7%), met een uitschieter van een strafbaar feit waarvan zestien mensen slachtoffer werden.

Er is gekeken of de daders in groepsverband andere delicten plegen dan de door individuele daders gepleegde delicten (zie tabel 4.6). Wat betreft de gepleegde delicten kan men constateren dat groepsdelicten vaker diefstal met en zonder geweld betreffen, evenals vernieling en aantasting van de openbare orde. Als een dader alleen is gaat het vaker om lichamelijke mishandeling en bedreiging.

Tabel 4.6 Type delict gesplitst naar een of meer daders (n=87 en 150)

Type delict	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
	Een dader	Meer daders	Een dader	Meer daders	Een dader	Meer daders
Diefstal	1	5	5	4	6	9
Diefstal met geweld	2	2	2	9	4	11
Vernieling en aantasting openbare orde	1	9	9	11	10	20
Bedreiging	10	1	7	4	17	5
Lichamelijke mishandeling	28	24	70	19	98	43
Zeden			3	1	3	1
Onbekend	1	3	6	0	7	3
Totaal	43	44	102	48	145	92

Bovendien is gekeken of het bij groepsdelicten veelplegers of first offenders betreft. Jongeren die aan groepsdelicten deelnemen, zijn vaker de eerste keer in aanraking met de politie (70%) dan de jongeren die alleen een delict hebben gepleegd (57%). Het verschil is significant ($df=3$, $X^2 = 10.98$, $p < 0.1$). Dit verschil wijst in de richting dat waar het groepsdelicten betreft, jongeren zich sneller dan bij individuele delicten laten verleiden tot het plegen van het feit.

Tabel 4.7 Wel of niet eerder in aanraking gekomen met de politie gesplitst naar een of meer daders (n=324)

First offender of eerder in aanraking met politie	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
	Een dader	Meer daders	Een dader	Meer daders	Een dader	Meer daders
First offender	30	69	51	60	81	129
Eerder in aanraking politie	13	23	46	32	59	55
Totaal	43	92	97	92	140	184

4.4 Achtergrondkenmerken betrokken deelnemers

In deze paragraaf beschrijven we een aantal achtergrondkenmerken van daders en slachtoffers. Over welke jongeren hebben we het? Wat is de relatie tussen de dader en slachtoffer? Welk sociaal netwerk van de dader en het slachtoffer wordt bij de bemiddeling betrokken?

4.4.1 Dadergroep

De leeftijd van de bij het strafbare feit betrokken daders in de bemiddelingszaken, ligt rond de vijftien en zestien jaar (44%). Men kan constateren dat herstelbemiddeling ook gebruikt wordt bij jongeren die nog de lagere schoolleeftijd hebben (zie tabel 4.9). In negentien zaken waren er jongeren tussen de tien en twaalf jaar betrokken (6%). Daarnaast is er ook een groep daders tussen de achttien en 24 jaar (10%). Als het gaat om groepsdelicten streven de bemiddelaars ernaar om een oudere broer of vriend in het bemiddelingsproces te betrekken, om herhaling te voorkomen. Er is geen verschil in leeftijd tussen de jongeren die wel en niet een herstelgesprek hebben.

Tabel 4.8 *Leeftijd van de daders (n=432, totaal aantal daders waarover achtergrondinformatie bekend is)*

Type delict	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
10-12 jaar	12	9%	7	3%	19	6%
13 jaar	11	8%	16	8%	27	8%
14 jaar	19	14%	31	15%	50	15%
15 jaar	34	24%	49	24%	83	24%
16 jaar	26	19%	41	20%	67	20%
17 jaar	24	17%	37	18%	61	18%
18-24 jaar	12	9%	22	11%	34	10%
Onbekend	1	1%	-	-	1	0%
Totaal	139	100%	203	100%	342	100%

De betrokken daders zijn voornamelijk jongens (84%), incidenteel gaat het om meisjes als dader (14%). Deze verhouding komt overeen met de cijfers over jeugdcriminaliteit (CBS, 2003), waaruit blijkt dat meisjes veel minder vaak een delict plegen dan jongens. Bij de non-respons zaken was voor zover bekend 12% van het totaal aantal bij het delict betrokken daders een meisje en bij de responszaken ligt dit percentage op 17%.

Tabel 4.9 Geslacht daders (n=432, totaal aantal daders waarover achtergrondinformatie bekend is).

Geslacht daders	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Man	113	81%	174	86%	287	84%
Vrouw	24	17%	25	12%	49	14%
Onbekend	2	1%	4	2%	6	2%
Totaal	139	100%	203	100%	342	100%

Wat betreft etnische achtergrond hanteren we in het onderzoek de definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Een jongere wordt als allochtoon geregistreerd als hij/zij zelf in het buitenland is geboren is of als één van beide ouders in het buitenland is geboren (zie tabel 4.10). Iets meer dan een kwart van de jongeren is van allochtone afkomst (28%). Van een klein deel van de jongeren is alleen ingevuld dat zij in Nederland zijn geboren, maar is er niets bekend over het geboorteland van de ouders (11%). Meer dan de helft van de jongeren is in Nederland geboren, evenals zijn of haar ouders.

Tabel 4.10 Etnische achtergrond daders (n=432, totaal aantal daders waarover achtergrondinformatie bekend is)

Etnische achtergrond	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Nederlandse dader	96	69%	101	50%	197	58%
Dader geboren in Nederland, ouders onbekend	12	9%	25	12%	37	11%
Allochtone dader	29	21%	67	33%	96	28%
Onbekend	2	1%	10	5%	12	4%
Totaal	139	100%	203	100%	342	100%

Wat betreft de daders van de non-respons zaken betreft het merendeel jongeren die in Nederland geboren zijn. De variëteit in etnische achtergrond is heel groot. De allochtone jongeren komen voornamelijk uit Afrikaanse landen of uit het Midden-Oosten. Daarnaast is er een deel afkomstig uit West-Europese landen. Wat betreft de non-respons is het aantal daders iets hoger (33%) dan bij de zaken die wel een herstelgesprek hebben gevoerd (21%). Het verschil is significant ($df=2$, $X^2 = 10.29$, $p < 0.1$). Een mogelijke verklaring is dat de ouders en daders zelf nog vrij onbekend zijn met deze vorm van herstelrecht. In Zeeland worden de gesprekken met allochtone daders gevoerd op het politiebureau, omdat dat de opkomst verhoogt. Het geeft een bepaald gewicht aan de zaak, waardoor de dader(s) en hun sociaal netwerk eerder komen opdagen. Iets meer dan een kwart van de jongeren is van een westerse of niet/westerse afkomst. Dit komt overeen met de algemene landelijke criminaliteitscijfers van de jeugd in Nederland (CBS, 2003).

4.4.2 Slachtoffergroep

De bemiddelaar is minder op de hoogte van de achtergrondgegevens van de slachtoffers dan van de daders. Een mogelijke verklaring is dat de dader als cliënt al met achtergrondgegevens in het eigen bestand of dat van de verwijzer opgenomen is. De slachtoffers zijn geen cliënt,

waardoor persoonlijke gegevens zoals de leeftijd niet bekend zijn. Over de slachtoffers in de zaken waarin het tot een herstelgesprek kwam, hebben we van negentig slachtoffers achtergrondgegevens. (In totaal waren er 140 slachtoffers betrokken bij de strafbare feiten en 111 slachtoffers zijn door een bemiddelaar benaderd waarna met hen een gesprek is gevoerd.) Van 79 slachtoffers is de leeftijd bekend. Deze varieert van tien jaar tot 91 jaar. Het merendeel van deze 79 slachtoffers is tussen de twaalf en achttien jaar oud (74%) en 12% van hen is tussen de 35 en 43 jaar.

De slachtoffers zijn voor bijna tweederde deel mannen (63%) en voor iets meer dan eenderde deel vrouwen (37%). Van de 84 slachtoffers van wie het geboorteland bekend is, betreft dit in 90% in Nederland geboren slachtoffers. De overige slachtoffers zijn geboren in Turkije, Suriname, Irak, Indonesië of Haïti. Het betreft dus overwegend een autochtone slachtoffergroep.

Wat betreft non-respons is de leeftijd van 72 slachtoffers bekend. De meeste slachtoffers zijn zelf jong. De meerderheid is tussen de twaalf en achttien jaar (71%) de rest is ouder dan achttien jaar (29%). Het oudste slachtoffer is 87 jaar. Tweederde van de slachtoffers betreft jongens of mannen. Voor zover er iets bekend is over de etnische achtergrond van de slachtoffers betreft het vooral niet-allochtonen. Men kan concluderen dat in de meeste zaken de slachtoffers vooral autochtone jongens zijn in de leeftijd jonger dan achttien jaar.

4.4.3 Relatie dader slachtoffer

Het is te verwachten dat als er een relatie is tussen de dader en slachtoffer, partijen eerder willen meewerken aan een herstelbemiddeling. Daarom is hier expliciet gekeken naar de zaken die wel in behandeling zijn genomen en niet tot een herstelgesprek hebben geleid en zaken waar wel een gesprek heeft plaatsgevonden. Bij de zaken waar herstelgesprekken zijn gehouden, waren de dader en slachtoffer inderdaad meestal bekenden van elkaar (68%). De daders en slachtoffers van deze zaken kenden elkaar via school (53%), uit de buurt of het dorp (32%), of men kende elkaar als vrienden, uit het zwembad of via een andere activiteit voor jongeren. Toch zijn ook bij de non-responszaken in meer dan de helft van de zaken dader en slachtoffer bekenden van elkaar zijn (53%). Ook hier kennen dader en slachtoffer elkaar veelal van school (34%), uit het dorp of de wijk waar men woont (25%).

4.4.4. Het sociaal netwerk

Bij het herstelgesprek zijn meestal leden van het sociaal netwerk van dader en/of slachtoffer aanwezig. Dit kunnen ouders, vrienden of andere familieleden betreffen die zijn meegekomen om de deelnemers te ondersteunen. Ook professionals zoals politieagenten, docenten of maatschappelijk werkers kunnen als lid van het sociaal netwerk aanschuiven. In de voorbereiding op het herstelgesprek zijn gesprekken gevoerd met deze leden uit het sociaal netwerk; in totaal betrof dit 372 personen:

- In het merendeel van de responszaken (90%) zijn één of meerdere gesprekken gevoerd met het sociaal netwerk van de dader. In totaal ging dit om 180 personen. Per zaak verschilde dit van één tot tien personen, maar veelal betrof het één of twee personen.

- In driekwart van de responszaken (76%) zijn één of meerdere gesprekken gevoerd met het sociaal netwerk van het slachtoffer. In totaal ging dit om 114 personen. Per zaak verschilde dit van één tot tien personen, maar in de meeste gevallen betrof het één of twee personen.
- In de helft van de responszaken (50%) zijn één of meerdere gesprekken gevoerd met bij de zaak betrokken professionals. In totaal ging dit om 78 personen. Per zaak verschilde dit van één tot tien personen, maar opnieuw betrof het veelal één of twee professionals per zaak.

In totaal waren er 277 leden vanuit het sociaal netwerk aanwezig op een herstelbijeenkomst (138 via de dader, 98 via het slachtoffer en 41 vanuit professionele hoek). In totaal hebben 114 (41%) van de aanwezige leden vanuit het sociaal netwerk formulieren ingevuld en geretourneerd. Daarvan zijn 48 mensen meegekomen met de dader(s), en 36 met het slachtoffer/de slachtoffers. Dertien mensen waren vanuit hun professionele bezigheden aanwezig en van zeventien mensen is niet bekend in welke hoedanigheid zij aanwezig waren. Deze mensen hebben bijvoorbeeld aangegeven tot de familie te behoren van een van de deelnemers, maar hebben daarbij niet vermeld of zij bij het slachtoffer of de dader horen.

Op bijna alle locaties zijn gemiddeld tussen de vier en vijf leden van het sociaal netwerk aanwezig bij een gesprek. In Zeeland zijn er beduidend minder mensen vanuit het sociaal netwerk aanwezig bij het herstelgesprek. Het gemiddelde ligt tussen de een en de twee personen per zaak. Dit verschil is echter te verklaren vanuit de eigen methodiek die men in Zeeland hanteert. In tegenstelling tot de Echt Recht methodiek ligt de nadruk hierbij veel minder op de aanwezigheid van het sociaal netwerk. In Zeeland zijn er ook minder vaak professionals aanwezig. Dit gebeurt alleen incidenteel, terwijl in Drenthe in het merendeel van de zaken professionals aanwezig zijn (zie tabel 4.11). In elk geval is bijna altijd iemand van het sociaal netwerk aanwezig. Verder valt op dat waar het sociaal netwerk aanwezig is, dit voor het merendeel mensen betreft die met de dader zijn meegekomen. Dit komt mede doordat er vaker meer daders aanwezig zijn bij het gesprek dan slachtoffers. Meestal zijn er per zaak tussen de twee en drie mensen meegekomen met de dader(s), voor het slachtoffer varieert dit tussen de een en twee personen.

Tabel 4.11 Aanwezige leden sociaal netwerk per locatie

	Totaal aantal zaken	SN dader	SN slachtoffer	Professionals	Totaal
Amsterdam	14	28 (14 zaken)	19 (13 zaken)	12 (7 zaken)	59 (14 zaken)
Drenthe	18	35 (16 zaken)	22 (13 zaken)	17 (13 zaken)	74 (18 zaken)
Friesland	14	37 (12 zaken)	22 (11 zaken)	7 (6 zaken)	66 (14 zaken)
Utrecht	1	-	-	1 (1 zaak)	1 (1 zaak)
Zeeland	33	23 (20 zaken)	21 (20 zaken)	1 (1 zaak)	45 (33 zaken)
Zwolle	7	15 (6 zaken)	14 (5 zaken)	3 (2 zaken)	32 (7 zaken)
Totaal	87	138	98	41	277

Van de leden van het sociaal netwerk die mee zijn gekomen zijn met de dader geven de respondenten aan geen van allen zelf betrokken te zijn geweest bij het strafbaar feit, noch

als getuige, noch in andere zin. In het merendeel van de zaken zijn het de ouders die meegekomen zijn naar het herstelgesprek (zie tabel 4.12). Wat betreft de slachtoffers zijn het ook voornamelijk de ouders die meegekomen zijn. Eén van de leden die mee is gekomen is met het slachtoffer, de moeder, was ook zelf bij het strafbaar feit betrokken, niet als getuige, maar omdat ze zelf ook aangevallen en uitgescholden is. De rest van de respondenten (n=36) die meegekomen zijn met het slachtoffer zijn niet betrokken bij het feit.

Tabel 4.12 *Sociaal netwerk dader en slachtoffer*

	Relatie tot dader		Relatie tot slachtoffer	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Vader	19	40%	13	36%
Moeder	25	52%	20	56%
Broer	2	4%	1	3%
Ander familielid	1	2%	1	3%
Vriend	1	2%	1	3%
Totaal	48	100%	36	100%

De professionals die aanwezig zijn en die een vragenlijst hebben ingevuld, zijn veelal mensen die vanuit hun baan bij de jongere(n) (zowel dader als slachtoffer) betrokken zijn. Bijvoorbeeld een adjunct-directeur van een basisschool, vijf mentoren, een teamleider en een zorgcoördinator van de school. Daarnaast betreft het vier politieagenten en een sociaal-psychiatrisch verpleegkundige. Vanuit hun professionele achtergrond hebben zij te maken gekregen met het incident of zijn zij betrokken bij de afwikkeling daarvan. Daarnaast is er nog een categorie 'overig' waarvan niet helemaal duidelijk is in welke hoedanigheid zij bij het herstelgesprek betrokken zijn. We weten dat vier van hen als getuige bij het incident betrokken zijn geweest. Onduidelijk is of zij meegekomen zijn met de dader of het slachtoffer, of welke relatie men heeft met de dader of het slachtoffer.

4.5 Conclusie

In één op de drie zaken leidt het tot een herstelgesprek tussen de dader en het slachtoffer. Hierbij is meestal het sociale netwerk van zowel de dader als het slachtoffer aanwezig. Als een herstelgesprek niet mogelijk blijkt dan wordt gekeken of indirecte bemiddeling mogelijk is. In één op de acht zaken is er een alternatieve herstelbemiddeling waarbij getracht wordt om via andere middelen zoals een excuusbrief toch iets te herstellen naar het slachtoffer.

Herstelbemiddeling is in principe mogelijk bij alle strafbare feiten. De meeste projecten zijn begonnen met eenvoudige zaken om ervaring op te bouwen in het bemiddelen. Inmiddels beperken zij zich niet meer tot de zogenaamde 'kleine criminaliteit' maar richten zij zich ook op de zwaardere strafzaken, zoals poging tot doodslag of diefstal met een forse schade. Men kan concluderen dat het gelukt is om aan de voorwaarde van het ministerie van Justitie te voldoen dat de herstelbemiddelingsprojecten zich moeten richten op 'zwaardere' strafzaken. Ook al is bemiddeling mogelijk voor alle type delicten, het zijn toch vooral mishandelingzaken waar herstelbemiddeling wordt ingezet. In zes op de tien herstelzaken

gaat het om lichamelijke mishandeling. Andere delicten zijn vernieling en aantasting van de openbare orde, diefstal met en zonder geweld en bedreiging.

Wat betreft het type dader blijkt het voor meer dan de helft van de zaken te gaan om first offenders, jongeren die nog niet in aanraking zijn geweest met de politie. Een op de drie daders is al eerder in aanraking geweest met de politie. Daarnaast is er in twee op de vijf zaken sprake van een delict waarbij meerdere daders betrokken zijn. Groepsdelicten leiden vaker tot een herstelgesprek dan de zaken met één dader. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn dat de kans groter is dat één of twee daders willen meewerken omdat er ook meer daders betrokken zijn.

De daders zijn meestal jongens tussen de veertien en zeventien jaar oud die in Nederland zijn geboren. Iets meer dan een kwart van de jongeren heeft een andere etnische achtergrond. Hetzelfde geldt voor de slachtoffers, ze zijn meestal van dezelfde leeftijd als de dader, van het mannelijk geslacht en geboren in Nederland. Slachtoffer en dader zijn veelal bekenden van elkaar. Ze kennen elkaar van school, uit de wijk of het dorp, of het waren vrienden van elkaar. Een opmerkelijk verschil is dat het in de zaken waar het uiteindelijk niet komt tot een herstelgesprek, vaker daders met een etnische achtergrond betreft. Mogelijk zijn deze allochtone daders minder bekend met het fenomeen herstelrecht. Een ander verschil is dat er iets vaker jongeren deelnemen die voor het eerst in aanraking zijn gekomen met de politie, de zogeheten first offenders. Wat betreft type delict is er geen verschil tussen de zaken die wel en niet tot een herstelgesprek hebben geleid.

Hoofdstuk 5

Vooraf aan het herstelgesprek: de aanmelding en de voorbereidende gesprekken

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op het proces van aanmelding bij de pilotprojecten. Door wie worden de jongeren verwezen en wat is de rol van de verwijzers? Ook besteden we aandacht aan de fase van het strafproces waarbinnen de bemiddeling plaatsvindt. Vervolgens beschrijven we de redenen van deelname aan de bemiddeling en de verwachtingen van de deelnemers. We behandelen hierbij zowel de daders, de slachtoffers als de leden van het sociaal netwerk. De voorbereiding op de bemiddeling is een belangrijk onderdeel van de procedure. Deze voorbereiding bestaat vooral uit gesprekken met toekomstige deelnemers. Uiteindelijk leiden niet alle zaken die in behandeling zijn gekomen tot een herstelgesprek. In dit hoofdstuk gaan we nader in op die zaken die niet leidden tot een herstelgesprek. Als er geen gesprek mogelijk is tussen dader en slachtoffer zijn er soms alternatieve vormen van bemiddeling, deze worden aan het eind van dit hoofdstuk besproken.

5.2 Het aanmelden van zaken

Het aanmelden van de zaken vormt de eerste stap van de bemiddelingsprocedure. Een soepel werkend verwijzingsstelsel is van groot belang. In deze paragraaf gaan we in op de rol van de verwijzers en de fase van het strafproces waarin herstelbemiddeling aan de orde is.

5.2.1 De verwijzers

Er zijn verschillende instellingen of actoren die de dader kunnen doorverwijzen naar een van de projecten (zie ook hoofdstuk 3). In de praktijk blijken de meeste aangemelde jongeren verwezen te zijn door de Raad voor de Kinderbescherming (55%). Ook de politie is een belangrijke verwijzer (22%). Andere verwijzers zijn het Bureau Jeugdzorg of het OM. De categorie 'anders' bevat voornamelijk verwijzende hulpverleninginstellingen voor jongeren.

Tabel 5.1 Verwijzers naar herstelbemiddeling (n=237)

	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
Politie	21	24%	30	20%	51	22%
OM	9	10%	6	4%	15	6%
Jeugdzorg	5	6%	14	9%	19	8%
Raad v/d Kinderbescherming	43	49%	87	58%	130	55%
Anders	6	7%	8	5%	14	6%
Onbekend	3	3%	5	3%	8	3%
Totaal	87	100%	150	100%	237	100%

De inbedding van de projecten hangt samen met het type verwijzer (zie tabel 5.2). Uit onderstaande tabel blijkt dat elke locatie zijn voornaamste verwijzers heeft.

- Zo is het project in Friesland een initiatief van de Politie Fryslan, zij is veelal haar eigen verwijzer. De projectleider in Friesland screent alle zaken die binnenkomen bij de politie op bepaalde voorwaarden, zoals: is er sprake van een bekende dader, een psychiatrische stoornis, verslaving of dakloze, en neemt de dader de verantwoordelijkheid.
- In Zwolle wordt een zelfde procedure gehanteerd waar een medewerker voor de Raad voor de Kinderbescherming alle binnengekomen zaken screent op dezelfde voorwaarden.
- In Zeeland worden alle verwijzingen gedaan door de Raad voor de Kinderbescherming. De Raad voor de Kinderbescherming zit in het justitieel casus overleg (JCO) waar deze zaken besproken worden. Vanuit het project wordt geen selectie gemaakt, in principe nemen ze alle jongeren aan die aangemeld worden.
- In Drenthe is het Bureau Jeugdzorg hoofduitvoerder van het project herstelbemiddeling. Als zodanig zijn zij zelf lid van het casusoverleg. Drenthe krijgt als enige verwijzingen via het Openbaar Ministerie, daarnaast is een belangrijke verwijzer de politie. De screening voor herstelbemiddeling wordt gedaan door het OM en de politie, eveneens op type delict en houding dader.
- In Utrecht is het Bureau Jeugdzorg de voornaamste verwijzer. Hier zijn afspraken gemaakt met de jeugdreclassering dat zij zaken verwijzen naar het project.
- Amsterdam krijgt de zaken voornamelijk via het Bureau Jeugdzorg of hulpverleningsinstellingen voor jongeren. De samenwerking komt hier heel langzaam op gang. Het is nog sterk afhankelijk van de individuele betrokkenheid van de hulpverlener. Langzamerhand komt de samenwerking met de ketenunit (de Amsterdamse variant van JCO) op gang.

Men kan concluderen dat de meeste projecten hun jongeren krijgen aangemeld via de politie of de Raad voor de Kinderbescherming. Alleen Amsterdam en Utrecht krijgen voornamelijk via het Bureau Jeugdzorg of andere hulpverleningsinstellingen jongeren doorverwezen.

Tabel 5.2 Voornaamste verwijzers per locatie

		Politie	OM	Jeugdzorg	RvdK	Anders	Totaal
Amsterdam	Wel gesprek	1	-	3	4	3	11
	Geen gesprek	3	-	6	-	6	15
Drenthe	Wel gesprek	7	9	1	-	1	18
	Geen gesprek	3	6	-	-	2	11
Friesland	Wel gesprek	12	-	-	-	2	14
	Geen gesprek	24	-	-	2	-	26
Utrecht	Wel gesprek	-	-	1	-	-	1
	Geen gesprek	-	-	7	-	-	7
Zeeland	Wel gesprek	-	-	-	33	-	33
	Geen gesprek	-	-	1	68	-	69
Zwolle	Wel gesprek	1	-	-	6	-	7
	Geen gesprek	-	-	-	17	-	17
Totaal	Wel gesprek	21	9	5	43	6	84
	Geen gesprek	30	6	14	87	8	145

Een voorwaarde van het ministerie van Justitie voor de pilotprojecten was dat zaken besproken moesten zijn in het JCO. In het overleg zitten vertegenwoordigers van de (primaire) ketenpartners: politie, OM en Raad voor de Kinderbescherming. Soms is het Bureau Jeugdzorg vertegenwoordigd in het JCO. Het casusoverleg is erop gericht de kwaliteit van de afdoeningsbeslissing te verbeteren. In het overleg wordt door de ketenpartners relevante informatie bijeengebracht, op grond waarvan de officier van justitie *in het overleg* een afdoeningsbeslissing neemt. Door de bemiddelingszaken te laten lopen via het JCO wordt gegarandeerd dat de relevante partners ‘automatisch’ op de hoogte zijn van de voortgang in de bemiddelingszaak. Nagegaan is of dit het geval is (zie tabel 5.3).

Tabel 5.3 Besproken zaken in JCO

	Wel herstelgesprek		Geen herstelgesprek		Totaal	
Ja	52	60%	90	60%	142	60%
Nee	13	15%	26	17%	39	16%
Missing	22	25%	34	22%	56	24%
Totaal	87	100%	150	100%	237	100%

De meeste zaken (60%) zijn inderdaad in het JCO besproken voordat zij werden doorverwezen naar een van de projecten voor herstelbemiddeling. Wat opvalt is dat van veel zaken, ongeveer een vierde deel, niet bekend is of zij in het JCO zijn besproken. Er zijn hierin geen opvallende verschillen tussen de respons en non-responszaken.

Tabel 5.4: Wel of niet gesproken in JCO per locatie

	Wel via JCO	Niet via JCO	Onbekend	Totaal
Amsterdam	10	13	8	31
Drenthe	15	6	8	29
Friesland	2	4	34	40
Utrecht	-	6	2	8
Zeeland	100	1	1	102
Zwolle	15	9	3	27
Totaal	142	39	56	237

Uitgesplitst naar de verschillende locaties blijkt dat vooral in Friesland veel zaken niet in het JCO zijn besproken, of dat dit niet ingevuld is. In Friesland screent de projectleider zelf de zaken als ze binnenkomen bij de politie. Zij zit dus helemaal aan het begin van de procedure, als de zaak nog niet in het JCO is besproken. Opvallend is dat in Zeeland bijna alle zaken in het JCO besproken zijn. In Amsterdam is dit minder het geval. Dit komt doordat de meeste verwijzingen via het Bureau Jeugdzorg of andere hulpverleningsinstellingen lopen. In Utrecht is de afspraak dat de verwijzingen via de jeugdreclassering lopen.

5.2.2 Fase van het strafproces

Volgens de richtlijnen van de Raad van Europa moet herstelbemiddeling mogelijk zijn in elke fase van het strafproces (Raad van Europa, 1999). Dat kan dus in een vroeg stadium zijn; tijdens de contacten met de politie of in een latere fase als er een proces verbaal ligt bij het

Openbaar Ministerie, dan wel tijdens de zitting. In het onderzoek zijn de volgende fasen onderscheiden:

- Buiten de strafrechtelijke procedure (de zaak is niet aangemeld bij de politie).
- De zaak is gemeld bij de politie, maar nog niet doorgegeven aan de officier van justitie.
- Voorafgaand aan de behandeling ter terechtzitting, de zaak ligt bij OM.
- Bemiddeling na de behandeling ter terechtzitting (herstelbemiddeling is een onderdeel voorwaardelijke straf).

Van de daders waarvan achtergrondgegevens bekend zijn (n=139) is op daderniveau bekeken in welke fase van het strafproces de bemiddeling is aangemeld en in welke fase de bemiddeling plaatsvindt (zie tabel 5.5). Bij de zaken waar het niet kwam tot een herstelgesprek is alleen de fase van aanmelden relevant.

Tabel 5.5 Fase van het strafproces (n=het totaal aantal daders waarover achtergrondinformatie bekend is)

	Aanmelding van zaak die leidde tot een herstelgesprek		Het plaatsvinden van het herstelgesprek		Het aanmelden van een zaak die niet leidde tot een herstelgesprek	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Buiten strafrechtelijk	1	1%	1	1%	7	3%
Bij politie niet OM	53	38%	29	21%	83	41%
OM niet bij RM	63	45%	60	43%	68	33%
Zaak bij rechter	3	2%	12	9%	29	14%
Anders	11*	8%	13**	9%	2	1%
Onbekend	8	6%	24	17%	14	7%
Totaal	139	100%	139	100%	203	100%

*Dit betreft: twee keer na een rechterlijke uitspraak, vier in het kader van een maatregel/Halt, een dader zit in detentie.

**Dit betreft: zes keer na een rechterlijke uitspraak, zes tijdens een maatregel/Halt, een dader in detentie.

Wat blijkt is dat het overgrote deel van de daders die aan een gesprek deelnemen zijn aangemeld in de fase dat de zaak bij het OM ligt en de rechter nog niet bij de zaak is betrokken (43%). Op de tweede plaats gaat het om daders die alleen bij de politie bekend zijn (21%). Bij de non-respons zaken is dit andersom: daar is het merendeel van de zaken aangemeld in de fase dat de zaak alleen bij de politie bekend is (41%) en staat het OM op de tweede plaats. Kijken we naar het type delict per strafrechtelijke fase dan zien we dat het meest voorkomende delict (lichamelijke mishandeling) bij de daders in de responszaken net iets vaker reeds op OM niveau bekend is (ongeveer een derde van het totaal aantal mishandelingzaken) dan bij de daders in de non-responszaken (rond een vijfde van het totaal aantal mishandelingzaken). Het zou ermee te maken kunnen hebben dat zaken die op het OM niveau bekend zijn ernstiger van aard zijn.

De zaken die buiten het strafrechterlijke kader plaatsvinden, vormen een uitzondering bij alle locaties. Daarnaast komt het in een aantal zaken (14%) voor dat de herstelbemiddeling plaatsvindt vanwege een maatregel of na een rechterlijke uitspraak.

De visie van de projectleiders is dat herstelbemiddeling een aanvullende procedure is op het strafrecht. De bemiddelaars trachten de procedure dan ook parallel te laten lopen aan de strafrechtprocedure, zodat de rechter of de officier van justitie het resultaat van de bemiddeling mee kan nemen in de afdoeningsbeslissing. Meestal wordt een verslag van de bemiddeling toegevoegd aan het strafrechterlijke dossier van de cliënt en kan zo meegenomen worden in de verdere afdoening. Het is echter voor alle projecten een dilemma om het herstelgesprek te laten plaatsvinden voor de rechtszitting. In de praktijk is het echter niet altijd haalbaar.

De wijze waarop de projecten in de praktijk de informatie terugkoppelen naar de officier van justitie is zeer verschillend. De wijze waarop dit gebeurt, lijkt vooral bepaald te worden door de positionering van herstelbemiddeling bij een bepaalde organisatie. Zo wordt in Zwolle de bemiddeling gedaan door de Raad voor de Kinderbescherming. De Raad is standaard altijd aanwezig ter rechtszitting. In Zeeland is de visie dat de verantwoordelijkheid van de bemiddelaar beperkt blijft tot het sturen van een (summier) verslag aan de officier van justitie. In Amsterdam kunnen medewerkers van het project mondeling ter zitting toelichten wat er met de zaak is gebeurd. In Drenthe is er de mondelinge afspraak dat de officier van justitie de resultaten van de herstelbemiddeling meeneemt in zijn beslissing. In de praktijk betekent dit meestal dat de officier van justitie de beslissing neemt om af te zien van strafvervolgning op basis van de positieve resultaten van de herstelbemiddeling. Dit stemt overeen met het Nieuw Zeelandse model.

5.3 Redenen voor deelname en verwachtingen van deelnemers

Nagegaan is wat de motivatie is van slachtoffers en daders om mee te werken aan herstelbemiddeling. Aan de deelnemers van de herstelbijeenkomst is gevraagd naar de redenen, de verwachtingen en of deze verwachtingen zijn uitgekomen.

Dadergroep

Nagegaan is waarom de daders besloten hebben om mee te werken aan het herstelgesprek. Aan de daders zijn vier antwoordcategorieën voorgelegd. Voor het merendeel van de daders (78%) geldt dat ze spijt hebben van hun daad en dit aan het slachtoffer willen vertellen. Een andere veelgenoemde reden is dat de dader aan het slachtoffer wil uitleggen wat er precies gebeurd is (42%). Daarnaast geeft een aantal daders (11%) aan dat ze verwachtten dat deelname wellicht strafvermindering oplevert, en sommigen (9%) namen deel omdat de ouders het wilden. Andere genoemde redenen (22%) genoemd zijn om deel te nemen zijn dat men het belangrijk vindt dat de ontstane situatie opgelost wordt: *“Het moet een keer afgelopen zijn”*, of dat hij /zij de kans krijgt het uit te praten. Maar ook een onduidelijke dader-slachtofferrelatie kan meespelen. Zo noemt een van de daders als reden voor deelname: *“Het slachtoffer had mijn broertje geslagen en geschopt en had in het procesverbaal andere dingen gezegd dan gebeurd waren.”*

Daarnaast is gevraagd wat de verwachting van de daders was over het herstelgesprek. De verwachtingen die daders van tevoren hadden, zijn als volgt te typeren:

- Het vinden van een oplossing voor de ontstane situatie (25%): *“Dat het tussen mij en de slachtoffers goed komt en afspraken worden gemaakt”*, *“Dat ik aan het einde weer goed met het slachtoffer om kon gaan”*, of *“Dat de slachtoffers zich beter voelen en niet meer bang zijn op straat.”*

- Het willen en kunnen uitpraten (28%): *“Dat we het conflict konden uitpraten”, “Uitleg geven wat gebeurd was”, “Ik twijfelde of het een misverstand was, ik wilde ook zekerheid.”*
- Het aanbieden van excuses (20%): *“Dat ik de mogelijkheid kreeg om mevrouw mijn excuses aan te bieden”*. Soms in combinatie met het willen uitpraten: *“Ik had de hoop op een goed gesprek waarin ik kon uitleggen hoe dit zo ver heeft kunnen komen en hoeveel spijt ik heb.”*

Twee daders geven aan de hoop te hebben gehad er iets van te leren, twee hadden geen enkele verwachting, en twee hadden verwacht te horen wat voor straf ze zouden krijgen. De meeste daders (70%) geven aan dat hun verwachtingen inderdaad zijn uitgekomen. Enkele daders (8%) zeggen dat hun verwachtingen niet zijn uitgekomen en sommigen (16%) vertellen dat dit slechts deels het geval is. Het kan zijn dat ten opzichte van het slachtoffer nog niet alles hersteld is: *“Ze moet het op eigen kracht verwerken zoals mevrouw zei maar ze voelt zich wel wat beter”*, of dat er geen afhandeling is van de schade: *“Dat van de ramen is overgelaten aan Justitie.”*

Tabel 5.6 Uitkomsten verwachtingen dader en slachtoffer

	Dader N=64		Slachtoffer N=55	
Ja	45	70%	34	62%
Nee	5	8%	5	9%
Ten dele	10	16%	11	20%

Slachtoffergroep

De redenen die de slachtoffers aangeven om mee te doen lopen uiteen van het voorkomen van herhaling (20%): *“De jongens laten zien wat de gevolgen zijn en iets meegeven voor de toekomst; duwtje in goede richting geven”*, tot een oplossing willen vinden voor de situatie (24%): *“Om het uit te praten en hopen dat het normaler kan”*, of het willen uitpraten en begrijpen waarom de jongeren het gedaan hebben (22%): *“Dat alles duidelijk werd van het verhaal, en waarom dit heeft plaatsgevonden en hoe dit heeft kunnen gebeuren.”* Ook slachtoffers willen dat de dader(s) zich bewust worden van de gevolgen van hun daden (15%): *“De jongeren de gevolgen van hun actie te laten inzien”* en *“Het is goed dat ze de andere kant ook eens horen wat de gevolgen zijn.”* Ten slotte is een reden het ontvangen van excuses (7%) en *“Dat ik met mijn eigen oren kon horen of ze spijt hebben.”* Leedverwerking is nauwelijks een reden voor deelname. De slachtoffer noemen maar drie keer expliciet dat zij het gebeuren achter zich willen laten. Het wegnemen van de angst is maar één keer genoemd. Er is hierin geen onderscheid tussen oudere en jongere slachtoffers.

De verwachtingen die de slachtoffers van tevoren hadden zijn in dezelfde termen te duiden als de redenen voor deelname. Het vinden van een oplossing en het herstellen van de relatie wordt door ongeveer eenderde van de slachtoffers (31%) genoemd als verwachting van het gesprek: *“Elkaar in het vervolg weer gewoon kunnen benaderen en aanspreken.”* Evenveel (31%) geven aan verwacht te hebben het gebeurde te kunnen uitpraten en het te kunnen begrijpen: *“Om de motivatie te horen waarom hij me heeft bedreigd.”* Drie slachtoffers hadden verwacht de dader bewust te kunnen laten worden van de gevolgen en vijf hadden

verwacht excuses te ontvangen. Er waren ook slachtoffers met niet al te hoge of geen verwachtingen, bijvoorbeeld: *“Geen hoge verwachtingen. Als het er iets toe bijdraagt dat daders in de toekomst de positieve kant opgaan zou dat mooi zijn”*, en: *“Ik verwachtte niet veel. Zag er tegenop.”* Er is hierin geen onderscheid tussen oudere en jongere slachtoffers.

In totaal vertellen 34 van de slachtoffers dat hun verwachtingen inderdaad zijn uitgekomen, vijf geven aan dat er niet is uitgekomen wat men verwacht had en elf zeggen dat dit slechts deels het geval is. De slachtoffers zijn minder positief dan de daders in de zin dat hun verwachtingen vaker deels of niet zijn uitgekomen. Niet uitgekomen verwachtingen hebben betrekking op het materiele herstel: *“Heb nog niet teruggekregen wat mij afgenomen was, mp3, huissleutel, maandabonnement.”* Of men twijfelt aan de dader: *“Ik weet niet zo goed of hij dit echt meende.”* Twee slachtoffers geven aan het jammer te vinden dat niet alle betrokken daders aanwezig waren bij het gesprek.

Het sociaal netwerk

Ook aan de deelnemers die aanwezig waren vanuit het sociaal netwerk is gevraagd naar de redenen tot deelname en naar hun verwachtingen. Hun redenen om deel te nemen variëren al naar gelang de hoedanigheid waarin zij aanwezig zijn. Belangrijkste reden voor het sociaal netwerk van het slachtoffer is om steun te bieden (72%). Het sociaal netwerk van de dader noemt naast steun bieden, ook als reden tot deelname het kunnen vertellen wat hij of zij van de situatie vindt (60%). Het zijn vooral de ouders die meekomen naar het gesprek. Het onderlinge contact met de andere ouders is een reden om deel te nemen aan de conferentie. Bij andere redenen noemt het sociaal netwerk van de daders onder andere de steun naar het slachtoffer: *“Dat mevrouw er toch een beetje een beter gevoel over krijgt en het misschien makkelijker kan verwerken”*, en naar de dader(s): *“Om er thuis met de dader over verder te kunnen praten”*, en *“Dat de jongens hier veel van leren.”*

Tabel 5.7 Reden voor sociaal netwerk om deel te nemen (meerdere antwoorden mogelijk)

	Sociaal netwerk slachtoffer N=36		Sociaal netwerk dader N=48		Sociaal netwerk Hulpverlener N=13		Sociaal netwerk Anders N=17	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Steun	26	72%	29	60%	5	39%	2	12%
Vertellen wat de gevolgen zijn	9	20%	15	30%	2	15%	1	16%
Vertellen wat ik ervan vind	17	47%	29	60%	6	46%	5	29%
Vragen stellen	10	28%	14	29%	2	15%	3	18%
Anders	13	36%	9	19%	6	46%	1	16%

Bij andere redenen noemt het sociaal netwerk van de slachtoffers onder meer dat ze mee willen werken aan een oplossing: *“Dat alles opgelost zou worden”*, en men wil graag horen wat de daders zoal te zeggen hebben.

De professionals en de categorie ‘anders’ zijn vooral meegekomen om hun mening te geven. Bovendien willen zij vanuit hun beroepsmatige betrokkenheid zicht hebben op de afhandeling om het herstel verder te kunnen begeleiden: *“Om als school kennis te nemen van de opvattingen en de gevolgen voor de betrokkenen.”*

De verwachtingen van het sociaal netwerk zijn over het algemeen positief. De volgende drie verwachtingen zijn het meest genoemd:

- *Het vinden van een oplossing voor de situatie.* Door 40% van het sociaal netwerk van de dader: *“Dat er goede gesprekken uit voortkomen en dat er meer respect over en weer is/komt.”* De helft van de leden die met het slachtoffer meekwamen (50%): *“Dat het voor onze zoon weer prettig leven wordt! Ook voor ons thuis.”* Rond de helft van de professionals verwacht eveneens een oplossing (46%): *“Ik hoopte op een betere instelling van de ouders en herstel van E.”* Hetzelfde geldt voor een op de drie mensen in de categorie ‘anders’ (35%).
- *Het uit kunnen praten en het kunnen begrijpen van het gebeurde.* Deze reden is genoemd door 48% van het sociaal netwerk van de dader (48%): *“Openheid en het aanhoren van de andere partij: soms wordt er terloops iets gezegd wat zeer waardevol in het herstel van vertrouwen kan zijn.”* Een kwart van de mensen in het sociaal netwerk van het slachtoffer (25%). Van de professionals noemt 46% als reden: *“Het aan het licht brengen van de feiten”, of “Dat er dingen uitgesproken worden en dat er een nieuwe start gemaakt kan worden”.* Door een aantal mensen in de categorie anders is dit ook genoemd (18%).
- *Bewustwording bij de ouders bewerkstelligen.* Dit is door 15% van het sociaal netwerk van de dader genoemd: *“Zodat hij nog beter beseft wat hij gedaan heeft”.* Leden van het sociaal netwerk van het slachtoffer zeggen (8%): *“Ik hoopte dat de dader ervan zou leren.”* Van de professionals noemen twee mensen dit als verwachting, en van de categorie overig eentje.

Daarnaast verwachtte het sociaal netwerk excuses van de dader, dat herhaling van het gebeurde voorkomen zou worden en dat er afspraken gemaakt zouden kunnen worden - bijvoorbeeld een schikking of een schadevergoeding. Slechts één van de professionals noemt het maken van afspraken: *“Het opstellen van een plan van aanpak voor de toekomst in de klas”.*

Sommigen van het netwerk van het slachtoffer hebben niet zoveel verwachtingen (14%): *“Ik ging er open in, geen verwachting, maar in afwachting”, of “Ik verwachtte er eigenlijk niet zoveel van, ik zag er tegenop en was een beetje bang dat de situatie op school niet opgelost zou worden.”*

Aan de mensen uit het sociaal netwerk is ook gevraagd te rapporteren over het al dan niet uitkomen van de verwachtingen.

Tabel 5.8 Uitkomsten verwachtingen sociaal netwerk

	Sociaal netwerk slachtoffer N=36		Sociaal netwerk dader N=48		Sociaal netwerk Hulpverlener N=13		Sociaal netwerk Anders N=17	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Ja	26	72%	38	79%	13	100%	14	82%
Nee	-	0%	2	4%	-	-	1	6%
Ten dele	10	28%	5	10%	-	-	1	6%
Onbekend	-	-	3	6%	-	-	1	6%
Totaal	36	100%	48	100%	13	100%	17	100%

De positieve verwachtingen zijn grotendeels uitgekomen (zie tabel 5.8). Daar waar niet aan de verwachtingen werd voldaan wordt genoemd: het niet boven tafel zijn gekomen van de waarheid (niet helder zijn), een wat onzekere gespreksleider, of dat het nog te vroeg is om te spreken van effecten: “*Dat moet de toekomst uitwijzen*”. In het bijzonder het netwerk van het slachtoffer noemt dit laatste punt.

5.4 De voorbereiding op de bemiddeling

De betrokkenen worden door gesprekken voorbereid op het herstelgesprek. Deze gesprekken hebben enerzijds tot doel om te beoordelen of de zaak en de potentiële deelnemers geschikt zijn voor een herstelgesprek, anderzijds dienen ze om de deelnemers voor te lichten over de gang van zaken rondom een herstelgesprek. Uit het onderzoek van Hokwerda (2004) bleek dat de bemiddelaar gebruikmaakt van verschillende vormen van contact, huisbezoeken, gesprekken op kantoor of telefonisch contact, het sturen van een brief of het meesturen van een informatiefolder. De projecten hechten er in ieder geval belang aan om de betrokkenen die mogelijk gaan deelnemen persoonlijk te ontmoeten. In het onderzoek is nagegaan met wie en hoe vaak er gesprekken zijn gevoerd ter voorbereiding van het herstelgesprek.

Dadergroep

Er zijn gesprekken gevoerd met de dader(s), het slachtoffer, het sociaal netwerk van de dader en het slachtoffer en betrokken professionals. Met de dader wordt altijd een gesprek gevoerd ter voorbereiding van het herstelgesprek. Niet alle daders die betrokken zijn bij het delict nemen deel aan het herstelgesprek. De bemiddelaars streven ernaar om alle daders te betrekken bij het herstelgesprek. In de voorbereiding zijn er bij 41% van de zaken met meerdere daders gesprekken gevoerd; dit varieert van twee tot negen daders. In totaal zijn er met 145 dader voorgesprekken gevoerd. Uiteindelijk hebben 102 daders aan het herstelgesprek deelgenomen. Meestal worden er meerdere gesprekken gevoerd met de dader(s). Het aantal gesprekken varieert van één (41%) tot tien gesprekken (3%); veelal gaat het om twee tot vier gesprekken (46%).

Slachtoffergroep

Ook met het slachtoffer wordt ter voorbereiding een gesprek gevoerd. Opnieuw wordt getracht om alle slachtoffers te betrekken; meestal betreft het echter één slachtoffer (80%), soms twee of meer. Er is een zaak waarbij zestien slachtoffers betrokken zijn bij de voorbereiding. Het betreft een casus in Zwolle waarbij een buurt betrokken was bij het delict. Er zijn zoveel mogelijk buurtbewoners betrokken bij de herstelbemiddeling. Ook wordt er met het slachtoffer vaker een gesprek gevoerd (43%). Dit varieert van een tot vijf gesprekken.

In totaal is met 111 slachtoffers een voorbereidend gesprek gevoerd en 102 slachtoffers hebben ook daadwerkelijk deel genomen aan het herstelgesprek.

Het sociaal netwerk

In het merendeel van de zaken (92%) wordt met het sociaal netwerk van de dader de herstelbemiddeling voorbereid in één of twee gesprekken, in acht zaken (9%) is er geen gesprek met het netwerk gevoerd. Met het netwerk van het slachtoffer vinden in de meeste zaken ook een of twee gesprekken plaats (76%). Het sociaal netwerk van de daders en de slachtoffers betreft veelal een of beide ouders. Eenmaal betreft het de dochter van het

slachtoffer, vijfmaal de directeur van school en tweemaal wordt de jeugdagent genoemd als onderdeel van het sociaal netwerk. In de helft van de zaken (51%) wordt ook gesproken met iemand die vanuit zijn beroep bij de zaak betrokken is. Soms wordt er met verschillende betrokkenen gesproken, zoals de politie, iemand van school, of een hulpverlener. Incidenteel wordt er gesproken met de Raad voor de Kinderbescherming of het OM.

Non-respons

Ook bij de zaken die uiteindelijk niet geleid hebben tot een herstelgesprek zijn er veelal twee of meer gesprekken gevoerd met daders en slachtoffers en hun sociale netwerk. De meeste gesprekken zijn gevoerd met het sociale netwerk van de dader (97%), veelal met de ouders. Het gaat meestal om twee of meer gesprekken. In tweederde van de zaken (65%) zijn er gesprekken gevoerd met de dader(s) en in minder dan de helft van de zaken met de slachtoffers (45%). Met het sociaal netwerk van het slachtoffer is minder vaak gesproken (36%) en het betreft ook twee maal zo vaak een eenmalig gesprek. Ten slotte zijn er bij een op drie zaken gesprekken gevoerd met deskundigen (31%), zoals de hulpverlener of een medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming.

5.5 Het afvallen van zaken

In bijna tweederde van de zaken (61%) zijn er voorgesprekken gevoerd met de deelnemers, maar leidt dat niet tot een herstelgesprek. Aan de bemiddelaar is gevraagd wie er niet aan de herstelbemiddeling wilde meewerken. In iets minder dan de helft van de zaken heeft de dader geweigerd om mee te werken (47%) en in één op de vier zaken was het slachtoffer er niet aan toe (26%). Daarnaast ziet in een klein aantal zaken het netwerk van de dader (8%) of van het slachtoffer (5%) medewerking niet zitten. De redenen waarom het uiteindelijk niet tot een herstelgesprek is gekomen, zijn heel divers. Ten eerste is het soms niet mogelijk om dader of slachtoffer te bereiken, er wordt niet gereageerd op de uitnodiging voor het gesprek, of betrokkenen zijn onvindbaar (7%). In sommige zaken (11%) gaat het om een uit de hand gelopen ruzie, waarbij de dader zichzelf als slachtoffer ziet. In een aantal zaken hebben betrokken partijen het al onderling opgelost (10%). *“Beide jongens hebben dit zelf opgelost en uitgesproken voordat ik als bemiddelaar had gereageerd.”*

In sommige zaken is het slachtoffer er niet aan toe om de confrontatie aan te gaan (29%). Enerzijds omdat men bang is dat de dader niet daadwerkelijk de verantwoordelijkheid op zich neemt voor zijn of haar daden. Anderzijds omdat het slachtoffer of de familie bang is dat het leed dat is aangedaan weer opgerakeld wordt. *“Dader en familie waren gemotiveerd om aan een herstelgesprek deel te nemen. Maar het slachtoffer en de familie geloofde niet dat de dader daadwerkelijk spijt had. Ze waren bang dat het gesprek de situatie weer zou oprakelen.”*

Daarnaast vindt in een aantal zaken de dader of zijn familie dat het niet opportuun is om aan een herstelgesprek te beginnen (31%). Dit vanwege zeer verschillende redenen:

- omdat de tijd tussen het delict/incident te lang is om nu nog aan een gesprek te beginnen;
- omdat ze niet verwachten dat het een zinnige bijdrage zal opleveren: *“Dader en moeder hadden het idee dat het de ruzie zou verergeren. Het is nu even rustig. Ze hebben niet het idee dat door een gesprek het probleem opgelost kan worden”;*

- omdat ze net zoals de slachtoffers het gebeurde achter zich willen laten en door willen gaan;
- omdat de dader het te schaamtevol vindt: *“De dader gaf aan dit niet te durven. Schaamt zich en kan niet gemakkelijk zijn gevoelens uiten.”*

In een aantal zaken vindt de herstelbemiddelaar het niet zinvol om een herstelgesprek te voeren, omdat de dader niet de verantwoordelijkheid neemt voor zijn gedrag of omdat de dader het delict ontkent. *“Jongere nam geen verantwoordelijkheid, ontkende iets gedaan te hebben. Wilde wel excuses aanbieden, maar dat kwam vooral voort uit het motief dat hij daardoor strafvermindering verwachtte .”* En *“Dader bagatelliseerde en nam in het geheel niet zijn verantwoordelijkheid.”* In maar één zaak wordt als reden opgegeven dat de dader niet op kwam dagen terwijl iedereen klaar zat.

Tabel 5.9 Voornaamste reden om geen herstelgesprek te voeren (n=150)

	Geen herstelgesprek	percentage
Dader ziet zichzelf als slachtoffer	16	11%
Reeds zelf opgelost	17	11%
Dader wil/kan gesprek niet aan	47	31%
Slachtoffer of netwerk wil gesprek niet aan	44	29%
Onbereikbaar	11	7%
Anders	14	9%
Missing	1	1%
Totaal	150	100%

Nadat de zaken zijn beëindigd worden de zaken teruggekoppeld naar de verwijzer. In tweederde van de zaken is dat de Raad voor Kinderbescherming (66%), daarna de politie (17%) en het OM (18%). Onduidelijk is wat er gebeurt met de uitkomst van de bemiddeling.

5.5.1. De alternatieve vormen van herstelbemiddeling

In het totaal van de herstelbemiddelingen die niet tot een gesprek hebben geleid heeft er in twintig zaken een alternatieve vorm van bemiddeling plaatsgevonden. In de meeste gevallen (negentien) betreft dit het schrijven van een excuusbrief door de dader aan het slachtoffer. In een geval heeft de dader een bloemetje gestuurd. Daarnaast noemen de bemiddelaars als alternatieve bemiddeling trajecten die door anderen worden uitgevoerd, zoals door de docenten of door de ouders. Die vorm hebben wij niet als een vorm van alternatieve bemiddeling meegenomen.

Tabel 5.10 Alternatieve herstelbemiddeling opgesplitst naar locatie (n=20)

	Alternatieve herstelbemiddeling Non-respons	Percentage van alle zaken non-respons
Amsterdam	2	11%
Drenthe	1	9%
Friesland	5	19%
Utrecht	4	42%
Zeeland	9	13%
Zwolle	-	0%
Totaal	20	13%

In het herstelbemiddelingsproject in Zeeland is er expliciet voor gekozen om, naast directe communicatie in een daadwerkelijke confrontatie, ook een vorm van indirecte bemiddeling te hanteren. De meeste indirecte bemiddelingen vinden dan ook plaats in Zeeland (49%). Toch is het percentueel gezien maar een klein aantal van de non-respons zaken in Zeeland die leiden tot een alternatieve vorm van bemiddeling (13%). In bijna alle locaties komen alternatieve vormen van bemiddeling voor, een uitzondering is Zwolle. Alleen in Utrecht is het percentage veel hoger, maar gezien het geringe aantal zaken in Utrecht kan men hieruit geen conclusie trekken. Wel valt te concluderen dat er op beperkte schaal gebruik gemaakt wordt van alternatieve vormen van herstelbemiddeling. Het voornaamste resultaat van de alternatieve vorm van bemiddeling is volgens de bemiddelaar dat de dader op deze wijze in ieder geval zijn excuses heeft aangeboden. In een aantal zaken heeft het er toe geleid dat het conflict opgelost is. Wat betreft de aard van de delicten is er geen verschil ten opzichte van de zaken die wel of niet tot een gesprek hebben geleid. Daarnaast zijn er geen verschillen wat betreft de leeftijd, etnische achtergrond of andere variabelen zoals first offender, fase van strafprocedure.

5.6 Conclusie

Men kan concluderen dat de meeste projecten hun jongeren krijgen aangemeld via de politie, OM of Raad voor de Kinderbescherming. De meeste zaken zijn dan ook in het JCO besproken voordat zij werden verwezen naar een van de projecten voor herstelbemiddeling. Alleen de locaties Amsterdam en Utrecht krijgen voornamelijk via het Bureau Jeugdzorg of andere hulpverleningsinstellingen jongeren doorverwezen. De instellingen waar de herstelbemiddelingsprojecten organisatorisch zijn ondergebracht is sterk bepalend voor de aard van de doorverwijzende instellingen. Zo is in Friesland de projectleider van de pilot aangesteld bij de politie, die zichzelf zaken toewijst. In Amsterdam en Utrecht loopt het vooral via het Bureau Jeugdzorg. Alleen in Drenthe zijn er afspraken gemaakt met het OM, die dan ook verwijst.

Bij alle projecten is de herstelactiviteit een aanvullende procedure op het strafrecht. Het overgrote deel van de zaken die tot een gesprek leiden wordt aangemeld in de fase dat de zaak bij het OM is aangebracht, maar nog niet bij de rechter is beland. Op de tweede plaats gaat het om zaken die alleen nog bij de politie bekend zijn. Bij de non-respons zaken is dit andersom: daar is het merendeel van de zaken aangemeld in de fase dat de zaak nog niet bij

het OM is gemeld maar wel reeds bij de politie bekend is. Op alle locaties worden nauwelijks zaken bemiddeld buiten het strafrechterlijk kader om. Een enkele maal vindt de herstelbemiddeling plaats vanwege een maatregel of na een rechterlijke uitspraak. Meestal wordt een verslag van de bemiddeling toegevoegd aan het strafrechterlijke dossier van de cliënt. Soms is de bemiddelaar aanwezig bij de rechtszitting. Knelpunt is dat het niet altijd haalbaar is om het herstelgesprek te organiseren voor de rechtszitting.

De voornaamste motivatie voor de daders om deel te nemen aan herstelbemiddeling is dat zij spijt hebben van hun daad en aan het slachtoffer willen uitleggen waarom zij het gedaan hebben. Enkele daders nemen deel in de hoop op strafvermindering of omdat hun ouders dat willen. De slachtoffers willen vooral herhaling voorkomen en de relatie weer normaliseren. Zij willen begrijpen waarom de dader het heeft gedaan en het uitpraten. Het sociaal netwerk van het slachtoffer en de dader is in eerste instantie meegekomen om steun te bieden. Opvallend is dat dader, slachtoffer en hun sociaal netwerk dezelfde verwachtingen hebben van het herstelgesprek, namelijk het oplossen van de situatie en het herstel van de relatie, door met elkaar uit te praten wat er gebeurd is. Slachtoffers en het betrokken sociale netwerk verwachten daarnaast dat de dader zich bewust zal worden van de gevolgen van het delict voor anderen. De meeste daders vinden dat de herstelbemiddeling voldaan heeft aan hun verwachtingen. Slachtoffers zijn iets minder positief. Zij vinden iets vaker dat de bemiddeling deels of niet voldeed aan hun verwachtingen.

Een belangrijke stap in de procedure zijn de voorbereidingsgesprekken. Daarin wordt bepaald of een confrontatie tussen dader en slachtoffer haalbaar en wenselijk is. Er zijn gesprekken gevoerd met de dader(s), slachtoffer, het sociaal netwerk van de dader en slachtoffer en betrokken professionals. De bemiddelaar voert altijd met dader en slachtoffer een gesprek ter voorbereiding. De herstelbemiddeling met het sociaal netwerk van dader en slachtoffer wordt in het merendeel van de zaken voorbereid in een of twee gesprekken. Daarnaast spreekt de bemiddelaar in de helft van de zaken met een betrokken professional.

In twee op de drie zaken komt het uiteindelijk niet tot een herstelgesprek. De voornaamste reden is dat de dader het niet aandurfde. Daarnaast blijkt in een kwart van de zaken het slachtoffer niet mee te willen werken, uit angst voor het oprakelen van het leed dat hun is aangedaan. Soms vindt de herstelbemiddelaar het niet zinvol om een herstelgesprek te voeren, omdat de dader geen verantwoordelijkheid neemt voor zijn gedrag of omdat de dader het delict ontkent. In één op de acht herstelbemiddelingen, die niet tot een gesprek hebben geleid, vindt er een alternatieve vorm van bemiddeling plaats, bijvoorbeeld in de vorm van het schrijven van een excuusbrief of het sturen van een bloemetje aan het slachtoffer.

Hoofdstuk 6

De resultaten van de herstelbemiddeling

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de resultaten van de herstelbemiddeling. Een van de doelstellingen van herstelbemiddeling is een rechtvaardige procedure waarbij de direct betrokkenen een actieve rol hebben in het komen tot herstel van materiële schade en relaties. Daarnaast streven de bemiddelaars ernaar om een leerproces bij de dader op gang te brengen waardoor herhaling mogelijk voorkomen kan worden. Tot slot is men van mening dat herstelbemiddeling kan bijdragen aan het verwerkingsproces van de slachtoffers. We gaan na in hoeverre deze doelstellingen gerealiseerd zijn. We gaan tegelijkertijd in op de vraag hoe de betrokkenen zelf de herstelprocedure ervaren hebben en hoe zij de resultaten ervan beoordelen. Het herstelgesprek is een belangrijk onderdeel van de procedure. Hoe beoordelen de betrokkenen hun inbreng in het gesprek en wat heeft het opgeleverd? De bemiddeling resulteert in afspraken met de jongeren. Nagegaan is welke afspraken er zijn gemaakt en hoe de naleving is gewaarborgd.

Tot slot gaan we in op de vraag of de herstelgesprekken - ook op wat langere termijn - een positieve uitwerking hebben op het slachtoffer en de dader.

6.2 De aanwezigen bij de herstelbijeenkomst

Het herstelgesprek vormt het centrale onderdeel van de herstelbemiddeling. Hier wordt in de voorbereiding naar toe gewerkt en een succesvolle bijeenkomst moet voldoende afspraken opleveren om herstel te bewerkstelligen. In het herstelgesprek komen alle partijen bijeen. Vaak is het de eerste confrontatie tussen dader en slachtoffer. De taak van de herstelbemiddelaar is essentieel: de bemiddelaar moet zorgen dat het gesprek in goede banen wordt geleid en zorgen dat iedereen zijn of haar verhaal kan vertellen. Het gaat voornamelijk om de één-op-éénconfrontatie tussen dader en slachtoffer (67%). In andere zaken zijn er doorgaans twee of drie daders aanwezig (28%). Het maximale aantal daders dat aanwezig is, is in één zaak zes. In enkele zaken zijn meerdere slachtoffers aanwezig (14%). In één zaak nemen vijf slachtoffers deel. Wat betreft het sociaal netwerk van de dader was in hoofdstuk 4 al gezegd dat het meestal de vader en/of moeder betreft. Wat betreft het sociaal netwerk van het slachtoffer gaat het eveneens vooral om de ouders. In één op de drie zaken (35%) is een deskundige aanwezig. Het betreft vooral medewerkers van de school waarop de dader en slachtoffer zitten.

In bijna een kwart van de zaken (23%) is er iemand niet gekomen, die wel had toegezegd te komen. In een aantal gevallen is een dader niet komen opdagen (het betreft die zaken waarbij meer daders aanwezig waren bij het delict). In de andere zaken betreft het de ouders of een andere betrokkene. Voornaamste reden is dat men vanwege privé-omstandigheden niet kon komen, zoals ziekte. Als de groep van aanwezigen bij het herstelgesprek groot is,

wordt er veelal een extra bemiddelaar aan het gesprek toegevoegd. In één op de vijf zaken is er een tweede herstelbemiddelaar aanwezig (20%).

6.3 De herstelbijeenkoms

De herstelbijeenkoms duurt ongeveer een uur tot twee uur. In een aantal gevallen duurde de bijeenkomst langer dan twee uur, in een zaak duurde het gesprek vier uur. Een belangrijk doel van de herstelbemiddeling is dat er een dialoog plaatsvindt. In het onderzoek zijn we nagegaan hoe de dader en het slachtoffer het contact met elkaar hebben ervaren. Gekeken is of zij tijdens de bijeenkomst alles hebben kunnen zeggen wat ze wilden zeggen. Slechts één dader geeft aan dat hij nauwelijks iets heeft kunnen zeggen en één dader antwoordt ‘in redelijke mate’. De meeste jongeren (95%) vinden dat zij eigenlijk alles kwijt konden in het gesprek. Ook de slachtoffers hebben het gevoel dat zij alles hebben kunnen zeggen (90%). Eén slachtoffer beoordeelt zijn inbreng als in redelijke mate, van vier slachtoffers is hierover niets bekend. De rol van het netwerk is iets geringer (zie tabel 6.1). De professionals beoordelen hun inbreng als volledig of in ruime mate (93%). Men kan concluderen dat vrijwel iedereen heeft kunnen inbrengen in het gesprek wat zij of hij wilde.

Tabel 6.1 Betrokkene heeft alles kunnen zeggen

Inbreng	Dader		Slachtoffer		Sociaal netwerk slachtoffer		Sociaal netwerk Dader	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Volledig	46	72%	39	71%	20	36%	21	49%
In ruime mate	15	23%	11	29%	10	28%	13	27%
In redelijke mate	1	2%	1	2%	5	14%	13	27%
Nauwelijks	1	2%			1	3%		
Helemaal niet	--	----	--	--	--	--	--	--
Onbekend	1	2%	4	7%	--	--	1	2%
Totaal	64	100%	55	100%	36	100%	48	100%

We hebben aan de dader en het slachtoffer ook gevraagd hoe het was om te horen wat de ander te zeggen had over wat er gebeurd is en wat de meeste indruk op hen gemaakt heeft. De meeste daders (81%) benoemen vooral dat het ‘goed’ was om te horen wat het slachtoffer te zeggen had: *“Goed, ik had nog niet goed met diegene kunnen praten en zo kom je toch tot een oplossing.”* De daders (42%) vinden het ook heel confronterend om het verhaal van het slachtoffer te horen. *“Schokkend, vooral toen H. vertelde dat ze het vertrouwen in mensen kwijt is.”* *“Schrok van wat ik had aangericht.”* De meeste slachtoffers beoordelen de confrontatie als positief (64%). Het was voor hen goed om te horen wat de dader te zeggen heeft. Naast de spijt die de dader toont (9%), is vooral belangrijk dat zij het volledige verhaal te horen hebben gekregen (16%). *“Goed want ik wou zijn kant van het verhaal ook wel eens horen. Waarom ze dit gedaan hebben.”* Het feit dat de daders de waarheid vertellen geeft duidelijkheid maar ook begrip. *“Ik vond hem positief en dapper.”* De slachtoffers beoordelen het gesprek als wisselend of negatief (25%) als zij het gevoel hebben dat de dader niets nieuws gezegd heeft of als de waarheid naar hun gevoel nog steeds niet wordt verteld. *“Toch wel een beetje ongeloof over de daad en hoe die is gepleegd.”* *“Apart, maar niet overtuigend.”*

Aan het sociale netwerk is ook gevraagd hoe zij het ervaren hebben dat het slachtoffer en de dader hun verhaal vertelden. Duidelijk is dat de ouders erg betrokken zijn als hun kind het slachtoffer is. Vijf ouders van het slachtoffer hebben het als zeer moeilijk ervaren, omdat het heel aangrijpend is om hun kind in de rol van slachtoffer te zien: *“Ik vraag me af of ze dit allemaal kan verwerken.”* *“Het maakt me kwaad, het duurt al een jaar.”* *“Niet leuk, aangezien de slachtoffers zichtbaar moeite hebben om hun emoties te beheersen.”* Een deel van de ouders van de slachtoffers vindt het ‘verhaal vertellen’ toch positief (30%), vooral de rol die hun kind vervulde tijdens het gesprek: *“Dapper, ik vond het fijn om te zien dat mijn zoon dit knap deed, ondanks dat hij geen prater is.”* Een aantal ouders (17%) geeft aan dat het verhaal al bekend was. Ook over het aanhoren van het verhaal van de dader is de familie van het slachtoffer positief (64%). De familieleden vonden het goed om die kant van het verhaal te beluisteren: er ontstaat toch meer begrip voor de dader. Ook hier is het belangrijk dat de dader meent wat hij of zij zegt en de waarheid spreekt. Zeven ouders zijn ronduit negatief. Het gaat dan om zaken waarbij men vindt dat de dader niet geloofwaardig is of te weinig gezegd heeft.

De ouders van de daders vinden het moeilijk om het verhaal van het slachtoffer te horen (44%). Ze zijn geschokt, vinden het ingrijpend, zwaar en indrukwekkend. *“Vreselijk, zo iets mag nooit meer gebeuren, hoop ik.”* Het is wel verhelderend om het verhaal van het slachtoffer te horen. Het verhaal van de dader is meestal al bekend bij de aanwezige familieleden. De ouders vinden het positief dat hun kind het verhaal vertelt met de bijbehorende excuses of spijt. De ouders benadrukken vooral dat ze hopen dat hun zoon of dochter er wat van geleerd heeft. Zeggen de daders en slachtoffers zelf vaak dat het ‘goed’ is om het verhaal van de ander te horen, de ouders - in het bijzonder van de daders - gebruiken deze uitdrukking nauwelijks.

Ten slotte is aan de aanwezigen gevraagd naar de bejegening tijdens het gesprek. Alle daders, op twee na, vinden dat ze met respect zijn behandeld door de andere aanwezigen. De slachtoffers vinden eveneens dat zij met respect behandeld zijn. Niemand van de slachtoffers vindt dat zij onrespectvol zijn bejegend.

Wat de meeste indruk op de dader heeft gemaakt tijdens het gesprek is het feit dat ze er ‘normaal’ over konden praten (39%). Ook is men onder de indruk van de houding van het slachtoffer, vooral omdat deze niet verwijtend of rancuneus is (13%): *“Als ik zelf slachtoffer zou zijn geweest, dan had ik wel erger gereageerd.”* *“De vriendelijkheid.”* *“De ontspannen manier waarop hij het gesprek aanging.”* De slachtoffers noemen juist de houding van de dader als meest indrukwekkend (33%). Niet alleen dat de dader excuses aanbiedt, maar juist het daadwerkelijk tonen van de emoties die daarbij horen maakt veel indruk, zoals schuld, schaamte en verdriet. Ook de familie van het slachtoffer vindt dat de houding van de dader indruk maakt (25%), speciaal het tonen van spijt en het nemen van de verantwoordelijkheid: *“Het feit dat hij toegaf fout te zijn en erover na had gedacht.”* Daarnaast zegt de familie onder de indruk te zijn van de gevolgen voor zowel het slachtoffer als de dader (19%).

Het sociaal netwerk van de dader is onder de indruk van de sfeer waarin het gesprek heeft plaatsgevonden, ook omdat de zaken op een rustige en ontspannen manier uitgepraat zijn (25%).

6.3.1 Meewerken aan de oplossing

Meer dan de helft van de daders heeft het gevoel dat zij volledig heeft kunnen meewerken aan de oplossing (55%). Maar een klein percentage vindt dat zij nauwelijks een bijdrage aan de oplossing heeft kunnen leveren (6%). Dit geldt ook voor de slachtoffers. Het merendeel vindt dat zij volledig of in ruime mate heeft kunnen meewerken aan de oplossing (68%). Twee slachtoffers vinden dat zij niet of nauwelijks een bijdrage hebben kunnen leveren. Het blijkt te gaan om zaken waar meer slachtoffers en daders betrokken zijn. Het sociaal netwerk vindt eveneens dat zij heeft kunnen meewerken aan de oplossing, hoewel dit in mindere mate is dan bij de dader en het slachtoffer.

Tabel 6.2 De betrokkene heeft kunnen meewerken aan de oplossing

Mee kunnen werken	Dader N=64		Slachtoffer N=55		Sociaal netwerk Dader n=48		Sociaal netwerk Slachtoffer n=36	
Volledig	35	55%	23	41%	13	27%	20	56%
In ruime mate	13	20%	16	29%	12	25%	10	28%
In redelijke mate	7	11%	9	16%	15	31%	5	14%
Nauwelijks	4	6%	1	2%	5	10%	1	3%
Helemaal niet	-	-	1	2%	1	2%	--	--
Onbekend	5	8%	5	9%	2	4%		
Totaal	64	100%	55	100%	48	100%	36	100%

6.4 Herstel algemeen

6.4.1 De gevolgen voor het slachtoffer

Om na te kunnen gaan of er sprake is van herstel in de bemiddeling is het nodig om te weten wat de schade is. Aan de slachtoffers is gevraagd wat de gevolgen waren van het delict voor henzelf. Ten eerste kan de mishandeling lichamelijke schade als gevolg hebben (33%): *"Twee blauwe ogen, een snee in mijn wang..." Licht gekneusde bloedende neus.* *"Tanden uit de mond, kneuzingen en gebroken ribben."* Daarnaast noemen de slachtoffers vooral de psychische gevolgen van het delict, tweederde heeft last van slapeloze nachten, is angstig geworden of is hun vertrouwen kwijt geraakt (64%). Soms is het heel heftig: *"Gevolgen voor mijn vader waren ernstig. Hij was veel geld kwijt. Was sprake van grote verwarring, een onveilig gevoel, geen geld is geen eten. Het heeft geleid tot een versnelde opname in een verpleeghuis."* Een enkeling spreekt van een trauma. De reactie vlak na het delict is heftig, maar dit ebt meestal wel na een paar dagen weg: *"Ik was erg geschrokken en de eerste dagen durfde ik niet meer langs dezelfde weg te gaan."* *"Ik was niet meer bereikbaar, ik durfde de eerste paar dagen niet meer de straat op."* Maar soms verdwijnt het niet na verloop van de tijd: *"Ik heb nog steeds slapeloze nachten, slechte resultaten op school. Ik ben bang en afgesloten van de klas."* Tot slot is er materiële schade zoals een bril die stuk is gegaan, geld dat is gestolen of spullen die zijn vernield (25%). Maar een paar slachtoffers geven aan dat er nauwelijks nadelige gevolgen zijn (5%): *"De bedreiging op zich had weinig impact op mij."*

Tabel 6.3 De gevolgen van het delict voor het slachtoffer (n=55, meerdere antwoorden mogelijk)

Gevolgen	Aantal slachtoffers	Percentage
Lichamelijk letsel	18	33%
Psychische schade	35	64%
Materiele schade	14	25%
Geen schade	3	5%

Aan de bemiddelaar is gevraagd of er sprake is van herstel wat betreft de (im)materiële schade, het herstel van de relatie, het krijgen van inzicht en het aanbieden van excuses. In driekwart van de zaken is er volgens de bemiddelaar **herstel van schade** (75%). Het betreft zowel de materiële als de immateriële schade. In drie zaken is er daadwerkelijk een schadevergoeding betaald voor de materiële schade, zoals een reclamebord of een bril. In twee zaken is de schade zo fors dat dit niet in een herstelgesprek kan worden opgelost. Dit wordt verder door het OM opgepakt. Deze bemiddeling richt zich uitsluitend op de immateriële schade. In de overige zaken wordt vooral gesteld dat er excuses aangeboden zijn voor de schade die is aangericht en dat de dader de verantwoordelijkheid heeft genomen voor zijn gedrag.

In de meeste zaken heeft de bemiddeling geleid tot **herstel van de relatie** (87%). In acht zaken zijn er duidelijke afspraken gemaakt over hoe men in de toekomst met elkaar omgaat. *“Afgesproken is dat het schelden en bedreigen vanaf nu niet meer gebeurt.”* Daarnaast heeft de dader vaak excuses aangeboden en zijn deze geaccepteerd door het slachtoffer (20%). Doorgaans is het delict uitgesproken waardoor de partijen elkaar weer recht in de ogen kunnen kijken (23%). Een aantal keren is vertrouwen in elkaar het resultaat (7%). Soms is er geen daadwerkelijk herstel van de relatie, maar is de rancune of angst zodanig afgenomen dat partijen weer normaal met elkaar kunnen omgaan (11%). *“De relatie is deels hersteld. Men kan elkaar weer groeten, maar echt onderling contact zal er waarschijnlijk niet ontstaan.”* *“Gedeeltelijk, de dader had moeite met het nemen van de verantwoordelijkheid. Het zullen geen vrienden meer worden, maar iedereen had vrede met de uitkomst.”*

Tabel 6.4 Herstel in de bemiddeling volgens de bemiddelaar (n=87, meerdere antwoorden mogelijk)

Herstel	Aantal zaken	Percentage
Herstel (im)materiele schade	65	75%
Herstel van de relatie	76	87%
Dader meer inzicht in gedrag	86	98%
Excuses gemaakt	77	89%

Bijna alle daders hebben volgens de bemiddelaar **meer inzicht in hun eigen gedrag gekregen** (98%). Bij maar een jongere zou het inzicht niet zijn toegenomen. De meeste jongeren hebben inzicht gekregen in de impact hun daad voor het slachtoffer. De confrontatie met het slachtoffer die vertelt wat de gevolgen zijn, leidt ertoe dat de jongeren snappen welke schade is aangericht. Inzicht leidt tot gedragsverandering, een effect dat de bemiddelaars als een ander belangrijk resultaat van het gesprek noemen.

Aan de slachtoffers is eveneens gevraagd of zij vinden dat de dader tijdens het gesprek inzicht heeft getoond in wat het delict voor het slachtoffer heeft betekend. In de meeste zaken geven de slachtoffers aan dat de dader in ruime mate of volledig inzicht heeft getoond (68%). Toch is er volgens de slachtoffers in vijf zaken nauwelijks sprake van enig inzicht bij de daders.

Tabel 6.5 Dader heeft inzicht getoond volgens het slachtoffer (N=55)

	Aantal slachtoffers	Percentage
Helemaal niet	-	-
Nauwelijks	5	9%
In redelijke mate	12	22%
In ruime mate	19	35%
Volledig	18	33%
Onbekend	1	2%
Totaal	55	100%

Excuses aangeboden

De jongeren hebben in de meeste gevallen hun excuses aangeboden aan het slachtoffer (89%). *“Heeft tegen beide heren uitgebreid en netjes verteld dat hij veel spijt heeft van wat er is gebeurd. Hij blijft zeggen dat hij zich verdedigde maar dat dat misschien op een andere manier kon.”* De daders zeggen meestal letterlijk sorry en erkennen dat zij mis zaten. Aan de slachtoffers is gevraagd of de dader daadwerkelijk spijt heeft getoond tijdens de bijeenkomst. In één geval meent het slachtoffer dat dit nauwelijks is gebeurd tijdens de bijeenkomst. De meeste daders hebben wel hun spijt betuigd aan het slachtoffer. Soms gaat het excuus gepaard met een gebaar zoals een handdruk, een bloemetje of iets anders dat zij bij zich hebben om het berouw te onderschrijven. Slachtoffer: *“Ik vond het heel fijn dat het uitgepraat is. Ook zag ik dat de dader echt spijt heeft. Hij gaf me zelfs een bos bloemen en wat snoep.”*

Tabel 6.6 Dader heeft spijt getoond volgens het slachtoffer (n=55)

	Aantal slachtoffers	Percentage
Helemaal niet	-	--
Nauwelijks	1	2%
In redelijke mate	8	15%
In ruime mate	17	31%
Volledig	26	47%
Onbekend	3	5%
Totaal	55	100%

Aan de daders, slachtoffer en hun sociale netwerk is gevraagd of er sprake is van herstel en zo ja, wat er wel en niet hersteld is. De daders vinden grotendeels dat er wel sprake is van een herstel na de bijeenkomst (78%). Drie daders vinden dat er geen herstel is en zes spreken van ‘gedeeltelijk’. Opvallend is dat geen enkel slachtoffer vindt dat er helemaal geen herstel is. Wel is het aantal slachtoffers dat vindt dat er sprake is van gedeeltelijk herstel hoger dan de daders. Een op de vier slachtoffers vindt dat er sprake is van gedeeltelijk herstel. Het

merendeel van het sociaal netwerk van dader en slachtoffer vindt eveneens dat er herstel is (zie tabel 6.7).

Tabel 6.7 Is er enig herstel?

Hersteld	Dader		Slachtoffer		Sociaal netwerk dader		Sociaal netwerk slachtoffer		Sociaal netwerk professional	
Ja	50	78%	36	65%	33	69%	26	72%	11	85%
Deels	6	9%	12	22%	12	25%	6	17%	2	15%
Nee	3	5%	--		1	2%	3	8%	--	--
Onbekend	5	8%	7	13%	2	4%	1	3%	--	--
Totaal	64	100%	55	100%	48	100%	36	100%	13	100%

De betrokkenen is gevraagd naar wat er hersteld is. De relatie scoort het hoogst (zie tabel 6.8). Het weer normaal met elkaar omgaan is een belangrijk resultaat van de herstellbemiddeling. Daarnaast noemen alle partijen dat het slachtoffer minder angstig is en mogelijk beter kan functioneren. De daders noemen als vorm van herstel dat het slachtoffer hun excuses heeft geaccepteerd. De slachtoffers vinden het bovendien belangrijk dat de problemen zijn opgelost en dat afspraken zijn gemaakt. Ten slotte noemen de leden van het sociaal netwerk vaker dat het vertrouwen hersteld is. Ook de aanwezige professionals zien vooral een herstel van de relatie en het onderlinge vertrouwen tussen dader en slachtoffer.

Er is ook gevraagd wat niet hersteld is. De daders geven aan dat niet alles hersteld kan worden in één gesprek. Hoewel men weer normaal met elkaar omgaat, betekent dit nog niet dat de vriendschap hersteld is. Verder realiseren de dader zich dat de gevolgen voor het slachtoffer niet gelijk weg zijn: *“Mevrouw leeft nog in angst. Bijvoorbeeld als ze thuis rare dingen hoort.”* De daders zijn er zich van bewust dat dit gesprek een stap in de goede richting is, maar dat het vertrouwen naar het slachtoffer, maar ook naar de ouders moet worden opgebouwd.

Tabel 6.8 Wat is er hersteld? (meerdere antwoorden mogelijk)

Hersteld	Dader n=64		Slachtoffer n=55		Sociaal netwerk Dader n=48		Sociaal netwerk Slachtoffer n=36	
Vermindering angst slachtoffer	12	19%	11	20%	6	13%	6	17%
Vertrouwen	3	7%	3	5%	6	13%	5	14%
Ruzie/probleem opgelost	5	8%	6	11%	1	2%	-	-
Relatie	14	22%	17	31%	14	29%	12	33%
Excuses aangeboden	5	8%	1	2%	4	8%	1	3%
Afspraak schade delict	5	8%	2	4%	-	-	-	
Afspraken gemaakt	2	3%	3	5%	2	4%	5	14%
Inzicht	4	6%	4	7%	9	19%	1	3%
Anders	4	6%	1	2%	2	4%	2	6%

De slachtoffers noemen eveneens de relatie, maar ook de fysieke schade die hen is aangedaan als iets wat nog niet hersteld is: *“Wat er gebeurd is zal altijd een litteken blijven. Het is nooit goed te praten en die boosheid zal altijd blijven.”* De ouders van het slachtoffers zijn

bang voor blijvende psychische schade van hun kind: “*We hopen dat onze zoon niet angstig en onzeker is geworden.*” De ouders vragen zich af hoe de relatie tussen hun kind en de dader zal zijn als zij elkaar weer op straat of school tegenkomen. De ouders van de dader zeggen dat het vertrouwen in hun kind weer langzaam opgebouwd moet worden.

6.5 Afspraken

Een belangrijk aspect van herstelbemiddeling is dat de deelnemers aan het eind van het gesprek afspraken maken die bedoeld zijn om het leed te herstellen. In deze paragraaf zetten we uiteen welke afspraken gemaakt worden en hoe de naleving is gewaarborgd. In ongeveer twee van de drie zaken zijn er afspraken gemaakt. In ongeveer een op de drie zaken zijn deze afspraken ook schriftelijk vastgelegd (zie tabel 6.9). In een kwart van de zaken zijn geen afspraken gemaakt.

Tabel 6.9 Zijn er afspraken gemaakt?

Afspraken	Dader		Slachtoffer		Sociaal netwerk dader		Sociaal netwerk slachtoffer		Sociaal netwerk professional	
Ja, mondeling	19	29%	17	31%	15	31%	3	8%	3	23%
Ja, schriftelijk	23	36%	21	38%	27	56%	24	67%	10	77%
Nee	16	25%	14	25%	4	8%	6	17%	--	--
Onbekend	6	9%	3	5%	2	4%	3	8%		
Totaal	64	100%	55	100%	48	100%	36	100%	13	100%

Wat betreft de afspraken vinden de daders dat hiermee de zaak nu afgerond kan worden (45%). Eenderde vindt de afspraken wel redelijk (31%) en een zesde deel vindt dat zij er eigenlijk gemakkelijk van af zijn gekomen (14%). Maar drie daders vinden dat ze nog veel moeten doen om een bijdrage te leveren aan het herstel (7%).

Tabel 6.10 Oordeel over de inhoud van de afspraken volgens de dader (n=42, aantal zaken waarin afspraken zijn gemaakt)

Inhoud afspraken	Dader	
Ik ben er gemakkelijk vanaf gekomen	6	14%
De gemaakte afspraken zijn redelijk	13	31%
Ik vind dat ik nog veel moet doen	3	7%
Hiermee kan de zaak worden afgerond	19	45%
Anders	1	2%
Totaal	42	100%

De slachtoffers (65%) en hun netwerk (55%) vinden vooral dat de zaak met deze afspraken is afgedaan. Het sociaal netwerk van de dader vindt de afspraken vooral redelijk (64%). Twee ouders van de daders zijn niet zo tevreden over de afspraken. Van een daarvan is de reden bekend. Zij is niet tevreden over de afspraken, omdat er meer uitgehaald had kunnen worden. Het slachtoffer was te verlegen om iets te zeggen, waardoor er geen afspraken

gemaakt zijn om de relatie te herstellen. Een agent is ontevreden omdat er niet duidelijk is wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de afspraken. Het regelmatig checken of de deelnemers de afspraken naleven kan volgens hem juist een preventieve werking hebben.

Tabel 6.11 Oordeel over de inhoud van de afspraken

Hersteld	Slachtoffer		Sociaal netwerk Dader		Sociaal netwerk slachtoffer		Sociaal netwerk professional	
Redelijk	12	35%	27	64%	9	33%	7	54%
Hiermee is de zaak afgedaan	22	65%	12	28%	15	55%	4	31%
Ik ben niet helemaal tevreden	-	--	2	5%	--	--	--	--
Anders	--	--	1	2%	3	11%	2	15%
Totaal	34	100%	42	100%	27	100%	13	100%

6.5.1 Herstelplan

De meeste projecten streven ernaar om de gemaakte afspraken vast te leggen in een schriftelijke overeenkomst, het zogeheten herstelplan. Alle betrokkenen tekenen dit herstelplan.

Tabel 6.12 Aantal herstelplannen per locatie (n=36)

Opstellen herstelplan	Ja	Percentage totaal aantal zaken
Amsterdam	10	71%
Drenthe	11	61%
Friesland	12	86%
Utrecht	0	
Zeeland	0	
Zwolle	3	43%

De herstelbemiddelaars is gevraagd om de herstelplannen mee te sturen - als deze zijn opgesteld. Er zijn van 36 zaken herstelplannen ontvangen. Vier projecten hebben herstelplannen toegestuurd (zie ook tabel 6.12). In het project in Zeeland streeft men er in eerste instantie niet naar om de gemaakte afspraken vast te leggen in een getekende overeenkomst. In het herstelbemiddelingsproject in Utrecht is het wel de bedoeling om een herstelplan op te stellen, maar was er maar een zaak. Deze heeft geen herstelplan opgeleverd.

De herstelplannen zijn geanalyseerd naar het soort afspraken dat er gemaakt wordt. In de herstelplannen is een onderscheid te maken in afspraken en intenties. Onder intenties wordt bedoeld de wens van het slachtoffer dat de dader zijn leven betert of de belofte van de dader om niet weer de fout in te gaan. In het herstelplan dat Zwolle gebruikt staan intenties en afspraken ook als aparte categorieën vermeld. Een voorbeeld van een intentie is: "J., M. en A. beloven dat J. en M. niet meer bang hoeven te zijn, omdat dit niet weer zal gebeuren." In drie herstelplannen staan alleen intenties en zijn er geen afspraken gemaakt. De afspraken in de overige herstelplannen zijn te onderscheiden in vier categorieën.

1. Iets rechtzetten door schade te vergoeden of klusjes te doen.

In veertien herstelplannen zijn afspraken gemaakt over wat de dader zal doen om de schade te herstellen. Dat varieert van de daadwerkelijke schade vergoeden tot een bosje bloemen brengen of bepaalde klusjes doen voor het slachtoffer. Het beperkt zich wel tot lichte schadevergoeding, bij hoge bedragen handelt het OM de schade af.

2. Gedragsregels hoe betrokkenen met elkaar om dienen te gaan.

29 herstelplannen bevatten afspraken over hoe de dader zich zal gedragen naar het slachtoffer. Dit varieert van het slachtoffer met rust laten, niet naast elkaar in de klas gaan zitten, niet meer schelden, tot afspraken over vriendelijke manieren naar elkaar.

3. Afspraken met de ouders.

Daarnaast is in zeven zaken expliciet afgesproken dat de ouders elkaar benaderen als zoiets weer voorkomt, in plaats van naar de politie stappen. In twee zaken zijn alleen afspraken gemaakt over de rol van de ouders.

4. Afspraken met anderen.

Ten slotte zijn er afspraken gemaakt over hoe de dader zich zal opstellen naar zijn vrienden of in de klas. In zes zaken is afgesproken dat de dader de resultaten zijn vrienden op de hoogte zal stellen van de resultaten. Daarnaast is in negen zaken afgesproken hoe de school en de docenten worden geïnformeerd over de gespreksuitkomsten. In twee zaken staat nadrukkelijk in het herstelplan dat de dader contact zal opnemen met de jeugdhulpverlening.

6.5.2. Naleving afspraken

Slechts incidenteel staat in de herstelplannen vermeld wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de afspraken (17%). Er wordt in de herstelplannen niet vastgelegd wat de consequenties zijn als de daders zich niet houden aan de afspraken. Ook in de vragenlijsten is gevraagd wie verantwoordelijk is voor de naleving van de afspraken. Deze ligt voornamelijk bij de betrokkenen zelf (84%). In een aantal zaken zal een ander, zoals de ouders of een leerkracht, een ‘vinger aan de pols houden’ (9%). In een aantal zaken (7%) controleert de bemiddelaar de afspraken zelf. *“De coördinator belt na zes weken de ouders om te horen of alles is nageleefd.”* In een zaak moeten de jongeren zelf de coördinator bellen om te vertellen hoe het gaat. In drie zaken vormen de afspraken een onderdeel van de strafafdoening. Het OM of Bureau Halt controleert het naleven van de afspraken. In maar drie zaken zijn er sancties bij het niet nakomen van de afspraken. Bij niet naleven krijgt het OM de zaak voorgelegd.

6.6 Tevredenheid uitkomsten

De bemiddelaars zijn tevreden met de uitkomsten van het herstelgesprek. Meer dan de helft is zelfs zeer tevreden. In maar twee zaken zijn de bemiddelaars ietwat gemengd over de resultaten. De bemiddelaars is gevraagd toe te lichten waarover zij tevreden of ontevreden zijn. Dat het gelukt is om de zaken met elkaar uit te praten en naar elkaars verhalen te luisteren is de voornaamste reden tot tevredenheid bij de bemiddelaars (37%). Daarna komen het bieden van excuses en het nemen van de verantwoordelijkheid door de dader (16%). Tevreden zijn de bemiddelaars ook als er afspraken zijn gemaakt (14%), de dader meer inzicht heeft gekregen (10%) of als er bij partijen iets van de spanning is weggenomen (9%).

Interessant is waarover de bemiddelaars minder tevreden zijn. Hierbij gaat het vooral om zaken waarin het niet gelukt is om alle daders aanwezig te krijgen bij de herstelconferentie. Moeilijk is soms de onduidelijke verhouding tussen slachtoffer en dader. Het is niet altijd duidelijk wie slachtoffer is en wie dader, zeker bij vechtpartijen. De dader heeft soms het gevoel dat het slachtoffer heeft overdreven tijdens de aangifte over wat hem is aangedaan. Het is daarmee lastig omgaan in de confrontatie. Sommige bemiddelaars hebben het liever over het incident dan over het delict. De aanwezige professionals zijn allen tevreden over de bemiddeling (zie tabel 6.13).

Tabel 6.13 *Tevredenheid bemiddelaars en aanwezige professionals*

Hersteld	Bemiddelaar		Sociaal netwerk professional	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Heel tevreden	49	56%	8	62%
Redelijk tevreden	32	37%	5	39%
Noch tevreden, noch ontevreden	2	2%	--	
Onbekend	4	5%	--	
Totaal	87	100%	13	100%

De daders zijn over het algemeen genomen heel of redelijk tevreden (88%). Twee jongeren zijn zeer ontevreden en vijf hebben een neutrale houding. Onduidelijk is waarover deze jongens ontevreden zijn. De meeste slachtoffers zijn ook tevreden (94%), maar een slachtoffer is ontevreden en twee zijn gematigd tevreden. Ook het sociaal netwerk is grotendeels tevreden. Er zijn twee zaken waarover verschillende partijen ontevreden of minder tevreden zijn. Het gaat daarbij om twee groepsdelicten, met meerdere incidenten en dus slachtoffers. Opvallend is dat het sociaal netwerk vaker tevreden is met de resultaten dan de daders en slachtoffers zelf. Tussen de daders en slachtoffers is nauwelijks verschil.

Tabel 6.14 *Tevredenheid betrokkenen herstelgesprek*

Hersteld	Dader		Slachtoffer		Sociaal netwerk dader		Sociaal netwerk slachtoffer	
	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent	Aantal	Procent
Heel tevreden	27	42%	25	45%	27	56%	19	53%
Redelijk tevreden	24	38%	20	36%	19	40%	13	36%
Noch tevreden, noch ontevreden	5	8%	2	4%	1	2%	2	6%
Redelijk ontevreden	--	--	1	2%	1	2%	1	3%
Zeer ontevreden	2	3%	--	--	--	--	--	--
Onbekend	6	9%	7	13%	--	--	1	3%
Totaal	64	100%	55	100%	48	100%	36	100%

Aan de daders is ook gevraagd of ze wat geleerd hebben van de bijeenkomst. Zes zeggen niets geleerd te hebben, maar het merendeel (90%) heeft er wel iets van opgestoken. Deze jongeren hebben vooral geleerd dat ze herhaling van het delict moeten voorkomen en zich anders moeten gedragen (28%). Daarnaast hebben ze geleerd dat er andere oplossingen zijn dan geweld, zoals praten met elkaar (14%). Ten slotte heeft het een leerproces op gang gebracht. Ze zien de onwenselijke gevolgen in van hun gedrag (20%) en willen die in de toekomst graag vermijden.

Aan de slachtoffers is gevraagd of ze hadden verwacht dat ze beter zouden kunnen omgaan met het leed dat hen is aangedaan. Tweederde van de slachtoffers had deze verwachting wel. In de helft van de zaken heeft de herstelbemiddeling daadwerkelijk eraan bijgedragen dat het slachtoffer in meer of mindere mate met het leed kan omgaan. In ieder geval heeft het herstelgesprek de problemen niet opnieuw opgerakeld.

Tabel 6.15 Verwachting slachtoffers over het omgaan met leed (n=55)

	Aantal	Percentage
Zeer veel	15	27%
Het heeft bijgedragen	12	22%
Een beetje	10	18%
Absoluut niet	-	--
Niet van toepassing	8	15%
Onbekend	10	18%
Totaal	55	100%

In de open opmerkingen vermelden de daders dat ze herstelrecht een goed initiatief vinden: *“Fijn dat er dit soort instanties zijn!” “Ik weet dat ik mevrouw amper kan helpen bij de verwerking van dit ernstige feit, maar ik hoop hierbij dat het gesprek in ieder geval een beetje geholpen heeft.”*

Hetzelfde beeld treedt op bij de slachtoffers. Dertien respondenten hebben de moeite genomen om nog wat over herstelbemiddeling op te merken. Meestal is dat positief: *“Als slachtoffer kan je de situatie op een normale en goede manier afronden.”* Twee slachtoffers hebben hun bedenkingen: *“Zelfs na het lezen van de folders en de uitleg van de projectleider is me nog niet duidelijk wat de status is van herstelrecht en hoe de afspraken die gemaakt zijn zich verhouden tot de reguliere rechtsspraak.” “Voor niet al te traumatische delicten lijkt mij dit een erg goed alternatief voor de reguliere rechtsgang. Ik heb wel mijn twijfels over echt ernstige delicten.”*

De familieleden van de slachtoffers hebben ook wat kanttekeningen, een ouder van een slachtoffer vond het pijnlijk dat de dader zo geprezen werd tijdens de bijeenkomst. Verder is genoemd dat het gesprek wel erg lang is. En er zijn vraagtekens over het nakomen van de afspraken.

Enkele leden van het sociaal netwerk van de daders maken gebruik van de open vraag om nog eens te benadrukken dat ze herstelbemiddeling een prima oplossing vinden als het ‘om dit soort zaken gaat’. Ze plaatsen wel twee kanttekeningen. Ten eerste dat de tijdsperiode tussen delict en herstelgesprek niet te lang moet zijn en ten tweede dat bemiddeling vraagt om goed opgeleide mensen die over voldoende gespreksvaardigheden beschikken.

De professionals merken ook op dat ze de bemiddeling een goed initiatief vinden. Zij vinden het een duidelijke meerwaarde hebben boven alleen maar straffen.

6.7 Follow-up

Binnen de Echt Recht methodiek is het de bedoeling dat de bemiddelaars drie maanden na het herstelgesprek contact hebben met de dader en het slachtoffer. Dit om na te gaan wat er

gebeurd is na het herstelgesprek. In het follow-up gesprek vraagt de bemiddelaar aan zowel het slachtoffer als de dader welke invloed de herstelbemiddeling heeft gehad op de periode erna, en of de afspraken daadwerkelijk worden nagekomen. In dit onderzoek hebben we aan de bemiddelaar gevraagd om weer te geven hoe dader en slachtoffer terugkijken op de periode na het herstelgesprek.

Er zijn weinig follow-up gesprekken gevoerd (zie tabel 6.16). De meeste bemiddelaars vragen zich af of een dergelijke nazorg wel een onderdeel is van de Echt Recht methodiek. Er bestaat veel weerstand om deze gesprekken te voeren, het kost bovendien veel tijd. De deelnemers, vooral de jonge daders en slachtoffers, vinden het niet prettig om na drie maanden hierover opnieuw benaderd te worden. In de *pilot* in Drenthe is dit probleem opgelost door niet de jongeren zelf te benaderen, maar de ouders te vragen of er veranderingen te constateren zijn in het gedrag van hun zoon of dochter. Bij groepszaken wordt er in Drenthe standaard na een paar maanden opnieuw een gesprek gevoerd met alle betrokkenen. Uit de ingezonden zaken blijkt dat alleen in Amsterdam, Drenthe en in Zeeland een follow-up gesprek heeft plaatsgevonden. In Utrecht, Zwolle en Friesland gebeurt dit niet.

Tabel 6.16 Aantal follow-up zaken per locatie (n=31)

Follow-up	Aantal	Percentage van totaal aantal zaken
Amsterdam	3	21%
Drenthe	8	44%
Zeeland	20	61%
Totaal	31	36%

In totaal zijn er van de 87 zaken waar een herstelgesprek is geweest, 31 follow-up vragenlijsten ingevuld (36%). In deze follow-up gesprekken is er meestal telefonisch contact geweest met de dader (74%) en het slachtoffer (84%). Daarnaast is - gezien de leeftijd - ook gesproken met het sociaal netwerk van dader of slachtoffer (zie tabel 6.17). Aan hen zijn zowel open als gesloten vragen gesteld.

Tabel 6.17 Contact met de betrokkenen door de bemiddelaar tijdens de follow-up (n=31, meerdere contacten mogelijk)

	Aantal	Percentage
Dader	23	74%
Slachtoffer	26	84%
Sociaal netwerk dader	11	35%
Sociaal netwerk slachtoffer	9	29%

Op de vraag hoe de dader terugkijkt op de herstelbijeenkoms, antwoordt het merendeel van de daders (94%) dat dit positief is. De meesten gebruiken in hun antwoord positieve emotionele woorden, zoals goed, blij of opgelucht (74%). Drie daders vinden de herstelbijeenkoms goed, maar zijn niet helemaal tevreden met het resultaat. Zij zijn ontevreden omdat het slachtoffer dingen heeft gezegd in het proces-verbaal die niet waar zijn. Dat is niet rechtgezet in het gesprek. Een dader vond de hele procedure zinloos omdat de in het herstelgesprek gemaakte afspraak niet is nagekomen.

Gevraagd naar de invloed die de bemiddeling op hen heeft gehad, vindt een deel van de daders of hun sociaal netwerk dat er sprake is van een verandering (62%). Het gaat dan vooral om een gedragsverandering bij de dader, zoals minder de confrontatie aangaan, zich beter beheersen, eerst nadenken (26%). Allemaal gedragsveranderingen om te voorkomen dat ze weer in de problemen te komen. *“Probeert nu minder opgefokt te zijn en zich minder met anderen te bemoeien.”* De herstelbemiddeling heeft ook invloed gehad op de relatie tussen het slachtoffer en de dader, in de zin dat de relatie na het gesprek weer goed of verbeterd is (21%). Ten slotte proberen de daders problemen te voorkomen door zich te houden aan de afspraken (15%). Slechts twee maal wordt geconstateerd dat de herstelbemiddeling geen invloed heeft gehad, dat er niets is veranderd. Van één dader is bij de bemiddelaar bekend dat hij weer in aanraking is gekomen met de politie.

Tabel 6.18 Invloed van de herstelbemiddeling volgens de daders of hun sociaal netwerk (N=34)

	Aantal daders	Percentage
Gedrag van de dader	9	26%
Herstel van de relatie	7	21%
Houd zich aan afspraken	5	15%
Niets veranderd	2	6%
Anders	6	18%
Onbekend	5	12%

Ook aan de slachtoffers is gevraagd hoe zij terugkijken op de herstelbijeekomst. Zij geven eveneens een vooral positief emotionele betekenis aan de bijeenkomst, zoals goed of opgelucht. Acht slachtoffers laten het hierbij, maar de anderen noemen als voornaamste positieve punten: minder angstig (35%); de relatie is hersteld (12%); het is uitgepraat (18%). Een slachtoffer is negatief en vindt dat het gesprek niet gegaan is zoals verwacht, omdat niet iedereen is gekomen die dat had toegezegd. De meeste slachtoffers zijn ook positief over de periode na de herstelbemiddeling. Opvallend is dat na verloop van tijd de slachtoffers vooral het verwerken van het leed dat hen is aangedaan als resultaat zien (34%). Het gaat steeds beter met hen, ze zijn minder bang en hebben een positieve blik op de jongeren. Het is voor de slachtoffers belangrijk dat er zich geen herhaling van het delict heeft voorgedaan (17%). Twee slachtoffers zijn niet positief. Een slachtoffer vindt dat er niets is veranderd. Een ander slachtoffer is opnieuw slachtoffer geworden van een vergelijkbaar groepsdelict, maar ze vermoedt dat het wel andere daders zijn.

Tabel 6.19 Hoe kijkt het slachtoffer of het netwerk terug op de periode na het herstelgesprek (n=35)

	Aantal slachtoffers	Percentage
Angst is verminderd	12	34%
Goed/opgelucht	5	14%
Relatie hersteld	5	14%
Geen herhaling incident	6	17%
Negatief	2	6%
Anders	5	14%

In ongeveer de helft van de zaken zijn er afspraken gemaakt (48%). Het betreft vooral de afspraken over gedragsregels om te verhinderen dat herhaling optreedt. Dit probeert men te bereiken door niet meer in de buurt van het slachtoffer te komen, elkaar met rust te laten of een confrontatie te vermijden. De gemaakte afspraken worden wel nagekomen. In drie zaken is dit niet het geval. Er is aan de bemiddelaars gevraagd welke consequenties het niet-nakomen van afspraken heeft. In deze drie gevallen heeft het geen consequenties.

Tabel 6.20 Tevredenheid bemiddelaars na drie maanden (n=31, aantal follow-up gesprekken)

	Aantal follow-up	Percentage
Heel tevreden	20	65%
Redelijk tevreden	10	32%
Noch tevreden of ontevreden	-	-
Redelijk ontevreden	1	3%
Heel ontevreden	-	--

Ook na verloop van tijd zijn de bemiddelaars tevreden over de bemiddelingszaak (zie tabel 6.20). Over een zaak is een bemiddelaar ontevreden. Aan de bemiddelaars is gevraagd om voor een aantal categoriën aan te geven wat zij als belangrijkste resultaten zien. De relatie tussen de betrokkenen is hersteld scoort als meest genoemde resultaat (zie tabel 6.21). Daarnaast is de positieve uitwerking op het slachtoffer een belangrijk resultaat. Het herstel van materiële schade en het tegengaan van herhaling zien de bemiddelaars minder vaak als resultaat. Ten slotte vinden de bemiddelaars dat de sociale integratie nauwelijks tot geen opbrengst is bij deze zaken.

Tabel 6.21 Belangrijkste resultaten van de zaak (n=31, meerdere antwoorden mogelijk)

	Aantal follow-up	Percentage
De sociale integratie van de dader	2	6%
Geen recidive	5	16%
Herstel van materiële en immateriële schade	5	16%
De relatie tussen betrokkenen is hersteld	25	81%
De positieve uitwerking op het slachtoffer	19	61%

De suggesties van de bemiddelaars voor verbetering van de zaken hebben allemaal betrekking op groepsdelicten. Er had achteraf mogelijk meer moeite gedaan kunnen worden om de hele groep bij elkaar te krijgen - hoewel dat in de praktijk moeilijk blijkt. Daarnaast is er soms een hoofddader die samen met andere betrokkenen heeft gehandeld. Zo worden minderjarigen door een oudere broer of vriend aangezet tot het plegen van een delict, terwijl die zelf buiten schot blijven. Ondanks dat de oudere broer of vriend zelf geen strafbaar feit heeft gepleegd, vinden bemiddelaars het belangrijk ze wel bij de herstelbemiddeling te betrekken. Dit om hun te laten inzien dat zij verantwoordelijk zijn voor het aanzetten van de jongere broer tot een delict, en om herhaling te voorkomen.

6.8 Conclusie

In het onderzoek zijn de gegevens van 87 herstelgesprekken geanalyseerd. In een op de drie zaken zijn meerdere daders aanwezig bij het gesprek, incidenteel zijn er meerdere slachtoffers aanwezig. Vanuit het sociaal netwerk van dader en slachtoffer zijn meestal de ouders aanwezig. Daarnaast is er in een op de drie zaken een professional bij het gesprek geweest, meestal een docent van school of de politie.

Te concluderen valt dat er een dialoog tot stand is gekomen tussen dader en slachtoffer. Betrokkenen hebben het gevoel dat ze alles hebben kunnen zeggen en beoordelen de confrontatie als positief. Het gesprek vond in een ontspannen en rustige sfeer plaats en men is op een respectvolle manier met elkaar omgegaan. De daders ervaren het als confronterend om van het slachtoffer te horen welke gevolgen het delict voor hen heeft. Voor de ouders is het moeilijk om hun kind in de rol van slachtoffer of dader mee te maken. Toch beoordelen zij het gesprek als positief. Zij zijn onder de indruk van de houding van de dader en het slachtoffer. Van de dader, omdat die de verantwoordelijkheid neemt voor zijn of haar daad en zijn excuses aanbiedt. Van het slachtoffer, vanwege de open en niet rancuneuze opstelling in het gesprek. Belangrijk is wel dat de dader eerlijk en oprecht is over zijn aandeel. Bemiddelaars, slachtoffers of hun netwerk zijn kritisch als ze het gevoel hebben dat de dader niet oprecht spijt heeft of niet de waarheid vertelt.

Betrokkenen hebben het gevoel dat het gesprek daadwerkelijk geleid heeft tot herstel van schade. Zowel de slachtoffers als de daders noemen als belangrijk resultaat van de bemiddeling dat zij weer normaal met elkaar kunnen omgaan. Daardoor zijn de slachtoffers minder bang dat zij opnieuw slachtoffer zullen worden. Dat is belangrijk, want de meeste slachtoffers en daders zijn bekenden van elkaar. Ze zitten bij elkaar op school, wonen in een zelfde dorp of wijk en komen elkaar regelmatig tegen. Het is daarom van belang dat zij elkaar weer gewoon in de ogen kunnen kijken. Duidelijk is wel dat niet alles met één gesprek op te lossen is. Het vertrouwen en de onderlinge relatie moeten weer langzaam opgebouwd worden. De bemiddelaars vinden dat de daders meer inzicht hebben gekregen in hun eigen gedrag. De daders hebben hun verantwoordelijkheid genomen en hun excuses aangeboden.

In twee op de drie zaken zijn ook afspraken gemaakt. In een op de drie zaken zijn deze afspraken bovendien schriftelijk vastgelegd in een herstelplan. De locaties tonen hierin een duidelijk verschil. In de meeste locaties wordt er standaard een herstelplan opgesteld. In Zeeland gebeurt dit niet. In bijna alle herstelplannen staan afspraken over gedragsregels en de omgang tussen betrokkenen in de toekomst. Daarnaast zijn er afspraken over het vergoeden van de schade. De afspraken gaan ook over de rol van ouders als opvoeders. In een aantal herstelplannen is de afspraak opgenomen dat de ouders elkaar gelijk informeren als er weer wat gebeurt.

De naleving van de afspraken wordt vooral aan de partijen zelf overgelaten. Zeer incidenteel staat er in het herstelplan wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de afspraken. Het herstelplan legt ook niet vast wat de consequenties zijn als de daders zich niet houden aan het herstelplan. In maar drie zaken wordt het OM op de hoogte gesteld bij het niet nakomen van de afspraken.

Alle partijen zijn tevreden over de herstelbemiddeling. Zowel dader, slachtoffer als het netwerk is redelijk tot zeer tevreden over de bemiddeling. Slechts in een paar zaken zijn

partijen niet tevreden. Het betreft groepsdelicten waarbij meer jongeren en slachtoffers betrokken zijn. De helft van de slachtoffers vindt dat zij door de herstelbemiddeling beter kunnen omgaan met de verwerking van hun leed.

Na drie maanden is nagegaan hoe het met dader en slachtoffer gaat en of de afspraken zijn nagekomen. In minder dan de helft van de zaken heeft de bemiddelaar hierover contact opgenomen met het slachtoffer en de dader. De bemiddelaars rekenen het eigenlijk niet tot hun taak om nog een follow-up gesprek te voeren. Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat het positieve gevoel na het gesprek nog steeds aanwezig is bij slachtoffer en dader. Het sociaal netwerk van de dader vindt dat er sprake is van een gedragsverandering bij hun zoon of dochter. Het gaat vooral om gedragsverandering om herhaling van het delict te voorkomen. Bij het slachtoffer is vooral de angst verminderd en men is blij dat er geen herhaling heeft plaatsgevonden. Ook de bemiddelaars zijn nog steeds tevreden over de herstelbemiddeling. Belangrijke resultaten zijn volgens de bemiddelaars het herstel van de relatie en dat slachtoffers beter ermee kunnen omgaan.

Hoofdstuk 7

Tijdsduur en tijdsinvestering per bemiddeling

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de tijdsduur en de tijdsinvestering per bemiddeling. De projectleiders willen allemaal zo snel mogelijk na het plaatsvinden van het delict beginnen met de bemiddeling. Een richtlijn in de Echt Recht methodiek stelt dat binnen drie weken na aanmelding duidelijk moet zijn of de bemiddeling doorgang vindt. In dit hoofdstuk geven we antwoord op de vraag hoe de procedure in tijd verloopt en welke tijdsinvestering het vraagt van de bemiddelaars. Voor een analyse van de tijdsinvestering hebben we bekeken hoeveel tijd de bemiddelaar heeft geïnvesteerd in de herstelbemiddeling, zowel voor de respons- als de non-respons zaken. Hierbij is nagegaan hoeveel tijd de bemiddelaar besteedt aan de voorbereiding en het herstelgesprek.

7.2 Tijdsduur van de herstelprocedure

Het streven binnen het jeugdstrafrecht is om de procedure zo kort mogelijk te houden. Ook binnen de herstelbemiddeling is het de bedoeling om de tijdspanne tussen delict en herstelgesprek zoveel mogelijk te beperken. Daarom probeert men het herstelgesprek zo spoedig mogelijk na het delict te realiseren. Voor alle zaken waar een herstelgesprek heeft plaatsgevonden is bekeken hoeveel tijd er zat tussen het plaatsgrijpen van het strafbare feit en de herstelbijeenkomst. Minimaal zit er een maand tussen het plaatsvinden van het delict en de herstelbijeenkomst, maximaal is dat vijf maanden. Het zwaartepunt (mediaan) ligt op twee maanden.

Tabel 7.1 Tijdsverloop: aantal dagen tussen delict en herstelgesprek

Tijdsverloop	Wel herstelgesprek	Percentage
Minder dan 3 maanden	27	31%
4 tot met 6 maanden	30	35%
7 t/m 9 maanden	15	17%
Tien t/m 12 maanden	2	2%
Meer dan een jaar	1	1%
Onbekend	12	14%
Totaal	87	100%

Uit bovenstaande tabel valt af te leiden dat van de responszaken eenderde van de zaken binnen drie maanden is afgerond en ruim tweederde van de zaken binnen een half jaar. Wat betreft de non-respons zaken is het niet mogelijk om het tijdsverloop te bekijken, omdat er geen herstelgesprek wordt gehouden. Daarom is aan de bemiddelaar gevraagd om aan te geven hoeveel tijd er is verlopen tussen het delict en het invullen van het formulier. Daaruit

blijkt dat 60% van de zaken binnen een half jaar is afgerond en terugverwezen naar de verwijzer. Toch duurt dit bij een kwart van de zaken tot ruim negen maanden en bij 6% van de zaken zelfs langer dan een jaar. Deze duur is niet te verklaren door de zaken waar een alternatieve bemiddeling is toegepast. Daar is het tijdsverloop zelfs iets korter, ruim eenderde van de zaken wordt binnen drie maanden afgehandeld.

Tabel 7.2 Tijdsverloop non-respons: aantal maanden tussen delict en invullen formulier (bij afronding van een zaak)

	Geen herstelgesprek	Percentage	Percentage alternatieve bemiddeling
Minder dan 3 maanden	31	22%	36%
4 tot met 6 maanden	53	38%	29%
7 t/m 9 maanden	39	28%	29%
Tien t/m 12 maanden	10	7%	4%
Meer dan een jaar	8	6%	4%
Totaal	141	100%	100%

Vergelijken we de respons- en non-responszaken qua tijdsverloop dan zien we dat net iets meer responszaken binnen een half jaar tot afronding komen (66%) dan de non-responszaken (60%). Toch is hier geen significant verschil. Er is wel een indicatie dat non-responszaken doorgaans langer in beslag nemen dan responszaken. Zo neemt 6% van de non-responszaken langer dan een jaar in beslag, tegenover 1% van de responszaken. Opnieuw geldt dat deze verschillen niet significant aantoonbaar zijn, het zijn slechts indicaties.

7.3 Tijdsinvestering

Voor de bemiddelaar gaat hoofdzakelijk tijd en werk zitten in de voorbereidingsfase. Gevraagd is om bij te houden hoeveel tijd zij besteed hebben aan de herstelzaken. Dit is opgesplitst in voorbereidingstijd, gesprekken met betrokkenen of anderen, reistijd, administratieve afhandeling en het herstelgesprek.

Kijken we naar de tijdsinvestering van de responszaken dan zien we dat de tijdbesteding aan een zaak gemiddeld in totaal vijftien uur bedraagt. Het minimum ligt op vijf uur en het maximum op 55 uur. De meeste tijd gaat zitten in het voeren van gesprekken met de daders en slachtoffers en hun sociaal netwerk, voorafgaand aan de bijeenkomst. Het voorbereiden van de zaak (het inlezen en organiseren van gesprekken en dergelijke) kost gemiddeld 2,4 uur per zaak, het minimum ligt op een half uur en het maximum op tien uur. De voorbereidende gesprekken met betrokkenen (daders en slachtoffers) nemen zoals al genoemd, de meeste tijd in beslag. Het gemiddelde ligt op 4,6 uur per zaak, met een minimum van een half uur tot een maximum van dertien uur. De mediaan, het zwaartepunt, ligt rond 3,5 uur per zaak. Naast de gesprekken met direct betrokkenen voert ongeveer de helft van de bemiddelaars gesprekken met derden, zoals professionals en mensen buiten het directe netwerk van daders en slachtoffers. Dit kost hun gemiddeld 2,2 uur per zaak. Het bijwonen van een herstelbijeenkomst neemt gemiddeld twee uur in beslag. Er zijn twee zaken waarin de

bijeenkomst binnen een half uur afgerond werd (minimum), en eentje met een tijd van acht uur. In de meeste zaken duurt de herstelbijeenkomsten twee uur of korter (70%).

Tabel 7.3 Tijdsduur herstelbijeenkomst

	Aantal zaken	Percentage
Minder tot 1 uur	19	23%
1½ uur	28	32%
2 uur	14	16%
2-3 uur	4	5%
3-4 uur	4	5%
5 uur of langer	4	5%
Onbekend	14	16%
Totaal	87	100%

Het merendeel van de bemiddelaars (82%) is ook reistijd kwijt voor de bijeenkomst of de gesprekken. Gemiddeld hebben zij bijna drie uur nodig om te reizen (met een minimum van een half uur en een maximum van twaalf uur). In de administratieve afhandeling, tot slot, gaat ook nog enige tijd zitten. Dit is gemiddeld bijna twee uur per zaak, met een minimum van een half uur en een maximum van acht uur (n=2). Het merendeel van de bemiddelaars (88%) besteedt niet meer dan drie uur aan de bijbehorende administratie. Bekijken we de gemiddelde tijd die nodig is voor de onderscheiden fases in een herstelbemiddelingszaak dan zien we dat de meeste tijd gaat zitten in de gesprekken met direct betrokkenen (daders, slachtoffers en hun beider sociale netwerk), vervolgens in het reizen, ten derde in het anderszins voorbereiden van de zaak (inlezen en organiseren), ten vierde in het voeren van gesprekken of overleggen met anderen. Het bijwonen van de bijeenkomst zelf komt op een vijfde plaats en de administratie op de zesde. Tellen we het totaal aantal bestede uren van zaken waarin het tot een herstelgesprek kwam op, dan komen we tot een gemiddelde van vijftien uur per zaak. Het minimum ligt op vijf uur en het maximum op 55 uur per zaak. De mediaan, het zwaartepunt, ligt op 12,5 uur.

Er is ook gekeken hoeveel tijd de bemiddelaars besteden aan de non-responszaken. Deze ligt vanzelfsprekend lager, namelijk rond de 7,5 uur per zaak. De totale tijd die besteed is aan de zaken waar het niet tot een confrontatie komt, varieert tussen de anderhalf uur tot 55 uur. De voorbereidingstijd neemt in de meeste zaken ongeveer een half uur tot een uur in beslag (71%). De gemiddelde voorbereidingstijd (stukken lezen, organiseren van gesprekken) is ongeveer anderhalf uur. Het overgrote deel van de zaken vraagt niet meer dan drie uur voorbereiding (92%). Aan de voorbereidende gesprekken wordt gemiddeld bijna drie uur besteed. Gesprekken met deskundigen of andere betrokkenen vergen gemiddeld rond de anderhalf uur. De reistijd is een hoge kostenpost: gemiddeld is de bemiddelaar tegen de twee uur kwijt met reizen. Daarnaast is er ongeveer een uur nodig per zaak om de administratieve handelingen te verrichten.

7.3.1 Tijdsinvestering per bemiddeling

Zaken waarin het wel tot een herstelgesprek komt, kosten - vergeleken met de zaken waarin het niet tot een gesprek komt - tweemaal zoveel tijd. Echter, dat wil niet zeggen dat een

non-responszaak per definitie minder tijd nodig heeft, het maximale is eveneens 55 uur (zie tabel 7.4). Ook al komt het niet tot een bijeenkomst, de voorbereiding daarvoor kan toch veel tijd in beslag nemen.

Tabel 7.4 Tijdsbesteding naar respons en non-responszaken

Tijdsinvestering in uren	Wel herstelgesprek	Geen herstelgesprek
Gemiddelde totale tijdsinvestering per zaak	14.9	7.4
Minimum van totale tijdsinvestering	5	1.5
Maximum van totale tijdsinvestering	55	55.5
Mediaan van totale tijdsinvestering	12.5	7.4
Vorbereiding gemiddeld	2.4	1.6
Gesprekken betrokkenen gemiddeld	4.6	2.9
Gesprekken derden gemiddeld	2.3	1.6
Tijd met andere vormen gemiddeld	nvt	1.6
Bijwonen bijeenkomst gemiddeld	2	Nvt
Reistijd gemiddeld	2.9	1.7
Administratie gemiddeld	1.9	1.1

Het is interessant om te bezien of de totale tijdsbesteding groter is waar er meer daders betrokken zijn bij het delict. Bekijken we de groepsdelicten en individuele delicten, dan blijkt dat in groepsverband gepleegde delicten meer tijdsinvestering vragen (zie tabel 7.5). Wat betreft de responszaken: de meest tijdrovende zaken (meer dan 22 uur per zaak) betreffen allemaal groepsdelicten. Daarnaast zijn de zaken die minder dan acht uur vragen bijna allemaal delicten waarbij één dader betrokken is. Van de zaken waarbij het niet tot een herstelgesprek is gekomen vergen ook de groepsdelicten meer tijd. Vooral bij de zaken die minder dan acht uur vergen betreft het tweemaal vaker een zaak met een dader dan met meerdere daders. Ook hier is gekeken naar de zaken waar de weg is bewandeld van alternatieve bemiddeling. Deze zaken kosten iets meer tijd.

Tabel 7.5 Tijdsinvestering opgesplitst naar aantal daders en respons/non-responszaken

	Wel herstelgesprek				Geen herstelgesprek			
	Een dader		Meerdere daders		Een dader		Meerdere daders	
Tot 8 uur	14	36%	3	8%	79	82%	18	41%
8 tot 16 uur	18	46%	16	44%	12	13%	21	48%
16 tot 24 uur	7	18%	8	22%	2	2%	3	7%
24 uur tot 55 uur	--	--	9	25%	3	3%	2	5%
Totaal	39	100%	36	100%	96	100%	44	100%

Te concluderen valt dat een herstelzaak die met een gesprek wordt afgerond gemiddeld een tijdsinvestering vraagt van vijftien uur, terwijl een zaak waarbij het niet tot een herstelgesprek is gekomen gemiddeld de helft kost, en wel 7,5 uur. Het aantal daders is duidelijk van invloed op de tijdsinvestering. In de responszaken zijn 145 dadergesprekken gevoerd. Dat betekent dat per dader gemiddeld negen uur is geïnvesteerd. Voor de non-respons zijn gesprekken gevoerd met 175 daders. Dat betekent dat er per dader gemiddeld acht uur is geïnvesteerd.

7.4 Conclusie

De projectleiders willen allemaal zo snel mogelijk na het plaatsvinden van het delict starten met de bemiddeling. Een richtlijn in de Echt Recht methodiek stelt dat binnen drie weken na aanmelding duidelijk moet zijn of de bemiddeling doorgang vindt. In de praktijk worden de richtlijnen voor de afhandeling niet altijd gehaald. Minimaal zit er een maand tussen het plaatsvinden van het delict en de bijeenkomst, en maximaal vijf maanden. Veel is afhankelijk van de aard van de zaak: de hoeveelheid betrokken daders en slachtoffers, de setting, de aard ('heftigheid') van het delict. De snelheid waarmee de afhandeling daadwerkelijk gebeurt, is mede afhankelijk van hoe snel de projecten geïnformeerd worden over de strafzaken. In Friesland, Zwolle en Drenthe zit men dicht bij het vuur, in de zin dat de projectleiders bij de politie werken of bij het JCO aanwezig zijn. Daardoor is men snel op de hoogte van een zaak.

Eenderde van de zaken wordt binnen drie maanden afgerond en ruim tweederde van de zaken binnen een half jaar. Het merendeel van de zaken is binnen negen maanden afgerond, incidenteel duurt een zaak een jaar of langer. Ook de tijdsbesteding is zeer zaaksafhankelijk. De gemiddelde tijdsbesteding per zaak is ongeveer vijftien uur. Voor de herstelbemiddelingszaken waar geen gesprek heeft plaatsgevonden is dat de helft: zeven en een half uur. De projecten hanteren de volgende vuistregels. Verkenning van een zaak: maximaal zes uur, voorbereiding eveneens maximaal zes uur en de conferentie: twee uur. Daarnaast hebben sommige projecten, die bijvoorbeeld provinciebreed operen, soms met lange reisafstanden te maken waardoor de tijdsbesteding flink kan oplopen. Daarnaast blijkt dat zaken waarbij meer daders en slachtoffers betrokken zijn, veel tijdsintensiever te zijn. Wat betreft de tijdsinvestering omgerekend per dader kan men constateren dat de bemiddelaar gemiddeld acht tot negen uur aan de zaak heeft besteed, ongeacht of het nu wel of niet tot een herstelgesprek is gekomen.

Hoofdstuk 8

Conclusies en aanbevelingen

8.1 Inleiding

Dit evaluatieonderzoek heeft tot doel om de pilots herstelbemiddeling te volgen teneinde voldoende materiaal te verzamelen op basis waarvan een beslissing is te nemen over het al dan niet landelijk invoeren van herstelbemiddeling in (jeugd)strafzaken. Daartoe is in kaart gebracht op welke wijze herstelbemiddeling wordt toegepast en welke resultaten toegeschreven kunnen worden aan de herstelbemiddeling. Onder resultaten verstaan we zowel de ervaringen en waardering van deelnemers aan de herstelbemiddeling als ervaringen van de bemiddelaars. In het onderzoek zijn zes pilots onderzocht, te weten:

1. Echt Recht Zwolle, Raad voor de Kinderbescherming Zwolle.
2. Echt Recht / Samen Herstellen, Jeugdzorg Drenthe (Bureau Halt).
3. Herstelbemiddeling Zeeland, Afdeling Jeugdreclassering, Bureau Jeugdzorg Zeeland.
4. Herstelgerichte activiteiten tijdens jeugdreclasseringmaatregelen Slachtoffer in Beeld, Utrecht.
5. Echt Recht Spirit (voorheen SaC-Amsterdam), Amsterdam.
6. Echt Recht, Politie Fryslân.

Voor deze pilotprojecten is gedurende ruim een jaar nagegaan hoe de praktijk van herstelbemiddeling bij jeugdigen in Nederland eruit ziet. Door interviews en vragenlijsten is onderzocht hoe de samenwerking verloopt met verwijzende en betrokken instanties, wat de plaats is van de bemiddelingen in het strafrechtelijke proces, en hoe betrokkenen de bemiddeling ervaren en beoordelen. Ook is nagegaan om welk aantal bemiddelingen het gaat. In dit slothoofdstuk gaan we in op de belangrijkste resultaten van het onderzoek en de aanbevelingen die op grond van de resultaten zijn te geven.

Gezien het aantal bemiddelingszaken en het gegeven dat ongeveer de helft van de betrokkenen de vragenlijsten heeft ingevuld, betekent dit dat we enigszins voorzichtig moeten zijn met het interpreteren van de resultaten van dit onderzoek.

8.2 De organisatorische context van de projecten

De meeste projecten werken met de Echt Recht methodiek. Uitzondering is de herstelbemiddeling Zeeland waar men een zelf ontwikkelde methodiek hanteert, die bekend staat als 'de Zeeuwse aanpak'. De werkwijze in de projecten kent veel overeenkomsten. Alle herstelbemiddelingsprojecten richten zich op jongeren tussen de twaalf en achttien jaar oud die een delict hebben gepleegd. De pilotprojecten zijn gericht op het bewerkstelligen van een confrontatie tussen dader en slachtoffer om, in eerste instantie, de schade te herstellen. De nadruk ligt daarbij op de immateriële schade (relaties, verwerking). Daarnaast streven de bemiddelaars naar het voorkomen van recidive (van de daders) en het bijdragen aan het verwerkingsproces (van de slachtoffers).

Naast overeenkomsten zijn er ook verschillen tussen de herstelbemiddelingsprojecten. Ten eerste wat betreft de organisatorische context. De projecten zijn ingebed bij de politie, het Bureau Jeugdzorg, Bureau Halt, de jeugdreclassering, de Raad voor de Kinderbescherming of een organisatie voor slachtofferhulp. De pilotprojecten draaien al enkele jaren - vanaf 2001 of korter - en werken met een team van tussen drie en zeventien mensen, van wie velen parttime beschikbaar zijn voor het project.

Duidelijk is dat herstelbemiddelaars een soort pioniers zijn die in de praktijk aan de herstelbemiddelingsmethodiek een eigen invulling geven. Deze verschillen hebben betrekking op allerlei aspecten van de herstelbemiddeling, zoals wie bij het herstelgesprek aanwezig zijn, of er standaard een herstelplan wordt opgesteld, en of er een follow-up gesprek plaatsvindt. Deze verschillen zijn niet of nauwelijks van invloed op de ervaren resultaten van de deelnemers aan herstelbemiddeling.

8.3 Aanmelding en instroom van zaken

Wijze van aanmelding en selectie van zaken

De meeste projecten krijgen hun jongeren aangemeld via de politie of de Raad voor de Kinderbescherming. De meeste zaken zijn in het JCO besproken voordat zij werden verwezen naar een van de projecten voor herstelbemiddeling. De organisatorische inbedding van herstelbemiddeling is mede bepalend voor de instanties die verwijzen naar de projecten. De verwijzers naar de projecten zijn vooral afkomstig uit de eigen organisatie en bestaande samenwerkingverbanden. De pilots die meer ingebed zijn in de jeugdzorg, zoals Utrecht en Amsterdam, hebben vaker te maken met het Bureau Jeugdzorg als verwijzer. Ondanks de verschillen in verwijzende instellingen is er geen onderscheid in het type delict dat wordt aangemeld bij herstelbemiddeling.

De delicten die leiden tot een herstelbemiddeling betreffen vooral lichamelijke mishandeling. Daarnaast gaat het om vernieling en schending van de openbare orde, bedreiging en diefstal al dan niet met geweld.

Veelal is het JCO of de verwijzer de eerste die de zaken selecteert. De afspraak is dat dit gebeurt aan de hand van de Echt Recht criteria. Zo geschiedt de deelname van partijen op vrijwillige basis, en moet de dader de daad bekend hebben en hiervoor zijn verantwoordelijkheid nemen. De dader moet bovendien in staat zijn om een gesprek te voeren (geen psychiatrische of verslavingsproblematiek). Ten slotte moet er een helder omschreven delict zijn waarbij geen verwarring bestaat over de rol van slachtoffer en dader. Duidelijk moet zijn dat de dader wil meewerken aan herstel. De behoeften van het slachtoffer staan voorop en er mag geen kans bestaan dat het slachtoffer opnieuw slachtoffer wordt. Getracht wordt om voor alle daders die aangemeld worden een herstelbemiddelingstraject te starten. Daar waar er gegronde redenen bestaan om een bemiddeling niet door te laten gaan, zullen de bemiddelaars de zaak teruggeven aan de verwijzer. Er wordt geen selectie gemaakt op basis van type delict of dader.

Zijn de gesprekken een onderdeel van de strafrechtelijke afdoening van een zaak?

Voor alle projecten geldt als richtlijn dat de bemiddeling geen deel uitmaakt van de strafrechtelijke afdoening. Bij alle projecten is de herstelactiviteit een aanvullende procedure op het strafrecht. Het overgrote deel van de zaken die tot een gesprek leiden wordt aangemeld in de fase dat de zaak bij het OM ligt, maar nog niet bij de rechter is beland. Op de tweede plaats gaat het om zaken die alleen bij de politie bekend zijn. Bij de

zaken waarbij het niet tot een herstelgesprek is gekomen, is dit andersom: daar is het merendeel van de zaken aangemeld in de fase dat de zaak nog niet bij het OM is gemeld, maar wel bij de politie bekend is. Mogelijk voelt de dader meer druk om mee te doen met herstelbemiddeling als de zaak bij het OM ligt. Bij alle locaties worden nauwelijks zaken bemiddeld buiten het strafrechtelijke kader om. Een enkele maal vindt de herstelbemiddeling plaats vanwege een maatregel of na een rechterlijke uitspraak.

Meestal wordt een verslag van de bemiddeling toegevoegd aan het strafrechterlijke dossier van de cliënt; het kan als zodanig worden meegenomen in de verdere afdoening. Knelpunt in de praktijk is dat het niet altijd haalbaar is om het herstelgesprek te organiseren voor de rechtszitting. Niet bekend is of en zo ja, in welke mate, herstelbemiddeling invloed heeft op het afhandelen van de strafzaak. Soms is de bemiddelaar aanwezig op de rechtszitting.

Welk type zaken en dader worden betrokken bij herstelbemiddeling?

Herstelbemiddeling is in principe mogelijk bij alle strafbare feiten. De meeste projecten zijn begonnen met eenvoudiger zaken om ervaring op te bouwen in het bemiddelen. Inmiddels beperken zij zich niet meer tot de zogenaamde 'kleine criminaliteit' maar richten zij zich ook op de zwaardere strafzaken. De strafbare feiten die leiden tot een herstelbemiddeling betreffen vooral lichamelijke mishandeling. Daarnaast komt vernieling en schending van de openbare orde, bedreiging, diefstal met en zonder geweld voor. In de meeste gevallen betreft het *first offenders*, jongeren die nog niet in aanraking zijn geweest met de politie. De daders zijn meestal jongeren tussen de veertien en zeventien jaar die in Nederland zijn geboren. Iets meer dan een kwart van de daders is van allochtone afkomst. Was in het onderzoek van Hokwerda in 2004 de groep daders van allochtone afkomst nog sterk ondervertegenwoordigd, nu zijn de projecten wel in staat om deze groep te bereiken. Het aandeel vrouwelijke daders is beduidend kleiner. Zes keer zo vaak betreft het jongens dan meisjes. Dit komt overeen met de landelijk gegevens waaruit blijkt dat meisjes veel minder vaak een delict plegen dan jongens.

Twee op de vijf zaken betreffen een delict waarbij meerdere daders betrokken zijn. In de projecten wordt er verschillend omgegaan met groepsdelicten. De meeste bemiddelaars kiezen ervoor om alle daders en alle slachtoffers in een herstelgesprek bijeen te brengen, maar dit is moeilijk te realiseren. Er worden dan ook andere varianten toegepast. Het komt voor dat verschillende daders die betrokken zijn bij dezelfde zaak afzonderlijk een gesprek aangaan met het slachtoffer. Als de groep van aanwezigen bij het herstelgesprek groot is, wordt er vaak een extra bemiddelaar aan het gesprek toegevoegd. In één op de vijf zaken is er een tweede herstelbemiddelaar aanwezig.

Slachtoffer en dader zijn veelal bekenden van elkaar. Ze kennen elkaar van school, uit de wijk of het dorp, of het waren vrienden van elkaar. De leeftijd van de groep slachtoffers varieert van 10 tot 91 jaar. Het merendeel van de slachtoffers is echter tussen de twaalf en achttien jaar. Te concluderen valt dat in driekwart van de zaken de slachtoffers autochtone jongens zijn in de leeftijd jonger dan achttien jaar.

De voornaamste reden voor de daders om deel te nemen aan herstelbemiddeling is dat zij spijt hebben van wat zij hebben gedaan en aan het slachtoffer willen uitleggen waarom zij tot de daad gekomen zijn. Enkele daders nemen deel in de hoop op strafvermindering of omdat hun ouders dat willen.

De redenen van de slachtoffers zijn iets altruïstischer van aard, zij willen vooral herhaling tegengaan van het delict. Zij willen graag begrijpen waarom de dader deze daad heeft begaan. Door de zaak met elkaar uit te praten hopen zij dat ze weer normaal met elkaar

kunnen omgaan. Leedverwerking is nauwelijks een reden voor slachtoffers om mee te doen aan herstelbemiddeling. Het sociaal netwerk van het slachtoffer en de dader zijn in eerste instantie meegekomen om steun te bieden.

Aan de slachtoffers is gevraagd wat de gevolgen waren van het delict voor henzelf. Ten eerste is er lichamelijk letsel als gevolg van de mishandeling. Daarnaast noemen de slachtoffers vooral de psychische gevolgen van het delict: tweederde heeft last van slapeloze nachten, is angstig geworden of is het vertrouwen in mensen kwijt. Ten slotte is er materiële schade zoals een bril die stuk is gegaan, geld dat is gestolen of dingen die vernield zijn. Slechts enkele slachtoffers geven aan dat er nauwelijks nadelige gevolgen zijn.

8.4 De resultaten van herstelbemiddeling

Aantal zaken dat als geslaagd en niet geslaagd is te beschouwen

Uit het onderzoek blijkt dat een op de drie zaken uiteindelijk leidt tot een directe confrontatie tussen slachtoffer en dader en hun sociale netwerk. In twee op de drie zaken komt het niet tot een gesprek. In de helft van de zaken weigert de dader en in een kwart wil het slachtoffer niet meewerken. De redenen zijn heel divers: angst voor confrontatie, dader of slachtoffer is onvindbaar, of de zaak is al opgelost. Soms vinden de ouders het niet opportuun omdat er teveel tijd zit tussen het delict en de herstelbemiddeling, of ze verwachten niet dat een bemiddeling tot een zinvolle oplossing zal leiden. In een aantal zaken vindt de bemiddelaar het niet zinvol om een herstelgesprek te voeren omdat de dader niet de verantwoordelijkheid neemt voor zijn gedrag of het delict ontkent. De zaken die niet leiden tot een herstelgesprek worden allemaal teruggegeven aan de verwijzer.

Als een herstelbemiddeling niet leidt tot een directe confrontatie is het toch soms mogelijk om de dader een gebaar te laten maken naar het slachtoffer. Voorbeelden zijn een excuusbrief, pendelbemiddeling, videoboodschap, of het aanbieden van een bloemetje. In één op de acht herstelbemiddelingen, die niet tot een gesprek hebben geleid, vindt er een alternatieve vorm van bemiddeling plaats. Meestal is dit in de vorm van het schrijven van een excuusbrief door de dader aan het slachtoffer of het sturen van een bloemetje.

Wat betreft de zaken die wel en niet tot een herstelgesprek leiden zijn een aantal verschillen te constateren. Een opmerkelijk verschil is dat in de zaken waar het uiteindelijk niet komt tot een herstelgesprek, dit vaker daders met een andere etnische achtergrond betreft. Mogelijk zijn deze allochtone daders minder bekend met het fenomeen herstelrecht. Een ander verschil is dat er iets vaker jongeren deelnemen die voor het eerst in aanraking zijn gekomen met de politie, de zogeheten *first offenders*. Wat betreft type delict is er geen verschil tussen de zaken die wel en niet tot een herstelgesprek hebben geleid. Wel leiden groepsdelicten vaker tot een herstelgesprek dan zaken met één dader. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn dat de kans groter is dat één of twee daders willen meewerken omdat er ook meer daders betrokken zijn.

Gehanteerde criteria waarop een bemiddeling als geslaagd is te beschouwen

Nagegaan is in hoeverre de voornaamste doelstellingen van het herstelgesprek zijn gerealiseerd. De hoofddoelstellingen van de herstelgesprekken zijn:

- Een rechtvaardige procedure waarin de direct betrokkenen een actieve rol hebben, zodat er in overleg en rekening houdend met ieders belangen besloten kan worden hoe er gereageerd moet worden op wat er is gebeurd.
- Herstel van materiële en immateriële schade en herstel van relaties.

- Een verminderde kans op recidive doordat de dader inzicht verwerft in zijn gedrag en de gevolgen van dit gedrag voor anderen.

Men kan concluderen dat er een dialoog tot stand is gekomen tussen dader en slachtoffer. De slachtoffers en de daders vinden dat zij hun verhaal konden vertellen in de herstelbijeenkomst en actief hebben meegewerkt aan de oplossing en afspraken. Hiermee voldoen de projecten aan de doelstelling dat het een rechtvaardige procedure is waarin de direct betrokkenen een actieve rol hebben zodat er in overleg en rekening houdend met ieders belangen besloten kan worden hoe er gereageerd moet worden op wat er is gebeurd. Betrokkenen beoordelen de confrontatie als positief. Het gesprek vond in een ontspannen en rustige sfeer plaats en er is op een respectvolle manier met elkaar omgegaan. De daders ervaren het als confronterend om het slachtoffer te horen vertellen wat de gevolgen zijn van het delict. De meeste slachtoffers beoordelen de confrontatie ook als positief. Het was voor hen goed om te horen wat de dader te zeggen heeft. Naast de spijt die de dader toont, is het belangrijk dat zij het volledige verhaal te horen hebben gekregen. Hoewel het voor de ouders moeilijk is om hun kind in de rol van slachtoffer of dader mee te maken, beoordelen zij het gesprek eveneens als positief. Belangrijk is wel dat de dader eerlijk en oprecht is over zijn aandeel. Bemiddelaars, slachtoffers of hun netwerk zijn kritisch als ze het gevoel hebben dat de dader niet de waarheid vertelt of niet oprecht spijt heeft.

Een andere conclusie is dat de tweede doelstelling 'herstel van (im)materiële schade en herstel van relatie' gerealiseerd is, in de zin dat zowel daders als slachtoffers vinden dat er sprake is van herstel. De slachtoffers geven iets vaker aan dat er gedeeltelijk herstel is. Beide partijen noemen als belangrijk resultaat van de bemiddeling dat de relatie zodanig hersteld is dat zij weer normaal met elkaar kunnen omgaan. Daardoor zijn de slachtoffers minder bang dat zij opnieuw slachtoffer zullen worden. Dat is vooral belangrijk omdat de meeste slachtoffers en daders bekenden zijn van elkaar. Duidelijk is wel dat niet alles met één gesprek op te lossen is. Het vertrouwen en de onderlinge relatie moeten weer langzaam opgebouwd worden. Daarnaast geeft de helft van de slachtoffers aan dat zij door de herstelbemiddeling beter om kunnen gaan met het leed, maar een aantal slachtoffers kampt nog steeds met de psychische gevolgen van het delict.

Wat betreft het inzicht verwerven van de dader in zijn gedrag en de gevolgen daarvan, vinden de bemiddelaars dat er bij bijna alle jongeren meer inzicht is. De daders hebben hun verantwoordelijkheid genomen en hun excuses aangeboden. Ook hier zijn de slachtoffers iets sceptischer, sommige slachtoffers betwijfelen of de dader iets geleerd heeft of inzicht verworven heeft. De daders zelf vinden dat er een leerproces op gang is gebracht in die zin dat zij de intentie hebben om het probleemgedrag in de toekomst te voorkomen. Of dit daadwerkelijk betekent of herstelbemiddeling ertoe bijdraagt om herhaling te voorkomen is op grond van het onderzoek moeilijk te zeggen.

Het was de bedoeling in het onderzoek de recidive te onderzoeken en een vergelijking te maken tussen de jongeren die meegedaan hebben aan herstelbemiddeling en een controlegroep. Het bleek niet mogelijk om eenduidige informatie te verkrijgen over de steekproefkenmerken, -omvang, en recidive, waardoor we dit onderzoek niet konden verrichten. Een reden daarvoor is dat het HKS een lastige bron van informatie gebleken is voor het doen van een onderzoek naar recidive. Niet alleen de afwijking van datum delict en datum van registratie in het HKS (Herkenningssysteem) is problematisch, maar ook de regionale verschillen in het systeem leveren problemen op. In vervolgonderzoek is het aan te raden om geen gebruik meer van het HKS te maken, maar van Justitiële

Documentatiegegevens. Daarnaast dient de tijd tussen herstelbemiddeling en het recidiveonderzoek minimaal twee jaar te zijn.

Men kan concluderen dat alle betrokkenen vinden dat herstelbemiddeling een aanvulling is op het jeugdstrafrecht. Het merendeel van de betrokkenen (bemiddelaar, slachtoffer, dader, en hun netwerk) is redelijk tot zeer tevreden over de verschillende aspecten van herstelbemiddeling en ziet goede resultaten als gevolg van de bemiddeling. Slechts in een paar zaken zijn partijen minder tevreden. Het betreft voornamelijk groepsdelicten waarbij meer daders en slachtoffers betrokken zijn, maar waarin het niet gelukt is om alle daders aanwezig te krijgen bij de herstelconferentie. Daarnaast is soms onduidelijk hoe de verhouding is tussen slachtoffer en dader, zeker als het gaat om vechtpartijen. Sommige bemiddelaars hebben het liever over het incident dan over het delict, omdat bij mishandeling niet altijd duidelijk is wie slachtoffer is en wie dader.

De afspraken en de naleving ervan

Een belangrijk aspect van herstelbemiddeling is dat er aan het eind van het gesprek afspraken gemaakt worden die bedoeld zijn om het leed te herstellen. In twee op de drie zaken zijn afspraken gemaakt. In een op de drie zaken zijn deze afspraken ook schriftelijk vastgelegd in een herstelplan. Het opstellen hiervan is in de meeste herstelbemiddelingsprojecten een standaardprocedure. Uitzondering is de locatie Zeeland waar dit niet gebeurt. In bijna alle herstelplannen worden afspraken gemaakt wat betreft de gedragsregels. In dit herstelplan wordt vastgelegd hoe betrokkenen in de toekomst met elkaar omgaan. Daarnaast zijn er afspraken over het vergoeden van de schade, althans tot een bepaald bedrag. In een aantal herstelplannen is de afspraak opgenomen dat de ouders elkaar informeren als er weer wat gebeurt.

De naleving van de afspraken wordt vooral aan de partijen zelf overgelaten. Zeer incidenteel wordt er in het herstelplan opgenomen wie verantwoordelijk is voor het nakomen van de afspraken. Er wordt ook niet vastgelegd wat de consequenties zijn als de daders zich niet houden aan het plan. In drie zaken wordt het OM op de hoogte gesteld bij het niet nakomen van de afspraken.

Hebben herstelgesprekken ook op langere termijn een positieve uitwerking op het slachtoffer?

Na drie maanden is nagegaan hoe het met de dader en het slachtoffer gaat en of de afspraken zijn nagekomen. Het betreft echter een gering aantal zaken (31). Daarbij gaat het om vragenlijsten die door de bemiddelaars zijn ingevuld na telefonisch contact met de dader en het slachtoffer, drie maanden na het herstelgesprek. In minder dan de helft van de herstelzaken is na afloop contact opgenomen met het slachtoffer en dader. De bemiddelaars rekenen dit eigenlijk niet tot hun taak.

Uit de gesprekken die gevoerd zijn - rapporteren de bemiddelaars - blijkt dat zowel het slachtoffer als de dader nog steeds positief is over het herstelgesprek. Het sociaal netwerk van de dader vindt dat er een gedragsverandering is opgetreden bij hun zoon of dochter. Het gaat vooral om gedragsverandering om herhaling van het delict te voorkomen. Bij het slachtoffer is vooral de angst verminderd; men is blij dat er geen herhaling heeft plaatsgevonden. Ook de bemiddelaars zijn nog steeds tevreden over de herstelbemiddeling. Belangrijke resultaten zijn volgens de bemiddelaars het herstel van de relatie en de leedverwerking van het slachtoffer.

Wat kan worden gezegd over de tijdsinvestering per bemiddeling?

De projectleiders willen allemaal zo snel mogelijk na het plaatsvinden van het delict starten met de bemiddeling. Minimaal zit er een maand tussen het plaatsvinden van het delict en de bijeenkomst, maximaal is dit vijf maanden. Veel is afhankelijk van de aard van de zaak: de hoeveelheid betrokken daders en slachtoffers, de setting, en de aard ('heftigheid') van het delict. De snelheid waarmee de afhandeling daadwerkelijk gebeurt, is mede afhankelijk van de organisatorische inbedding van het project. In sommige projecten werkt de projectleider bij de politie of is deze bij het JCO aanwezig, waardoor men snel op de hoogte is van de zaak.

Eenderde van de zaken wordt binnen drie maanden afgerond en ruim tweederde van de zaken binnen een half jaar. Het merendeel van de zaken is binnen negen maanden afgerond, incidenteel duurt een zaak een jaar of langer.

Ook de tijdsbesteding is zeer zaaksafhankelijk. De gemiddelde tijdsbesteding per zaak is ongeveer vijftien uur. Voor de herstelbemiddelingszaken waar geen gesprek heeft plaatsgevonden is dat de helft, zeven en een half uur. De zaken waarbij meer daders en slachtoffers zijn betrokken, blijken veel tijdsintensiever te zijn. Als we de tijdsinvestering per dader omrekenen is vast te stellen dat de bemiddelaar gemiddeld acht tot negen uur aan de zaak heeft besteed, ongeacht of het nu wel of niet tot een herstelgesprek is gekomen.

Echt Recht en de theoretische onderbouwing vanuit de gedragswetenschappen

De praktijk van herstelbemiddeling sluit goed aan bij wat er bekend is vanuit de psychologische en pedagogische theorievorming over de morele ontwikkeling van kinderen. De procedure bevat duidelijk een leerelement voor de minderjarige dader. De daders worden in de herstelbemiddeling geconfronteerd met de gevolgen van hun daden en de impact die dit heeft op het leven van de slachtoffers. Dit inzicht heeft tot gevolg dat de daders willen streven naar gedragsveranderingen om herhaling in de toekomst te vermijden. Dit is niet nieuw. Ook jongeren die te maken hebben met het jeugdstrafrecht zeggen dat zij niet in dezelfde fout willen vervallen (Goderie & Steketee, 2004). Uit de reacties van de daders blijkt echter dat er daadwerkelijk een leerproces op gang komt bij de jongeren. Ten eerste geven de daders aan dat het nieuw voor hen is om te ervaren dat conflicten anders op te lossen zijn. Gezien het feit dat de zaken vooral betrekking hebben op agressiegerelateerde delicten, is dat een duidelijke meerwaarde. Ten tweede zijn de daders geconfronteerd met de gevolgen van hun handelen en het moreel verwerpelijke hiervan. Het herstelgesprek dwingt de dader om te reflecteren op zijn gedrag in het bijzijn van voor hem belangrijke personen. Door zelf een actieve bijdrage te leveren aan het herstel leren de jongeren wat moreel wenselijk gedrag is. Kortom, er wordt een appèl gedaan op de morele zelfreflectie van jongeren. Deze morele zelfreflectie is nodig om te komen tot gedragsveranderingen en vooral bij die houdingsaspecten die betrekking hebben op sociale waarden en de vaardigheden om oplossingen voor sociale problemen te bedenken vanuit verschillende perspectieven.

Een ander belangrijk aspect is de betrokkenheid van het gezinssysteem. Ouders willen de verantwoordelijkheid op zich nemen en hun pedagogische relatie versterken door aanwezig zijn te zijn bij het herstelgesprek. De ouders zijn in de eerste plaats aanwezig om hun kind te steunen, maar geven ook aan dat zij betrokken willen zijn bij het tegengaan van eventuele herhaling van het delictgedrag.

De betrokkenen noemen het herstel van de relatie als een van de belangrijkste resultaten van herstelbemiddeling. Dit betekent dat er zich een zekere verbondenheid vormt tussen dader

en slachtoffer. In de herstelbemiddeling gaat het om herstel van de band met de anderen, maar ook daardoor om de band met de samenleving en de gemeenschap. Het gevoel van verbondenheid leidt volgens de relationele criminaliteitsbenadering tot preventie van risicovol gedrag van jongeren.

Uit de reacties van betrokken blijkt dat in het gesprek veel emoties omhoog komen. De bemiddelaars spreken van een omslagpunt in de bijeenkomst waarbij vijandigheid en wantrouwen veranderen in wederzijds begrip en openheid om met elkaar te kunnen communiceren. In de praktijk blijkt het voor het slachtoffer belangrijk te zijn dat de emoties van de dader oprecht zijn, dan ontstaat er ook begrip.

Onduidelijk is wat het effect is op de lange termijn. Van alle gedragsinterventies is bekend dat er vooral in het begin veel effecten te zien zijn, terwijl op de lange duur daders weer in hun oude gedrag vervallen. Het gaat hier echter om jonge daders, voor wie het vaak de eerste of tweede keer is dat ze een delict hebben gepleegd.

8.5 Kritische kanttekeningen

Het lijkt een succesverhaal, de herstelbemiddeling. Alle partijen zijn tevreden en vinden dat er sprake is van een vorm van herstel. Men kan concluderen dat elk van de zes experimenten op een doordachte en zorgvuldige manier de herstelbemiddeling uitvoert. Toch zijn er kanttekeningen te plaatsen bij deze positieve resultaten. Het komt maar in één van de drie herstelbemiddelingen daadwerkelijk tot een directe confrontatie tussen dader en slachtoffer. Verder gaat het maar om een gering aantal zaken waarbij niet alle betrokkenen een vragenlijst ingevuld hebben. Daarnaast zijn er wat kritische kanttekeningen te maken bij de praktijk van herstelbemiddeling:

1. De bemiddeling op zichzelf is voldoende geprotocolleerd aangaande de positie die herstelbemiddeling inneemt. In relatie tot de strafrechtelijke reactie bestaat echter nog veel onduidelijkheid. Zeker voor de deelnemers is niet helder hoe de gemaakte afspraken in de herstelbemiddeling zich verhouden tot het jeugdstrafrecht.
2. De verantwoordelijkheid voor het nakomen van de gemaakte afspraken ligt nu bij de deelnemers zelf. Wil herstelbemiddeling zich richten op de zwaardere delictzaken dan is toezicht en controle op de naleving van de afspraken een voorwaarde.
3. Er zou meer gebruik gemaakt kunnen worden van alternatieve vormen van herstelbemiddeling. Nu gebeurt dat incidenteel in één op de acht zaken. Ook al vindt er geen herstelgesprek plaats, het overdenken hoe de dader een (herstel)gebaar kan maken naar het slachtoffer zet een leerproces in gang.
4. Er zou meer uitwisseling moeten komen over de gehanteerde werkwijze om te komen tot een uniforme methode. De bemiddelaars zijn een soort pioniers die elk een eigen wijze hebben ontwikkeld om deelnemers bijvoorbeeld te motiveren tot deelname. Het uitwisselen van die ervaringen zou niet alleen de kwaliteit kunnen verbeteren, maar mogelijk tot meer herstelgesprekken kunnen leiden. Zeker als het gaat om groepsdelicten of het motiveren van allochtone daders tot een herstelgesprek.
5. Tot slot de nazorg. Hier wordt zeer wisselend mee omgegaan. Nu neemt de bemiddelaar incidenteel contact op met de dader of zijn ouders en het slachtoffer, om na te gaan hoe men de periode na het gesprek heeft ervaren. Om de positie van het slachtoffer iets beter in beeld te krijgen zou op zijn minst gecontroleerd moeten worden of de afspraken daadwerkelijk nagekomen zijn.

8.6 Aanbevelingen voor de procedure van herstelbemiddelingsgesprekken?

De zes experimenten wijzen erop dat het bemiddelingsproces doordacht en zorgvuldig wordt uitgevoerd. Maar vooral in de toewijzing van zaken aan een herstelprocedure bestaan grote verschillen. Het ministerie van Justitie stelde aan de zes experimenten de conditie dat zij verliepen via het Justitieel Casus Overleg (JCO) - in de praktijk blijkt dat niet overal het geval te zijn. De bemiddeling op zichzelf is voldoende geprotocolleerd; over de relatie van de bemiddeling tot de strafrechtelijke reactie bestaat echter veel onduidelijkheid. Deze spitst zich toe op de verwijzing en de relatie met vervolging. Als op grond van de resultaten van dit onderzoek wordt besloten tot landelijke invoering is voor een adequaat gebruik van herstelbemiddeling(sgesprekken) binnen het jeugdstrafrecht een heldere procedure van het grootste belang.

Op basis van het onderzoek naar de zes experimenten lijken in elk geval de volgende vier uitgangspunten opportuun:

1. In alle gevallen dient verwijzing plaats te vinden door het JCO. In dit overleg is de relevante expertise bijeen gebracht om te kunnen beoordelen of zaak en persoon van de dader voor bemiddeling in aanmerking komen. Een herstelrechtelijke procedure dient als interventiemodaliteit gekoppeld te zijn aan het JCO; dit ontwikkelt voor de toewijzing een lijst criteria.
2. De bemiddeling wordt uitbesteed aan een professionele organisatie - in principe komen meer organisaties hiervoor in aanmerking. De kwaliteit van het aanbod dient doorslaggevend te zijn. Deze kwaliteit wordt gegarandeerd via een uitgeschreven protocol. De totstandkoming van de bemiddeling begint met het vragen om medewerking van de dader. Daarna wordt het slachtoffer gevraagd om instemming. Die dient zonder enige druk te kunnen beslissen over medewerking. Indien deze persoon geen medewerking wil verlenen, stopt de procedure. Dan gaat het dossier terug naar het JCO.
3. De bemiddelende organisatie ziet toe op het nakomen van de afspraken door navraag bij het slachtoffer, de ouders (of relevante anderen) en/of de dader. Het aldus compleet gemaakte 'hersteldossier' wordt aangeleverd bij het JCO.
4. Het hersteldossier wordt meegewogen in de vervolgbeslissing van de officier of het vonnis van de rechter. De rechter dient kennis te nemen van het dossier en zich in het vonnis uit te spreken over de wijze waarop het dossier de beslissingen beïnvloedt. In de planning van de gerechtelijke procedure dient men rekening te houden met de doorlooptijd van de bemiddelingspoging. Indien een bemiddeling heeft plaatsgevonden buiten het JCO om is de officier of de rechter niet gehouden aan deze richtlijn.

Bemiddeling voor proces-verbaal en in detentie vallen buiten deze procedure. Justitie heeft verantwoordelijkheid voor de bij haar aangeleverde zaken. Verwijzing door de politie, de kindbescherming of andere partijen buiten het JCO om, vallen buiten de voorgestelde regeling en komen niet voor financiering in aanmerking.

Herstelrechtelijke bemiddeling dient tot stand te komen met volledig vrijwillige instemming van het slachtoffer. Dit geldt eveneens voor de dader. Indien er een koppeling is aan de vervolgingsbeslissing zou calculerend gedrag van de dader denkbaar zijn. Dit lijkt te worden bevestigd door het hogere aantal responszaken, bij voorliggen bij het OM. Toch wordt calculerend gedrag door ons niet als doorslaggevend bezwaar tegen koppeling gezien. De emotionele impact van het bemiddelingsproces is over het algemeen zo groot dat deze een mogelijke calculerende houding overstijgt. Instemming van slachtoffer en dader bepalen dus de totstandkoming van een bemiddeling.

Daarbij wordt nadrukkelijk in overweging gegeven om ook een indirecte bemiddeling als modaliteit aan te bieden dan wel voor te stellen aan slachtoffer en dader. Hoewel het in de onderzoeksdata slechts om een klein aantal gaat, lijkt deze indirecte vorm te kunnen voorzien in een deel van de doelstellingen. Het aantal indirecte bemiddelingen zal wellicht toenemen als het aanbod nadrukkelijker als tussenvorm wordt geformuleerd. Indirecte bemiddeling kan wel degelijk zorgen voor herstelrechtelijke outcomes die passen binnen het Nederlandse rechtssysteem.

Literatuurlijst

- Smeels-Botterweg, A.D.M. (2004). *Methodieboek Herstelbemiddeling*. Middelburg: Bureau Jeugdzorg Zeeland.
- Blum, R.W., & Rinehart, P. (1997). *Reducing the risk: Connections that make a difference in the lives of youth*. Minneapolis: University of Minnesota, Division of general pediatrics, adolescent health.
- Boer, J.R. de, & Opmeer, K. (2002). "Echt Recht" helpt in Drenthe 'hopeloze gevallen' op het rechte pad: Jeugdzorg, politie, OM, jeugdreclassering en slachtofferhulp werken succesvol samen. *Perspectief*, 10, 8, 18-19.
- Boutellier, H. (2001). Nieuwe tijden, kleine moraal. De actualiteit van moraliteit en veiligheid. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp. 12-19). Amsterdam: SWP.
- Boutellier, H. (2004). Beschavingspretenties van straf en herstel. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 25-42). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Bol, M., Terlouw, G.J., Bles, L.W., Verwers, C., & Leunet, J. van der. (1998). *Jong en gewelddadig: Ontwikkelingen en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen*. Den Haag: WODC.
- Brink, G. van den. (2001). *Geweld als uitdaging: De betekenis van agressief gedrag bij jongeren*. Utrecht: NIZW uitgeverij.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2003). *Jeugd 2003: cijfers en feiten*. Voorburg: CBS.
- Cörüz, C. (2001). Bouwstenen of stenen des aanstoets: Normen en waarden in de multiculturele samenleving. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp.29-32). Amsterdam: SWP.
- Daly, K. (2002). Mind the gap. Restorative Justice in Theory and Practice. In A. von Hirsch, J. V. Roberts, & A. Bottoms (eds.). *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*. Oxford: Hart Publishing.
- Jeugd terecht. (2004). De zaak 'Barbara'. De jongere als maat. *Jeugd terecht kwartaalbericht*, 2, 2, 4-5.
- DeKlerck, J., & Depuydt, A. (2004). Straf herstel en verbondenheid. Van individualiserende naar personerende verantwoordelijkheid. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 211-228). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Duff, R.A. (2002). Restorative punishment and punitive restoration. In L. Walgrave (ed.). *Restorative Justice and the Law* (pp. 82-100). Portland: Willan Publishing.
- Dijk, C. van, Grunderbeeck, S. van, Spiesschaert, F., & Vanthuyne, T. (2001). *Herstelgerichte afhandelingen van delicten gepleegd door minderjarigen: Leerprojecten*

Gemeenschapsdienst - Herstelbemiddeling. Vrije Universiteit Brussel, Katholieke universiteit Leuven, Universiteit Gent.

Echt Recht. (2000). *Handboek Echt Recht Conferentie*. Voorhout: OKS/WESP.

Genabeek, M. van, & Dijkman, L. (2001). De macht voorbij. Idealen en praktijk in Teylingereind. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp. 100-104). Amsterdam: SWP.

Groenhuijsen, M.S. (2004). Herstel, schadevergoeding en normbevestiging: Naar een processuele vertaling van strafdoeleinden. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 273-286). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency* Berkely: University of California Press.

Hokwerda, Y.M. (2004). *Herstelrecht in jeugdstrafzaken: Een evaluatieonderzoek van zeven experimenten in Nederland*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Intomart GfK. (2005). *Justitie issue monitor: Jaarrapport 2004*. Hilversum: Intomart GfK.

Kaptein, H. de. (2004). Naar een geciviliseerd strafrecht: Herstelsanctie als solidariteit van herstelrecht en herstelsanctie. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 113-130). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Keijser, J.W. de. (2004). Doelen van straf: Morele theorieën als grondslag voor een legitieme strafrechtpleging. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden*, (pp. 43-65). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Kohlberg, L. (1963). The development of children's orientations to the moral order: I. Sequence in the development of moral thought. *Vita Humana*, 6, 11-33.

Kunneman, H. (2001). Moraliteit en strafrecht in een postmoderne cultuur. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp.12-18). Amsterdam: SWP.

Lauwaert, K. (2001). Horizontaler communicatie en herstelrecht. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp.54-64). Amsterdam: SWP.

Leest, J. (2001). Recht gedaan, Recht gevoeld: Een zorgethisch argument voor herstelrecht. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp. 64-73). Amsterdam SWP.

Meeuws, W. (1994). *Adolescentie: Een psychologische benadering*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Miers, D., Newburn, T., Doolin, K., Maguire, M., Goldie, S., Uglow, S., et al. (2001). *An exploratory Evaluation of Restorative Justice Schemes*. London: Home Office.

Miers, D. (2001). *An International Review of Restorative Justice Schemes*. London: Home Office.

Pagée, R. van, & Kunst, J. (2000). Verantwoordelijkheid dragen: Over de invoering van 'echt recht conferenties'. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 1, 1, 34-40.

Pels, T. (2003). *Respect van twee kanten: Over last van Marokkaanse jongeren*. Assen: Van Gorcum.

- Resnick, M.D., Bearman, P.S., Blum, R.W., Bauman, K.E., Harris, K.M., Jones, J., et al. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the national longitudinal study of adolescent health. *Journal of the American Medical Association*, 278, 10, 823-832
- Rispens, J.J.M.A, Hermanns, J., & Meeus W.H.J. (red.). (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling RMO. (2001). *Aansprekend opvoeden: Balanceren tussen steun en toezicht* (RMO-advies nr. 18). Den Haag: Raad voor Maatschappelijke ontwikkeling.
- Soetenhorst-de Savornin Lohman, J. (1990). *Doe wel en zie om: Maatschappelijk hulpverlening in relatie tot recht*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Soetenhorst-de Savornin Lohman, J. (red.). (1989). *Slachtoffers van misdrijven, ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid*. Arnhem: Gouda Quint.
- Stokkom, B. van. (2004a). *Inleiding: Sanctionering in het teken van schadevergoeding en herstel*. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp.1-21). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Stokkom, B. van. (2004b). *Herstel, zelfcorrectie en communicatief straffen*. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 287-313). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Walgrave, L. (2001). Herstelrecht en strafrecht: duet of duel. *Justitiële verkenningen*, 27, 3, 97-109.
- Walgrave, L. (2004). *Herstelrecht en de wet*. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 69-90). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Weijers, I. (2004). Herstel van het gezag van de geschonden rechtsnorm. In B. van Stokkom (red.) *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 131-150). Amsterdam: SWP.
- Weijers, I. (2001). De rechter als moreel referentiepunt. Een zorgethische benadering. In H. Boutellier, H. Kunneman, & J. Leest (red.), *De straf voorbij: Morele praktijken rondom strafrecht* (pp. 88-97). Amsterdam: SWP.
- Winter, M. de. (2000). *Beter maatschappelijk opvoeden. Hoofdpijnen van een eigentijdse participatie-pedagogiek*. Oratie. Assen: Van Gorcum.
- Winter, M, de. (2004). Lezing gehouden op de conferentie operatie Jong: breekijzer en ijsbreker. Den Haag: 14 juni 2004.

Bijlage 1 Gebruikte documenten

Intern document: *Project herstelbemiddeling*. Bureau Jeugdzorg Zeeland, Afdeling Reclassering, oktober 2003.

Nieuwsbrief n.a.v. de doorstart van Echt Recht in Zwolle (eenmalig). Raad voor de Kinderbescherming, Vestiging Zwolle. April 2004.

(Concept) Plan van Aanpak.

S. C. Stapel. Projectplan Herstelbijeenkomst Echt Recht in Fryslân. Update juni 2004.

Informatiefolders voor daders, slachtoffers, sociaal netwerk en verwijzers.

Convenant “herstelbijeenkomst Echt Recht” in Fryslân.

Procedures Echt Recht conferentie SaC-Amsterdam (intern document).

Aanmeldingsformulier Echt Recht SaC-Amsterdam (intern document).

Aanvraag en subsidieverzoek Herstelrecht SaC-Amsterdam. Brief d.d. 4 mei 2004.

Intern document: Betreft: werving Echt Recht coördinatoren.

Intern voortgangsrapport: Echt Recht conferenties mei 2004.

Rodenburg, J. Subsidieverzoek herstelgerichte activiteiten. 2004.

Herstelrecht Pilot Utrecht (presentatie J. Rodenburg). Oktober 2004.

Voorwaarde deelname proces van herstel.

Project Herstelgerichte activiteiten, tijdens jeugdreclasseringsmaatregelen (informatie voor Rechtbank, Openbaar Ministerie, Advocatuur, Jeugdreclassering, Raad voor de Kinderbescherming arrondissement Utrecht). Versie augustus 2004.

Stichting Slachtoffer in Beeld. Project Herstelgerichte Activiteiten, tijdens jeugdreclasseringsmaatregelen. December 2004.

Tussenrapportage Project Echt Recht/Samen herstellen Jeugdzorg Drenthe, 2002, J.R. de Boer, Jeugdzorg Drenthe.

J.R. de Boer, “Echt Recht - Samen Herstellen. Projectplan Echt Recht Jeugdzorg Drenthe”. 2000, jeugdzorg Drenthe.

Echt Recht / Samen Herstellen, Drenthe. Een project voor herstelrecht voor jongeren van 12 tot 18 jaar. Voorstellen. 2003.

Bijlage 2 Interviews en gesprekken

Herstelbemiddeling Zeeland

- Dhr. Luuc Smit, manager Jeugdreclassering, Bureau Jeugdzorg Zeeland
- Mevr. Mieke de Wilde, Coördinator Herstelbemiddeling / Leerstraffen, Afdeling Jeugdreclassering, Bureau Jeugdzorg Zeeland
- Dhr. Kees Barmantlo, verwijzer vanuit de Raad voor de Kinderbescherming

Echt Recht Zwolle

- Dhr. Herman Klein, projectleider Raad voor de Kinderbescherming
- Mevr. Feyonne Algra, coördinator herstelbemiddeling Raad voor de Kinderbescherming
- Dhr. Eddy Heuten, coördinator herstelbemiddeling Raad voor de Kinderbescherming
- Dhr. Bertus Bouwman, verwijzer vanuit Bureau Jeugdzorg afdeling Jeugdreclassering

Echt Recht / Samen Herstellen, Jeugdzorg Drenthe

- Dhr. Jan Roelof de Boer, projectleider Samen Herstellen
- Dhr. Hay Janssen, coördinator Samen Herstellen, jeugdbescherming
- Met dank aan de coördinatoren: Erna Lensen, Heleen Wijma, Londa Veenstra, Bianca Snijder, Paula Dekker, Marjan Steenge, Lidy Kuiper.
- Dhr. Piet Sinnema, verwijzer vanuit de politie Assen

Herstelgerichte activiteiten tijdens jeugdreclasseringmaatregelen Slachtoffer in Beeld, Utrecht

- Mevr. Janet Rodenburg, teamleider
- Mevr. Marja de Schaaff, medewerker Slachtofferhulp
- Mevr. Sjakkelien van den Akker, verwijzer vanuit Bureau Jeugdzorg

Echt Recht Spirit, Amsterdam

- Dhr. Ahmed Magouz, projectleider
- Dhr. Robert Bosch, medewerker Spirit
- Mevr. Wilma Postma, verwijzer vanuit de Ketenuit West in Amsterdam (voorheen JIB Bos en Lommer)

Echt Recht, politie Fryslân

- Mevr. Siety Stapel (politie Fryslân), projectleider
- Mevr. Anja Boersma, verwijzer vanuit de Raad voor de Kinderbescherming

Colofon

opdrachtgever
auteurs

opmaak
uitgave

WODC

Dr. M. Steketee, drs. S. ter Woerds, drs. M. Moll,
prof. dr. H. Boutellier

N. van Koutrik
Verwey-Jonker Instituut

© 2006 WODC, Ministerie van Justitie. Auteursrechten voorbehouden.